

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SAHÂBE
COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hüseyin AKGÜN

Enstitü Anabilim Dalı : TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı : HADİS

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Abdullah AYDINLI

MAYIS 1999

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SAHÂBE
COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hüseyin AKGÜN

Enstitü Anabilim Dalı : TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı : HADİS

Bu tez .../ .../19... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından
Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Jüri Üyesi
Jüri Üyesi

ÖNSÖZ

Sahâbe nesli, İslâm'da en seçkin topluluk olarak kabul edilir. Bu topluluğun önde gelenleri, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eğitiminden geçmişlerdir. Bu örnek insanların bir kısmı Hz. Peygamber'den sonra Arabistan dışında, değişik beledelere gitmişlerdir. Biz bu çalışmamızda, kaynakların elverdiği ölçüde, sahâbenin gittikleri coğrafyaları ve gitme sebeplerini genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağız.

Genellikle, sahâbe ricâli ve genel tabakât kitaplarında sahâbilerin hayatlarıyla ilgili bazı bilgiler verilmekle beraber, birçok sahâbenin gittiği yerlerle ilgili fazla bir bilginin verilmemiş olması, çalışmamızı sınırlandırmıştır. Ayrıca, kaynaklarda geçenler dışında birçok sahâbenin varlığını tahmin ettiğimiz halde, kendileri hakkında fazla mâlumatımız olmadığından, yazılı kaynaklarla yetinmek zorunda kaldık.

Tarih kitaplarında, değişik gazâlardan bahsederken özellikle komutanlar zikredilmiş, emirleri altındaki isimsiz kahramanlardan bahsedilmemiştir. Bunun için, örneğin araştırmamız esnasında, el-Vâkıdî'nin *Târîhu'l-Cezîre*'sinde farklı bazı sahâbî isimlerine rastladığımız halde, bunları diğer kaynaklarda göremediğimizden bu çalışmamıza dahil etmedik.

Bu çalışmamızın bu alandaki araştırmalara bir katkısı olmasını temenni ederiz.

Araştırmamızın bu hale gelmesinde büyük emeği geçen ve yoğun çalışmaları arasında vakit ayırıp, çalışmamızın tenkidini yapan ve bize yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Abdullah Aydın'ya teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	XII
TRANSKRİPSİYON	XIII
ÖZET	XIV
SUMMARY	XV

GİRİŞ

ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN USÛL VE KAYNAKLAR

1. ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN USÛL:.....	1
2. KAYNAKLAR:	2

BİRİNCİ BÖLÜM

SAHÂBE KAVRAMI VE SAHÂBEYLE İLİGİLİ TEMEL BİLGİLER

1. SAHÂBE' NİN TANIMI:	4
2. SAHÂBİLİĞİN TESPİTİ:.....	5
3. İSLÂM' DA SAHÂBENİN YERİ:.....	6
4. SAHÂBİLERİN TABAKALARI:.....	7
5. SAHÂBİLERİN SAYISI:	8

6. EN SON VEFAT EDEN SAHÂBÎ:	8
------------------------------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM FETİHLERİNİN SEYRİ, MÂHİYETİ ve SAHABÎLERİN DEĞİŞİK BELDELERE GİTME SEBEPLERİ

1. FETİHLERİN SEYRİ:	9
2. FETİHLERİN MAHİYETİ :	11
3. SAHABÎLERİN DEĞİŞİK BELDELERE GİTME SEBEPLERİ:	12
3.1. İslâm' ın Cihâd Anlayışı:	12
3.2. İslâm Da'veti ve Eğitim:	12
3.3. Vâlilik:	14
3.4. Âmillik (Memurluk):	15
3.5. Kadılık:	15
3.6. Fitneden Kaçma:	16
3.7. Bilmedikleri Hadisleri Öğrenme:	17
3.8. Elçilik:	18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHÂBE COĞRAFYASI

1. ARAP YARIMADASI:	19
1.1. Mekke:	19
1.2. Medine:	20
1.3. Yemen ve Civarı:	20
1.3.1. Necrân:	21
1.3.6. Cures:	22
1.3.7. San'â':	23
1.3.8. Zebîd:	23
1.3.9. Havlân:	23

1.3.10. Me'rib:.....	23
1.4. et-Tâif:.....	24
1.5. 'Umân:.....	24
1.6. Debâ:	25
1.7. el-Bahreyn:	25
1.8. Necd:.....	26
1.8.1. el-Yemâme:.....	27
1.8.2. el-Bâdiye:.....	27
1.9. el-Hicr:	27
1.10. Fedek:	28
2. KUZEY AFRİKA BÖLGESİ:	28
2.1. Mısır:	28
2.1.1. el-İskenderiye:.....	29
2.1.2. el-'Askalân:.....	29
2.1.3. Dimyât:.....	30
2.1.4. el-Fustât:.....	30
2.1.5. el-Feramâ:	30
2.1.6. Tinnîs:	30
2.1.7. el-Berellüs:	31
2.1.8. es-Sa'îd:	31
2.1.9. Tahâ:	31
2.2. Habeşistân:	31
2.3. en-Nûbe:	32
2.3.1. Dongola:	32
2.3.2. el-Esâvid:.....	32
2.4. Berka (Bingâzi):	33
2.5. İfrîkiyye:	33
2.5.1. el-Kayrevân:	34
2.5.2. Trablusgarb:.....	34
2.5.3. Benzert:	34

2.5.4. Cerbe:.....	35
2.5.5. Bâce:	35
2.5.6. Sabrâte:	35
2.5.7. 'Atrâbülüs:.....	35
2.5.8. el-Cerîd:	35
2.6. el-Mağrib:	36
2.7. el-Endelüs:	37
3. ŞAM BÖLGESİ:.....	37
3.1. Dımaşk:	37
3.1.1. el-Câbiye:	38
3.1.2. el-Mizze:	38
3.1.3. Havrân:	38
3.1.4. Râviye:.....	38
3.1.5. Mercu's-Suffar:	39
3.1.6. Mercü Râhit:	39
3.2. Hıms:	39
3.3. Filistin:	40
3.3.1. Beytü'l-Makdis:.....	41
3.3.2. er-Remle:.....	41
3.3.3. 'Amevâs:.....	42
3.3.4. Beytü Cibrîn:	42
3.4. 'Akkâ:.....	42
3.5. el-Ürdün:	43
3.5.1. 'Ammân:	43
3.5.2. Mu'te:	43
3.5.3. Taberiyye:	44
3.5.4. el-Belkâ':	44
3.5.5. el-Yermûk:	44
3.5.6. Ecnâdeyn:	45
3.5.7. Fihl:	45

3.6. Tebûk:	45
3.7. Haleb:	46
3.8. Kaysâriye:	46
3.9. Busrâ:	46
3.10. Ba'lbek:	47
3.11. Dûmetü'l-Cendel:	47
3.12. Dâriyya:.....	47
3.13. San'â':	48
3.14. el-Arîş:.....	48
4. IRÂK BÖLGESİ:	49
4.1. el-Basrâ:	49
4.2. el-Kûfe:.....	50
4.3. Kerbelâ':	51
4.4. el-'Übülle:.....	51
4.5. el-Hîre:	52
4.6. el-Kâdisiye:	52
4.7. el-Medâin:	53
4.8. Tekrît:	54
4.9. Meysân:	54
4.10. Hît:	54
4.11. el-Cezîre:	54
4.11.1. Musul:	55
4.11.2. er-Rakka:	56
4.11.3. Karkîsiya':	56
4.11.4. 'Aynu'l-Verde:	57
4.11.5. el-Hâbûr:.....	57
4.11.6. Siffîn:	57
4.11.7. Kinnestrîn:	58
4.11.8. Ninova:	58
4.11.9. Membic:	58

4.11.10. Sincâr:	58
4.11.11. Sümeysât:	59
4.12. ‘Aynu’t-Temr:	59
4.13. el-Celûlâ’:.....	59
4.14. el-Enbâr:	60
4.15. en-Nehrevân:	60
5. ANADOLU BÖLGESİ :	61
5.1. İstanbul:	61
5.2. Ervâd:.....	62
5.3. Antakya:.....	63
5.4. Ankara:	63
5.5. ‘Ammûriye:.....	63
5.6. Şimşât:.....	64
5.7. Kemah:	64
5.8. Erzurum (Kalîkalâ’):.....	64
5.9. Malatya:	65
5.10. Adıyaman:.....	65
5.11. Maraş:	65
5.12. Urfa:	66
5.13. Harrân:	66
5.14. Hasankeyf:	66
5.15. Bingöl:	66
5.16. ‘Âmid (Diyarbakır):.....	67
5.17. Meyyâfârikîn (Silvan):.....	67
5.18. Erzen:	67
5.19. Batman:	67
5.20. Bitlis:	68
5.21. Ahlât:	68
5.22. Nusaybîn:	68
5.23. Dârâ:.....	68

5.24. Cizre:	69
5.25. Tillo:	69
5.26. İzmir ve Ege adaları:	69
5.27. Erdek:	69
5.28. İznik:	69
5.29. Sakarya:	70
6. AKDENİZ ADALARI:	71
6.1. Kıbrıs:	71
6.2. Rodos:	71
6.3. Girit:	72
6.4. Sicilya:	72
7. AZERBAJYCAN – ERMENİSTAN BÖLGESİ :	73
7.1. Azerbaycan:	73
7.1.1. Berze‘a:	74
7.1.2. Erdebîl:	74
7.1.3. Mûkân:	74
7.1.4. Zencân:	75
7.2. Ermîniye:	75
7.2.1. Bâbü’l-Ebvâb (Derbend):	75
7.2.2. Belencer:	76
7.2.3. Tiflîs:	76
7.2.4. el-Beylekân:	76
8. İRAN BÖLGESİ:	77
8.1. Hûzistân:	77
8.1.1. Tüster:	77

8.1.2. el-Ehvâz:	78
8.1.3. Cundîşâpûr:	78
8.2. Taberistân:	78
8.3. Kirmân:	79
8.4. ed-Deylem:	79
8.4.1. Taylesân:	79
8.5. Isfahân:	80
8.6. Kâşân:	80
8.7. Hemezân:	81
8.8. Kazvîn:	81
8.9. er-Rey:	81
8.10. Kum:	82
8.11. Istahr:	82
8.12. ed-Dînever:	82
8.13. Hulvân:	83
8.14. Nehâvend:	83
8.14.1. Rûze:	83
8.15. Cîlân:	84
8.16. Şîrâz:	84
8.17. Tevvec:	84
8.18. Erracân:	84
8.19. Kûmis:	84
9. HORASÂN VE MAVERAÛNNEHR BÖLGESİ:	86
9.1. Horâsân:	86
9.1.1. Merv:	86
9.1.1.1. Mihrecân:	87
9.1.2. Sicistân:	88
9.1.2.1. Zerenc:	88
9.1.2.2. Kâbil:	88
9.1.2.3. er-Rahhac:	89

9.1.2.4. Büst:	89
9.1.2.5. Herât:	89
9.1.3. Zâbülistân:	90
9.1.4. Belh:	90
9.1.5. Tuhâristân:	90
9.1.5.1. Cûzcân:	90
9.1.6. es-Sûs:	91
9.1.7. Neysâbûr:	91
9.1.8. Cürcân:	91
9.1.9. Serhas:	92
9.2. Mâverâünnehr:	92
9.2.1. Buhârâ:	92
9.2.2. Semerkand:	93
10.HİNDİSTAN VE SİND BÖLGESİ:.....	94
10.1. el-Hind:	94
10.1.1. Tihâne:	94
10.1.2. Behrûc:	95
10.2. es-Sind:	95
10.2.1. Mükrân:	95
11.ÇİN:	96
SONUÇ:	97
KAYNAKLAR:	98
EKLER:	
EK-1: HARİTA.....	104
EK-2: COĞRAFÎ İSİMLER İNDEKSİ.....	105
ÖZGEÇMİŞ:	109

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser (-ler)
bkz.	bakınız
c.	cilt
h.	Hicrî
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
İA.	İslâm Ansiklopedisi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	sayfa
s.a.s.	sallallahü aleyhi ve sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	tahkîk
trc.	tercüme
tsh.	tashîh
t.y.	tarih yok
v.	vefat
y.y.	yer yok

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

’ :	X
s:	N
h:	T
h:	Ω
z:	Ψ
s:	φ
d:	η
t:	ι
z:	φ
‘:	v
k:	ξ

ÖZET:

Sahâbe Coğrafyası

Araştırmamızın birinci bölümüne, sahâbe kelimesinin tanımını yaparak başladık. Daha sonra, sahâbenin sayısı, sahâbîliğin tespiti gibi konularla ilgili genel bilgiler verdik.

İkinci bölümde; sahâbenin değişik beldelelere gitme sebepleri üzerinde durduk. Bunları maddeler halinde gösterip, örneklendirdik.

Son bölümde ise; sahâbenin gittikleri değişik coğrafyaları gösterdik. Gittikleri yerleri onbir bölgeye ayırarak ele aldık. Her bölgeye gelen sahâbeyi, elimizdeki imkânlar ölçüsünde belirttik.

Kısacası, bu tez çalışmamız ile, sahâbenin değişik yerlere gitmeleri veya yerleşmelerini sebepleri ile ortaya koymaya çalışıp, genel olarak sahâbenin dağıldığı bölgeleri göstermek istedik.

Neticede, sahâbenin özellikle ordugâh (garnizon) şehirlerinde yoğunlaştıklarını gördük. Bununla birlikte sahâbenin en yoğun olarak yaşadığı bölgeler Arabistan'dan sonra Şam ve Irak bölgeleri olmuştur, diyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Sahâbe, İslâm'ın Yayılışı, Hadis, Hadis Ricali, Râviler, Tabakât.

SUMMARY:

The Geographical Dispersion of Sahaba

In the first part of our research, we began it with the definition of sahaba. After that, we gave general information about some of subjects like how many sahaba were, identification of sahaba...

In the second part, reasons of sahaba going to the different places were written. They were shown step by step and given some examples.

In the last part, we indicated that different geographical areas where sahaba had gone to. We divided areas into eleven parts we explained that every regions sahaba by one by with possibilities we had.

Briefly, with this research, we wanted to pay attention where sahaba migrated in generally and we explained the reasons of going different areas and stay there.

Finally, we saw that there was increasing at sahabas migration in special garrison cities. However, we can say Sham an Iraq areas are the most increasing areas after Arabia.

Keywords: Sahaba, The spreading of Islam, Hadith, Rijal al-Hadith (*The study of the reporters of hadith*), Rawis (*The narrators of hadith*), Tabaqat (*Biographical dictionary*).

GİRİŞ

ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN USÛL VE KAYNAKLAR

1. Araştırmada Takip Edilen Usûl:

Çalışmamıza, sahâbe ricâli ve tabakât kitaplarını tarayarak başladık. Bunlara, şehir tarihlerini, tarih kitaplarını, ve diğer kaynakları ekledik. Böylece elimizde, yaklaşık 1500 kadar sahâbenin gittikleri yerler hakkında mâlumat toplandı. Hicâz bölgesinde yaşayanları fazla dikkate almadığımızdan, bunlarla beraber yaklaşık 2000 sayısını elde edebiliyoruz. Bu da, bilinen sahâbe sayısının sadece altıda biridir. Birçok sahâbînin biyoğrafilerinde gittiği veya yerleştiği yer ile ilgili bilgiler bulamamız, çalışmamızı bu sayı ile sınırlandırmak zorunda bırakmıştır. Ancak, gittikleri veya yaşadıkları yerler hakkında bilgi bulamadığımız diğer sahâbîlerin büyük bir bölümü hayatlarını kuvvetli bir ihtimalle Hicâz bölgesinde, özellikle Medine’de geçirmiş olmalıdır.

Bir kişinin sahâbî olup olmadığı; İbn Hacer’in sahasında en son yazılan ve en kapsamlı kitap mahiyetindeki *el-İsâbe* adlı eseri kriter olarak kabul edildi. Ancak, İbn Hacer’in hiç değinmediği birisi diğer kaynaklarda sahâbî olarak geçiyorsa, o da dikkate alındı.

Ayrıca, bir beldeye gelen sahâbe sayısı sınırlıysa, oraya gelen, uğrayan veya fethinde bulunan sahâbîlerin hepsi dikkate alındı. Fakat, beldeye gelen sahâbe çoksa, özellikle burada idârî görev alanlara ve buraya yerleşenlere öncelik verildi.

Eğer, *el-İsâbe*’de geçen bir sahâbînin gittiği bir yerle ilgili bir bilgi olmazsa; kaynak verirken sadece *el-İsâbe* dışında, bilginin geçtiği kaynak gösterildi.

Ermîniye ve el-Cezîre'nin Anadolu'ya dahil olan şehirlerini bu bölgelerden çıkarıp Anadolu bölgesinde gösterdik. Yine, el-Cezîre bölgesini ikiye bölerek, Anadolu ve el-İrâk bölgelerine dahil ettik.

2. Kaynaklar:

Araştırmamız sırasında elimizdeki imkanlar ölçüsünde, kaynak olabilecek her türlü kitaptan faydalanmaya çalıştık. Bu kitapların başlıcaları şunlardır:

2.1. Sahâbe Ricâli Kitapları:

Çalışmamızın temelini sahâbe ricâli kitapları oluşturmuştur. Bunlar arasında, özellikle İbn Hacer'in (v. 852) meşhur eseri *el-İsâbe* yer alır. *el-İsâbe*, kaynak olarak alanında geç yazılmış bir eser olmakla birlikte, İbn Hacer'in önceki eserleri görme ve tenkit etme şansına sahip oluşu, eseri alanındaki en geniş ve sistematik eser haline getirmiştir. Bundan dolayı, araştırmamızı bu eser üzerine bina ettik.

Yine bu alanda, *el-İsâbe*'den daha önce yazılmış olan İbnü'l-Esîr'in (v. 630) ünlü eseri *Üsdü'l-Ğâbe* de çalışmamızda önemli bir yer tutar. Sahâbenin gittikleri veya yaşadıkları coğrafyayı göstermesi bakımından bu eserin, *el-İsâbe*'ye göre daha fazla bilgi ihtiva ettiğini gördük.

Sahâbe ricâli alanında yazılan, temel eserlerden biri olan *el-İstî'âb* ise diğer iki esere göre daha az sahâbîyi tanıtmaktadır. Bunun için bu eserden kısmen faydalandık.

Bunların dışında, kaynak olmak bakımından daha eski olan; İbn Sa‘d’ın (v. 230) *Tabakât*’ı ve Halife b. Hayyât’ın (v. 240) *Kitâbu’t-Tabakât*’ı da çalışmamızın temel kaynaklarını teşkil etmişlerdir.

2.2. Şehir Tarihi Kitapları:

Araştırmamızın temel kaynaklarından birisi de şehir tarihleri kitaplarıdır. Bunlardan, elimize geçenlerin hepsini gözden geçirme imkânı bulduk. Bunlar arasında istifade edebildiklerimizden başlıcaları arasında; Bağdâd, Isbahân, Buhârâ, İfrîkiyye ve Cürcân şehir tarihlerini zikredebiliriz.

2.3. Tarih Kitapları:

Yine, tarih kitapları ile özellikle, sahâbenin gittikleri yerleri tespit etmeye çalıştık. Bu alandaki temel kitaplarımız; el-Vâkıdî’nin (v. 130) *Târîhu Fütûhi’l-Cezîre*’si, el-Belâzurî’nin (v. 279) *Fütûhu’l-Büldân*’ı, et-Taberî’nin (v. 310) *Târîhu’t-Taberî*’si, İbn ‘A’sem’in (v. 314) *Kitâbü’l-Fütûh*’u, el-Makdisî’nin (v. 355) *Kitâbü’l Bed’i ve’t-Te’rih*’i ve diğer temel kaynaklardır.

2.4. Diğer:

Yukarıda zikredilen kaynaklar dışında; İbn Hibbân’ın (v. 354) *Kitâbu Meşâhîri Ulemâi’l-Emsâr*, Yâkût el-Hamevî’nin (v. 626), *Mu‘cemu’l-Büldân*’ı, es-Sağânî’nin (v. 650) *Durru’s-Sehâbe*’si ve el-Hâşimî’nin *Târîhu men Düfîne fi’l-İrâk* adlı eserleri de çalışmamıza temel teşkil etmişlerdir. Bu son iki kaynak sahâbenin vefat ettiği yerleri göstermektedir. Bu kaynakların dışında, TDV İslâm Ansiklopedisi’nin çıkan maddelerinden de istifade etmeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAHÂBE KAVRAMI VE SAHÂBEYLE İLİĞİLİ TEMEL BİLGİLER

1. Sahâbî' nin Tanımı:

Sahâbî kelimesi sözlükte “bir arada bulunmak”, “sohbet veya arkadaşlık etmek” manasına gelen “s-h-b” kökünden türemiştir. Çoğulu “sahâbe” gelmektedir. “Ashâb” ise; aynı kökten ism-i fâil olan ve “ bir arada yaşayan” , “dost”, “arkadaş” anlamına gelen “sâhib” kelimesinin çoğuludur¹.

Sahâbe'nin terim anlamına gelince, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) peygamberliği sırasında mü'min olarak görüp, bu îman üzere ölen kişilere denir. Bu tarif, hadisçilerin tarifidir. Burada, görmekten kasıt beraber bulunmaktır². Yalnız mümeyyiz olmayan çocuklar sahâbeden sayılmamışlardır³. Bunun yanısıra onu peygamber olmazdan evvel görüp de peygamberliği sırasında göremeyenler sahâbî sayılmadıkları gibi⁴, mü'min olarak görüp sonradan dinden dönenler de sahâbî değildirler⁵.

Hz. Peygamber'i gören mü'min kadına sahâbiyye denir. Çoğulu sahâbiyyat gelir.

¹ el-Hatîb, el-Kifâye, 51; İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, “s-h-b” maddesi, 1/519; es-Sehâvî, Fethu'l-Muğîs, 3/86; Uğur, Mücteba, Hadis Terimleri Sözlüğü, 334.

² İbn Hacer, el-İsâbe, 1/6; es-Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, 2/186; Uğur, Mücteba, a.g.e., 334; el-Emînî, es-Sahâbe ve Mekânetühüm, 9.

³ es-Suyûtî, a.g.e., 2/187; Okiç Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri, 24.

⁴ İbn Mende bu sınıfa girenleri de sahâbî kabul etmiştir. Bu durumda olan Zeyd b. Amr ona göre sahâbîdir (es-Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, 2/186).

⁵ es-Suyûtî, a.g.e., 2/186; Uğur, Mücteba, a.g.e., 334.

Usûlcülere göre sahâbîliğin bir şartı da, Rasûlullah ile uzunca bir süre beraber olup ona tâbi olmaktır⁶. Bu görüşte olan Sa‘îd b. el-Müseyyib (v. 105), Rasûlullah (s.a.s.) ile en az bir veya iki sene beraber olmayan, ya da kendileriyle bir veya iki gazâda beraber bulunmayanları sahâbeden saymamıştır⁷.

Bununla birlikte, Hz. Peygamber ile uzun süre beraber olma, onunla gazaya çıkma, ve ondan hadis rivayet etmiş olma şartları şâz kabul edilmiştir⁸.

2. Sahâbîliğin Tespiti:

Bir kimsenin sahâbî olduğu şu yollarla bilinir: Birinci yol, tevâtür yoludur. Bu yolla bilinen sahâbîye örnek olarak Hz. Ebû Bekr’i verebiliriz.

İkinci yol şöhret usûlüdür. Buna misal olarak ‘Ukkâşe b. Mihsân ve Dimâm b. Sa‘lebe verilebilir.

Üçüncü yol şehâdet usûlüdür. Bir sahâbînin, bir kişinin Hz. Peygamber ile görüştüğünü söylemesiyle de o kimsenin sahâbî olduğu bilinebilir. Örneğin; Humeme b. Ebî Humeme’nin sahâbîliğine Ebû Mûsa el-Eş‘arî şahitlik yapmıştır.

Dördüncü yol ise ikrâr usûlüdür. Şöyle ki, bir kimsenin bizzat kendisinin sahâbî olduğunu söylemesiyle de onun sahâbî olduğu anlaşılır. Bu takdirde sahâbî olduğunu

⁶ es-Suyûtî, Tedrîbu’r-Râvî, 2/187.

⁷ es-Suyûtî, a.g.e., 2/188. Goldziher buradan hareket ederek; evvelce “sahâbî” tâbirinin Hz. Peygamber ile bir müddet beraber bulunmuş ve seferlerinde ona refâkat etmiş kimselere münhasır olduğunu iddia eder. Bkz. Goldziher, Ignaz, “Eshâb”, İA., 4/370.

⁸ İbn Hacer, el-İsâbe, 1/6-7; es-Suyûtî, a.g.e., 2/189.

söyleyen kimsenin adaletli ve hicrî 110 tarihinden önce yaşamış olması şartları aranır. Bu duruma örnek olarak Ebû Şeybe el-Hudrî'yi verebiliriz⁹.

3. İslâm' da Sahâbînin Yeri:

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) terbiyesinden geçen, İslâm dininin korunması, yayılması ve müteâkip nesillere öğretilmesi uğrunda birçok fedâkarlıklarda bulunmuş olan Ashâb-ı Kirâm ayet ve hadislerde öğülmüş ve adaletleri sabit olmuş kimselerdir. Nitekim faziletleri şu ayet ve hadislerde dile getirilmiştir:

Ayetler:

“ Siz, insanların (iyiliği) için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız.”¹⁰

“ Böylece sizi, insanlara karşı (hakkın) şahitleri olasınız, Allah Rasûlü de size şahit olsun diye vasat bir ümmet kılmışızdır.”¹¹

“ Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir.”¹²

⁹ Bkz. İbn Hacer, a.g.e., 1/8; es-Sehâvî, Fethu'l-Muğîs, 3/96; es-Suyûtî, a.g.e., 2/189-190; Okıç, Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri, 25.

¹⁰ Âl-i İmrân, 110

¹¹ Bakara, 143

Hadisler:

“İnsanların hayırlısı benim devrimde yaşayanlardır. Sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenler gelir.”¹³

“Ashâbıma sakın kötü söz söylemeyin. Sakın ha, ashabıma kötü söz söylemeyin. Nefsim kudretinde olan Allah’ a yemin edrim ki, sizden biri Uhud dağı kadar altın sadaka vermiş olsa, sahâbilerimden birinin bir müd (iki avuç hurma) sadakasına ulaşamaz. Yarısına da erişemez.”¹⁴

“Ashâbımdan kim bir yerde vefat ederse, Kıyamet günü o yerin halkına bir nûr ve önder olur.”¹⁵

4. Sahabîlerin Tabakaları:

Hadis bilginleri sahabîleri derece, itibar ve fazilet bakımından bazı gruplara, tabakalara ayırmışlardır. Bu taksimlerde, bütün muhaddislerin bir ittifakı olmamakla beraber, el-Hâkim en-Neysâbü’rî’nin sahabîleri on iki tabakaya ayırması çok rağbet görmüş bir taksimdir¹⁶.

¹² Feth, 29

¹³ Müslim, Fedâilu’s-Sahâbe, 52

¹⁴ Buhârî, Fedâil, 5; Müslim, Fedâilu’s-Sahâbe, 54.

¹⁵ el-Hatîb, Târîhu Bağdâd, 1/128.

¹⁶ el-Hâkim, Ma’rifetu ‘Ulûmi’l-Hadîs, 22-24; Okıç, Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri, 40; Şâkir, A. M., el-Bâ’ısü’l-Hasîs, 179.

5. Sahabîlerin Sayısı:

Sahabîlerin sayısı hususunda İslâm bilginleri, tam mutabakat halinde değildirler. Gösterilen rakamlar arasında ciddi farklar vardır. Ebû Zur'a er-Râzî (v. 264), Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatında, sahâbîlerin sayısını 114.000 olarak vermektedir¹⁷. el-Medînî (v. 234) de, buna yakın bir rakam vermektedir. er-Râfî'î ise, Hz. Peygamber'in vefatı sırasında Medine'de 30.000 ve sair kabileleri de 30.000 olmak üzere 60.000 müslüman olduğunu söylüyor. İmam eş-Şâfi'î (v. 204) de sahâbîlerin sayısını 60.000 olarak belirler¹⁸. Fakat elimizdeki sahâbe biyoğrafilerinde yaklaşık 10.000 sahâbîden bahsedilmektedir. Diğerleri hakkında bir ma'lumat bulunmamaktadır¹⁹. Birçok sahâbenin isimlerinin kapalı kalmasını es-Sehâvî (v. 902), çoğunun bedevî ve sadece Vedâ Haccı'nda hazır bulunmuş olmalarına bağlamaktadır²⁰.

6. En Son Vefat Eden Sahâbî:

H.100 ile 110 tarihi arasında, Mekke'de vefat eden Ebû't-Tufeyl el-Leysî, sahâbîlerin sonuncusu olarak kabul edilmektedir²¹. Bunun dışında, bazı bölgelerde en son vefat eden sahâbîler, ihtilâflı olmakla birlikte şunlardır: Medine'de, Mahmûd b. er-Rebî' (v. 99); Kûfe'de, Abdullah b. Ebî Evfâ (v. 84-88); Basra'da, Enes b. Mâlik (v. 90-93); Şam'da, Abdullah b. Büsr el-Mâzinî (v. 88-96); el-Cezîre'de 'Urs b. Amîra el-Kindî; Mısır'da Abdullah b. el-Hâris b. Cez' ez-Zebîdî (v. 85-89); Berka'da Ruveyfa' b. Sâbit b. es-Seken el-Ensârî (v. 56) ve Tâif'de Abdullah b. el-Abbâs (v. 68)²².

¹⁷ es-Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, 2/194; Okiç, Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri, 47; Koçyiğit, Talat, Hadis Tarihi, 75; Şâkir, A.M., el-Bâ'isü'l-Hasîs, 180.

¹⁸ es-Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, 2/194; Okiç, Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri, 47; Koçyiğit, Talat, Hadis Tarihi, 75; Şâkir, A.M., el-Bâ'isü'l-Hasîs, 180.

¹⁹ es-Suyûtî, a.g.e., 2/195.

²⁰ es-Sehâvî, Fethu'l-Muğîs, 3/113

²¹ İbn Hacer, el-İsâbe, 7/231; Okiç, Tayyib, a.g.e., 42.

²² Okiç, Tayyib, a.g.e., 42-43.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM FÛTÛHÂTININ SEYRİ, MÂHİYETİ ve SAHÂBÎLERİN DEĞİŞİK BELDELERE GİTME SEBEPLERİ

1. FETİHLERİN SEYRİ:

İslâm fetihleri Hz. Peygamber (s.a.s) ile başlamış olup, kendisini takip eden halifeler döneminde devam etmiştir. Hz. Peygamber zamanında Arap yarımadasının tamamı fethedilmişti.

Hz. Ebû Bekr 12/633 yılında işbaşına geldikten sonra fetih hareketlerini devam ettirdi. O, Sâsânîler üzerine Hâlid b. el-Velîd (v. 21) komutasında bir ordu gönderdi, Fırat üzerindeki önemli mevziler fethedildi. Bu arada Ebû ‘Ubeyde (v. 18) komutasındaki bir ordu Suriye üzerine sevk edildi. Diğer komutanların yardımıyla Şam bölgesi kısa bir sürede fethedildi. Bu arada Anadolu içlerine akınlar düzenlenmeye başlandı. 25/646’da Eskişehir’e (Ammûriye’ye), 32/653’ te Ankara’ya ulaşıldı.

Ayrıca ‘İyâd b. Ğanm komutasındaki müslümanlar, 19/640 yılında el-Cezîre’de yer alan Musul, Rakka, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Harran ve Bitlis gibi şehirleri fethederek, bölgeyi İslâm hakimiyeti altına aldılar.

Hz. Osman zamanında ise , Habîb b. Mesleme komutasındaki bir ordu 25/646’da Doğu Anadolu’yu ve Ermenistan’ı fethetti.

15/636 yılında, Sa‘d b. Ebî Vakkâs el-Kureşî (v. 51) kumandasındaki İslâm orduları, Kâdisiye savaşı sonunda, Sâsânî imparatorluğunun başşehri Medâin’i fethetti. Bir yıl sonra, Celûlâ’ muharebesi kazanıldı, 17/368’de Sûs şehri fethedildi. Aynı yıl Kûfe ve Basra şehirleri kuruldu. 19/640’ta Hûzistan; 20/641 yılında Musul ve Erdebîl fethedildi. 21/642 yılında yapılan Nihavend savaşı Sâsânî imparatorluğunun sonu oldu. 23/644 yılında Isfahân, Hemezân, Kirmân ve Gürcistan; 24/644’te Rey, 25/645’te Errân bölgesi ve Tiflîs alındı.

32/653 yılından itibaren bugünkü Afganistan sınırları içindeki Belh, Herat, Nîsabûr, Tûs gibi önemli merkezler 51/671 yılına kadar fethedildi. Merv, bir ordugâh şehri haline getirildi.

53/673 yılında Ceyhun nehrini de geçen müslümanlar, 54/674’te Buhârâ’yı, 56/676’da Semerkand’ı ele geçirdiler. Müslümanlar, deniz yoluyla Hindistan’a da, daha 44-47/664-667 yılları arasında ayak basmaya başladılar.

İslâm tarihinde Mısır fâtihi olarak tanınan Amr b. el-Âs, 19/640 yılında başlattığı Mısır fethini, 21/642’de İskenderiye’yi, 22/643’ te Berka’yı ele geçirmekle tamamladı. Mısır fethini takiben 23/643’te Trablusgarb fethedildi ve 50/670 yılına kadar Cezâyir hududlarına ulaşıldı. Daha sonra Atlas okyanusuna kadar bütün Kuzey Afrika fethedildi. Güneyde ise Nûbe fethedilmişti.

Bu arada müslümanlar özellikle Bizans’a karşı bir donanma hazırlayıp denizde de hakimiyet kurmaya çalıştılar. Böylece, 28/649’da Kıbrıs’a, 32/652’de Sicilya’ya, 53/673’te Rodos’a seferler düzenlendi. Kıbrıs’a 33/653 yılında yapılan ikinci sefer ile müslümanlar adaya yerleştiler²³.

²³ Bkz. el-Makdisî, Kitâbü’l-Bed’ ve’t-Te’rîh, 5/150-235; el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 104-609; Fayda, Mustafa, Halid b. Velid, 292-295; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/66-165.

2. FETİHLERİN MAHİYETİ :

İslâm fetihleri devamlı ve kalıcı olmuştur. Yukarıda anlattığımız gibi, çok hızlı bir şekilde gerçekleşen İslâm fetihleri sonunda, müslümanların hakimiyeti altına giren memleketlerin halkı, İslâm dinini kabul etmeye zorlanmamıştır. Çünkü İslâm'da cihâd, insanlara zorla İslâm'ı kabul ettirmek için yapılmıyordu. Hemen her yerdeki fetihleri, kitleler halinde İslâm'a katılımlar takip etmiştir ve bu katılımlar kendi tercihleriyle gerçekleşmiştir²⁴. İslâm fetihleri devletin sınırlarının genişlemesini sağlamakla birlikte, asıl gâye bütün insanları İslâm devletinin himâyesi altına almaktır. Müslümanlar, insanların İslâm'a tâbi olmalarını hedefliyor ve böylece Allah'a itaat etmelerini sağlıyorlardı²⁵.

W. Montgomery Watt, bu fetih hareketlerine katılımının çok olmasını iktisâdî ve sosyolojik baskıya ve sıradan arabin yağma isteğine bağlamaktadır. Yalnız, fetih hareketindeki asıl gayenin insanlara İslâm'ı götürmek olduğunu da kabul etmektedir.²⁶ Bu konuda Watt'ın görüşlerine katılmakla birlikte, iktisâdî baskı ve ganimet peşine düşme eğiliminin yaygın bir durum olarak görmüyoruz. Bu eğilimde olanların birçoğu geç müslüman olmuş, İslâm'ı tam anlamıyla hazmedemiş kişiler olabileceği düşünülebilir²⁷. Zaten dinden dönme olaylarında ve diğer isyanlarda gördüğümüz gibi, İslâm toplumunda bu karaktere sahip insanlar hep olagelmıştır. Ancak buna bakarak, müslümanların fetih faaliyetlerini, tamamen bir yağmalama olayına indirgemek haksızlıktır. Fethin asıl gayesinden uzaklaşan insanlar sahâbenin ileri gelenleri tarafından daima uyarılmıştır. Çünkü insanların, elde ettikleri ganimetler karşısında gevşemesi ve buna meyletmesi tabîdir. Fakat sahâbe bu tür süflî şeylere fazla ehemmiyet vermedikleri için gittikleri yerlerde kabul görmüşler ve fetihleri kalıcı olmuştur.

²⁴ Köprülü, Fuad – Barthold, W., İslâm Medeniyeti Tarihi, 104; Arnold, T.W., İntişâr-ı İslâm Tarihi, 61-112; Fayda, Mustafa, "Fetih", 12/469.

²⁵ Fayda, Mustafa, "Fetih", 12/469.

²⁶ Watt, W. Montgomery, İslam Nedir, 144-145.

²⁷ Arnold, T.W., a.g.e., 57.

Hodgson da, fetihleri sürdüren ve onu motive eden en önemli etkenin ganimet elde etme düşüncesi olduğunu kabul eder. Yalnız, Watt gibi o da bu fetihlerin bazı ulvî gayeler için yapıldığını tamamen inkar etmemektedir²⁸.

Esasen müslümanlar gittikleri yerlerde, savaşmadan önce karşı tarafa üç teklif götürüyorlardı. Tevbe suresi 29'daki cizye ayetine dayanan bu uygulamayı, başta Hz. Peygamber olmak üzere birçok komutanda görebiliyoruz. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Ebû Bekr, Şam tarafına gönderilen orduya şunları söyler: “Eğer düşmanlarınız ile karşılaşırsanız onları üç yoldan birini seçmeye davet ediniz: Önce onları müslüman olmaya davet ediniz, buna icabet ederlerse kabul edip onlardan savaşmaktan vazgeçiniz. Eğer müslüman olmak istemezlerse o zaman cizye vermelerini onlara teklif ediniz. Kabul ettikleri takdirde onları serbest bırakınız. Şayet bunu da kabul etmezlerse o zaman Allah'tan yardım dileyerek onlarla savaşın ve sakın hiçbir yerde hürmalıkları, meyve ağaçlarını kesip yakmayın, hayvanları öldürmeyin, mâbedleri yıkmayın; ihtiyar, çocuk ve kadınlara dokunmayın.”²⁹.

²⁸ Hodgson, M.G. S., İslâm'ın Serüveni, 1/150-151.

²⁹ Kandehlevî, Hayâtü's-Sahâbe, 1/274.

3. SAHABÎLERİN DEĞİŞİK BELDELERE GİTME SEBEPLERİ:

3.1. İslâm' ın Cihâd Anlayışından Dolayı Gideneler:

Müslümanların cihâd anlayışı, yukarıda açıklandığı üzere bir işgal ve yağmalama hareketi değildir. Müslümanlar gittikleri ülkelere belli bir ideal için gidiyorlardı. Bu durumu şu olay çok güzel anlatmaktadır: Müslümanlar İran imparatorluğu (Sâsânîler) ile savaştıkları bir sırada İranlı komutan ile bir müslüman komutan karşı karşıya gelir ve altın işlemeli zırhın içindeki komutan, günlük çöl kıyafeti içindeki müslümana şu soruyu sorar: “ Seni buraya bizimle savaşmaya getiren nedir ?”. Müslüman komutan şöyle cevaplar: “ Bu insanlar, kullara ibadet etmeyi bırakıp, insanların yaratıcısına ibadet edebilirler. Bunun gerçekleşmesi için adamlarımız, senin adamlarının yaşamaya istekli oldukları kadar, ölmeye isteklidirler.”³⁰.

Bazı sahâbîler de Rasûlullah' ın hayattayken fethini müjdelediği İstanbul³¹ ve Mısır³² gibi yerlere ulaşmak için harekete geçmişler, buraları fethetmeyi bir görev bilmişlerdi.

3.2. İslâm Da'vetçisi ve Eğitici Olarak Gidenler:

Fetihlere katılan sahâbîler gittikleri yerlere mescidler yapıyorlar ve bir kısmı gittikleri o yerlere yerleşiyorlardı. Orada İslâm' ı yayıyorlar, Kur'ân-ı Kerîm ve Rasûlullah' ın sünnetini öğretiyorlardı. Örneğin; Rasûlullah (s.a.s.), Hz. Ali'yi ve Muâz b. Cebel' i din konusunda bilgi vermek, Sünnet' i ve dinin temel esaslarını öğretmek, onlardan zekatlarını almak üzere Yemenlilere göndermişti³³. Yine, Amr b. el-Âs (v. 61)'i

³⁰ Afzalu'r-Rahmân, Sîret Ansiklopedisi, 3/112.

³¹ el-Hâkim, Müstedrek, Kitâbu'l-Fiten, 4/468.

³² Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 226.

³³ Kettânî, et-Terâtibu'l-İdâriyye, 2/10-18; Köksal, M.A., İslâm Tarihi, 17/36.

‘Umân’da³⁴, Amr b. Hazm el-Ensârî’yi ise Necrân’da bu yerlerin dinî, idârî, adlî ve eğitim işleri için görevlendirmişti³⁵. Hz. Peygamber’den sonra da halkı eğitmek amacıyla halifeler bazı sahâbîleri değişik beldelelere göndermişlerdi. Hz. Ömer, Kur’ân’ı ve dinin ahkâmını Şamlılara öğretmek üzere Mu‘âz b. Cebel, ‘Ubâde b. es-Sâmit ve Ebû’d-Derdâ’ yı Şam’da görevlendirmişti³⁶. Yine Hz. Ömer, Kûfe halkına İslâm’ı öğretmek için on sahâbe gönderdiği rivayet edilir. Bunlardan bazıları şunlardır: Abdullah b. Mes‘ûd (v. 32)³⁷, Ammâr b. Yâsir (v. 37)³⁸, Abdullah b. Muğaffel (v. 61)³⁹ ve Karaza b. Ka‘b el-Ensârî⁴⁰. Ayrıca, Hz. Ömer Abdullah b. Kays Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’yi Basra halkına fıkıh öğretmek üzere buraya gönderdi⁴¹. Hz. Osman zamanında ise, Abdullah b. Mis‘ade b. Hakeme Kûfe halkına fıkıh öğretmek üzere görevlendirildi⁴². Bunun sonucunda, sahâbenin yerleştikleri yerlerden bazıları zamanla ilim merkezleri haline gelmişti⁴³.

İslâm’ı tebliğe örnek olabilecek birçok sahâbî olmakla birlikte, en güzel örneklerden biri Ebû Eyyûb el-Ensârî (v. 50)’dir. Kendisi İstanbul surları önünde, vefat etmeden önce arkadaşlarına şöyle seslenir: “Elinizden geldiği kadar, beni düşman toprağında, düşmana yakın yerde defnedin !”⁴⁴. Ebû Eyyûb’ un bu sözleri, kabriyle de olsa Allah’ın dinini en uzak noktalara taşıma arzusunu göstermektedir.

³⁴ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 104; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 4/245; İbn Hacer, el-İsâbe, 4/651; Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, 49.

³⁵ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 4/214; İbn Hacer, a.g.e., 4/621; Atar, Fahrettin, a.g.e., 48; Köksal, M.A., İslâm Tarihi, 17/42.

³⁶ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 3/388; Kandehlevî, Hayâtü’s-Sahâbe, 3/654; Accâc, es-Sünne kable’t-Tedvîn, 168.

³⁷ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 3/388; İbn Hacer, a.g.e., 4/235; Atar, Fahrettin, a.g.e., 70; Kandehlevî, a.g.e., 3/653.

³⁸ İbn Hibbân, Meşâhîr, 43; İbnü’l-Esîr, a.g.e., 4/134; İbn Hacer, a.g.e., 4/575; Kandehlevî, a.g.e., 3/653.

³⁹ İbn Hibbân, a.g.e., 38; İbn Hacer, a.g.e., 4/243; el-Hâşimî, Tarihu men Düfine fi’l-İrâk, 321.

⁴⁰ İbn Hibbân, a.g.e., 48; İbn Abdilberr, el-İstî‘âb, 3/1306; İbn Hacer, a.g.e., 5/432.

⁴¹ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 6/307; İbn Hacer, a.g.e., 4/212.

⁴² İbn Hacer, a.g.e., 4/231.

⁴³ Accâc, a.g.e., 164.

⁴⁴ İbn Kesîr, el-Bidâye, 8/56.

3.3. Vâlilik Göreviyle Gidenler:

Vâliler idârî işlerle meşgul oluyorlardı. Vazife yaptıkları bölgelerde hukukî işleri de yerine getiriyorlardı⁴⁵. Değişik zamanlarda, değişik yerlere valilik göreviyle giden sahâbilerden bazıları şunlardır:

Abdullah b. el-Abbâs (v. 68) Basra⁴⁶, el-Muğîre b. Şu'be (v. 50) Basra⁴⁷, Sa'd b. b. Ebî Vakkâs el-Kureşî (v. 51) Kûfe⁴⁸, Amr b. el-Âs (v. 61) Mısır, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh el-Âmirî (v. 36) Mısır⁴⁹, Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî (v. 52) Mısır⁵⁰, Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrâh (v. 18) Şam⁵¹, Muâviye b. Ebî Süfyân (v. 60) Şam⁵², ed-Dahhâk b. Kays el-Fihri (v. 53) Dimaşk⁵³, el-Hakem b. Amr b. Mücedda' el-Ğifârî (v. 50) Horâsân⁵⁴, Sa'îd b. Osmân el-Ensârî Horâsân⁵⁵, Mâlik b. Hübeyre Hims⁵⁶, Kabîsa b. el-Muhârik Sicistân⁵⁷, Ruveyfi' b. Sâbit b. es-Seken el-Ensârî (v. 56) Trâbüs⁵⁸, es-Sâib b. Hallâd el-Ensârî Yemen⁵⁹, Ayyâş b. Ebî Sevr Bahreyn⁶⁰, Alkame b. Yezîd İskenderiye⁶¹, Osmân b. Ebî l-Âs (v. 50) 'Umân⁶², 'Utbe b. Ferkad b. Yerbû' es-Sülemî Azerbaycân⁶³, ed-Dahhâk b. Kays el-Fihri (v. 53) el-Cezîre⁶⁴ valiliği yapmışlardır.

⁴⁵ Kettânî, et-Terâtîbu'l-İdâriyye, 2/1; Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, 50.

⁴⁶ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/292; İbn Hacer, el-İsâbe, 4/150; Koçyiğit, Talat, Hadis Tarihi, 94; Çakan, İ. Lütî, "Abdullah b. el-Abbâs", 1/76.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 5/248; İbn Hacer, a.g.e., 6/198

⁴⁸ İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 214; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/367; İbn Hacer, a.g.e., 3/74

⁴⁹ İbn Hibbân, Meşâhîr, 53; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/260; İbn Hacer, a.g.e., 4/110

⁵⁰ İbn Hibbân, a.g.e., 56; İbn Hacer, a.g.e., 6/147

⁵¹ İbn Hacer, a.g.e., 3/589

⁵² İbn Hayyât, a.g.e., 39; İbn Hibbân, a.g.e., 50

⁵³ İbn Hibbân, a.g.e., 54; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/49; İbn Hacer, a.g.e., 3/480; Yıldız, H. Dursun, "Dahhâk b. Kays", 8/410

⁵⁴ İbn Sa'd, Tabakât, 7/366; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/40; İbn Hacer, a.g.e., 2/107

⁵⁵ Narşahî, Târîhu Buhârâ, 62; İbn Hibbân, a.g.e., 61; el-Makdisî, Kitâbü'l-Bed' ve't-Te'rîh, 6/4

⁵⁶ İbn Hibbân, a.g.e., 53; İbn Hacer, a.g.e., 5/707

⁵⁷ İbn Hacer, a.g.e., 5/411

⁵⁸ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/239; İbn Hacer, a.g.e., 2/501; ez-Zâvî, Târîhu'l-Feth, 100; ; Karasapan, Celal Tevfik, Libya, 81

⁵⁹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/315; İbn Hacer, a.g.e., 3/21

⁶⁰ İbn Hacer, a.g.e., 4/750

⁶¹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/89; İbn Hacer, a.g.e., 4/562

⁶² el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 544; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/580; İbn Hacer, a.g.e., 4/451

⁶³ el-Belâzurî, a.g.e., 455; İbn Hacer, a.g.e., 4/440; Şakir, Mahmud, Dört Halife, 259

⁶⁴ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/49; Yıldız, H. Dursun, "Dahhâk b. Kays", 8/410; Şeşen, Ramazan, "Cezîre", 7/509

3.4. Âmillik (Memurluk) İçin Gidenler:⁶⁵

Sahâbeden bazıları, âmillik veya memurluk diyebileceğimiz görevleri gereği değişik beldelere gitmişlerdi. Örneğin; Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında Amr b. el-Âs, Umân'da görevlendirilmiş, müslümanların zekatlarını toplamış, mecûsilerden cizye almıştı⁶⁶. Bu görevi değişik beldelerde yerine getiren sahâbîlerden bazıları şunlardır: Muâz b. Cebel⁶⁷ Yemen'de, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh⁶⁸ Necd'de, 'Arfece b. Herseme Musul'da, Mücâşi' b. Mes'ûd Basra'da, Abdullah b. Mes'ûd Kûfe'de görev yapmışlardır⁶⁹. Ayrıca, Hâlid b. Sa'îd b. el-Âs ise Yemen'e zekat âmili olarak gönderildi⁷⁰. Sevvâr b. Hemmâm Muâviye tarafından Hindistan'ın bazı bölgelerine memur edildi. Orada şehid düştü⁷¹. 'Umâre b. Şihâb es-Sevrî Hz. Ali tarafından Kûfe'ye memur tayin edildi⁷². el-'Ahvas b. 'Abd b 'Ümeyye Muâviye' nin Bahreyn âmiliydi⁷³.

3.5. Kadılık Göreviyle Gidenler:

Kadılık görevini genellikle valiler yerine getirmekle birlikte, zamanla bu görevleri başkaları ayrı bir görev olarak yerine getirmişlerdi. Sahâbîlerden bazıları bu görev ile değişik yerlere gönderilmişlerdi. Örneğin; Ebû Mûsâ el-Eş'arî Yemen'de⁷⁴, 'Ubâde b. es-Sâmit Filistin'de, Kays b. Ebî'l-Âs es-Sehmî Mısır'da bu görevi yerine getirmişlerdi⁷⁵. Selmân b. Rebî'a el-Bâhilî Kûfe'nin ilk kadısındır⁷⁶. Şureyh b. el-Hâris

⁶⁵ Özellikle ilk dönemde âmilin sadece bir vergi memuru değil, genel olarak İslâm devletinde görevli memur olduğu görülmektedir. Hatta bu anlamda halifeye de âmil denmiştir. Hz. Peygamber döneminde amillerin görev ve yetki sınırlarının gönderildikleri bölgelere ve gönderilen şahıslara göre farklılık gösterdiği ve umumiyetle Medine dışına gönderilen âmillerin görev ve yetkilerinin daha geniş tutulduğu anlaşılmaktadır. İslâm tarihinin sonraki dönemlerinde âmillerin görev ve yetkileri dönemlere ve bölgelere göre daralmış veya genişlemiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Erkal, Mehmet, "Âmil", 3/58

⁶⁶ Köksal, M.A., İslâm Tarihi, 15/528

⁶⁷ a.g.e., 17/36

⁶⁸ Kettânî, et-Terâfibu'l-İdâriyye, 2/151

⁶⁹ Erkal, Mehmet, "Âmil", 3/58

⁷⁰ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/97

⁷¹ İbn Hacer, el-İsâbe, 3/222

⁷² a.g.e., 4/582

⁷³ a.g.e., 1/34

⁷⁴ Kettânî, a.g.e., 2/19

⁷⁵ Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, 77-78

⁷⁶ İbn Abdiberr, el-İstî'âb, 2/632; İbn Hacer, a.g.e., 3/139; Atar, Fahrettin, a.g.e., 70

(v. 79) 58 sene Kûfe kadılığı yapmıştı⁷⁷. Hârice b. Huzâfe Mısır'a yerleşmiş, buranın kadılığını yapıyordu⁷⁸. Ebu'd-Derdâ' (v. 32) Muâviye tarafından Dımaşk kadılığına getirildi⁷⁹. Yine, en-Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî (v. 65) Dımaşk kadılığı yaptı⁸⁰. Amr b. Yesribî ed-Damrî Hz. Osman tarafından Basra kadılığına getirildi⁸¹. 'Imrân b. 'Isâm ed-Duba'î de Basra kadılığı görevinde bulundu⁸².

3.6. Fitneden Kaçmak İçin Gidenler:

Sahâbeden Muhammed b. Mesleme gibi⁸³ bazıları Hz. Osman'ın katlinden sonra fitneden uzak durmak için Rebeze'de oturdular. Ayrıca fitne zamanında, Selmân b. Sümâme el-Cu'fi ve bir grup insan savaşmaktan şüphe duyup uzak durmuş ve Rakka'ya yerleşmişlerdi⁸⁴. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh el-Âmirî (v. 36) fitne ortaya çıktığında Askalân'da oturdu, hiç kimseye beyat etmedi ve orada vefat etti⁸⁵. Cerîr b. Abdillâh b. Câbir el-Becelî (v. 51) fitneden sonra Irak'tan ayrılmıştı⁸⁶. Onunla 'Adiy b. Hâtim et-Tâî (v. 68) Hanzala b. er-Rebî' b. Rabâh (v. 45) da beraber gitmişler, "Osman kokan bir beldede oturmayız." deyip Karkîsiyâ'ya taşınmışlardı⁸⁷.

3.7. Bilmedikleri Hadisleri Öğrenmek İçin Gidenler:

Sahâbe bilmedikleri hadisleri öğrenmek için seyahatlere çıkmıştır. Bunlara örnek olarak şu sahabîleri zikredebiliriz: Medine'de bulunan Ebû Eyyûb el-Ensârî Hz. Peygamber'den işittiği, fakat unuttuğu bir hadisi Mısır'da bulunan 'Ukbe b. 'Âmir'e

⁷⁷ İbn Hacer, el-İsâbe, 3/334; el-Hâşimî, Târîhu men Düfîne fi'l-İrâk, 238.

⁷⁸ İbn Hibbân, Meşâhîr, 56; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/83; İbn Hacer, a.g.e., 2/222.

⁷⁹ İbn Hibbân, a.g.e., 50; İbn Hacer, a.g.e., 4/748; Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, 68; Aydınlı, Abdullah, "Ebu'd-Derdâ", 10/311.

⁸⁰ İbn Hibbân, a.g.e., 51; İbn Hacer, a.g.e., 6/440.

⁸¹ İbn Abdilberr, el-İstî'âb, 3/1206; İbn Hacer, a.g.e., 4/697.

⁸² İbn Abdilberr, el-İstî'âb, 3/1209; İbn Hacer, a.g.e., 4/707.

⁸³ İbn Hacer, a.g.e., 6/35.

⁸⁴ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/415; İbn Hacer, a.g.e., 3/138.

⁸⁵ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/260; İbn Hacer, a.g.e., 4/110; es-Suyûtî, Hüsnü'l-Muhâdara, 1/213.

⁸⁶ İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 583; İbn Hibbân, a.g.e., 44; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/333; İbn Hacer, a.g.e., 1/476; Fayda, M., "Cerîr b. Abdillâh", 7/411.

⁸⁷ İbn Hibbân, Meşâhîr, 44.

sormak için meşakkatli bir yolculuk yapmıştır. Yine bunun gibi, Câbir b. Abdillâh Şam'a Abdullah b. Üneys'in yanına gitmiştir⁸⁸. 'Ubeydullah b. 'Adî de, Hz. Ali'den hadis almak için Irak'a gitmiştir⁸⁹.

3.8. Elçi Olarak Gidenler:

Hız. Peygamber (s.a.s), Hâtib b. Ebî Belte'a (v. 30) İskenderiye'ye Mukavkıs'a elçi olarak göndermişti⁹⁰. Yine Rasûlullah, el-Hâris b. 'Umeyr el-Ezdî' yi Busrâ melikine elçi olarak göndermişti⁹¹. Nehîk b. Evs, Hz. Ebu Bekr'in Yemen elçisiydi⁹². Hız. Ömer Ka'b b. 'Adiy et-Tenûhî'yi İskenderiye'ye Mukavkıs'a elçisi olarak yollamıştı⁹³. Hız. Ali, Muâviye'ye kendisine beyat etmesi için Sebre b. Ma'bed el-Cühenî' yi göndermişti⁹⁴. Ayrıca, Hişâm b. el-Âs Antakya'ya elçi olarak gönderilmişti⁹⁵.

⁸⁸ el-Hatîb, er-Rihle, 169-177; Kandehevî, Hayâtü's-Sahâbe, 3/657; Accâc, es-Sünne kable't-Tedvîn, 177; Başaran, Selman, Hadis Usûlü, 60.

⁸⁹ Kandehevî, Hayâtü's-Sahâbe, 3/658.

⁹⁰ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 1/432; İbn Hacer, el-İsâbe, 2/5.

⁹¹ İbn Abdilberr, el-İstî'âb, 1/298; İbn Hacer, a.g.e., 1/589.

⁹² a.g.e., 6/476.

⁹³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/482; İbn Hacer, a.g.e., 5/603.

⁹⁴ İbn Hacer, a.g.e., 3/32.

⁹⁵ İbn A'sem, el-Fütûh, 1/104.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHÂBE COĞRAFYASI

Bu çalışmamızda, İslam'ın yayıldığı coğrafyayı onbir bölgede ele almayı uygun bulduk. Çalışmamızda, meselenin günümüz insanı tarafından anlaşılması ve Anadolu'ya gelen sahâbîlerin daha rahat görülebilmesi için, Ermînîye ve el-Cezîre'nin Anadolu'ya dahil olan şehirlerini bu bölgelerden çıkarıp Anadolu bölgesine dahil ettik. el-Cezîre'yi ise, Anadolu ve el-İrâk bölgelerinde ikiye bölerek gösterdik. İslâm'ın doğduğu yer olduğu için doğal olarak konumuza Arap yarımadasındaki sahâbîler ile başlayacağız. Daha sonra coğrafi olarak yakından, uzağa doğru diğer bölgeleri ele alacağız.

1. ARAP YARIMADASI:

Şüphesiz sahâbenin en yoğun olarak yaşadığı yer burası olmuştur. İslâm dini bu yarımadadan dünyaya yayılmış, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ilk muhatapları buralarda yaşamışlardı. Sahâbenin sayısı hususu, yukarıda ele alındığı üzere ihtilafli bir konudur. Bu bölgede yaşayan birçok insan Hz. Peygamber'i ömründe bir defa görmüş, daha sonra yaşadığı topraklara dönmüştür. Bunun için birçokları tarih, siyer veya tabakât kitaplarında yer almamıştır. Şimdi, Arabistan yarımadasının değişik merkezlerinde yaşayan sahâbe hakkında bilgi vereceğiz.

1.1. Mekke:

İslâm'ın çıkış yeri olan Mekke'de birçok sahâbî bulunmuştur. İbn Sa'd eserinde buraya yerleşen 53 sahâbenin ismini verir⁹⁶. İbn Hibbân, Mekke'deki sahâbîlerin en meşhurları arasından şu isimleri sayar: Abdullah b. ez-Zübeyr, Abdullah b. Sa'lebe, Abdullah b.

⁹⁶ İbn Sa'd, et-Tabakât, 6/12-65

Ebû Bekr, el-Haccâc b. 'Ilât, Yezîd b. el-Esved, 'Ikrim, Süheyl b. Amr, Sürâka b. Mâlik, Ebû Süfyân, Büdeyl b. Amr ve Nevfel b. el-Hâris (r.a.)⁹⁷.

1.2. Medine:

Muhakkak ki sahâbînin en kalabalık bulunduğu yer, İslâm'ın ve devletin merkezi olan Medîne' dir. İbn Hibbân eserinde, Medine'de yerleşen sahâbîlerin meşhurları arasında saydıklarından bazıları şunlardır: Ebû Bekr es-Sıddîk, Ömer b. el-Hattâb, Osmân b. 'Affân, Alî b. Ebî Tâlib, el-Hasen, el-Huseyn, Talha b. 'Ubeydillah, Ebû Sa'îd el-Hudrî (v. 74), ez-Zübeyr b. el-'Avvâm, Sa'îd b. Zeyd, Abdurrahmân b. 'Avf, el-Abbâs b. Abdilmuttalib, Zeyd b. Sâbit, Übey b. Ka'b, Abdullah b. Ömer ve Ebû Hureyre (r.a.)⁹⁸.

1.3. Yemen ve Civarı:

Araştırmamıza göre Yemen'de 58 sahâbe görev yapmış veya yerleşmiştir. el-'Akra' b. Abdullah el-Hımyerî⁹⁹, el-Hâris b. Abdullah el-Cühenî¹⁰⁰ ve Muhammed b. Büdeyl¹⁰¹ Hz. Peygamber'in Yemen'e gönderdiği bazı elçileridir. Yine Hz. Peygamber (s.a.s.) 'Âmir b. Şehr el-Hemdânî¹⁰² ve Hâlid b. Sa'îd b. el-Âs'ı Yemen'de zekat âmili olarak görevlendirdi¹⁰³. Hz. Ebû Bekr Ebân b. Sa'îd' i¹⁰⁴, daha sonra Hz. Ali 'Ubeydullah b. el-Abbâs' ı (v. 58)¹⁰⁵ Yemen' de görevlendirdiler. 'Ubeydullah Yemen' de vefat etti¹⁰⁶. es-Sâib b. Hallâd el-Ensârî ise, Muâviye için Yemen valiliği yapmıştı¹⁰⁷. Oraya yerleşen

⁹⁷ İbn Hibbân, Meşâhîr, 30-36.

⁹⁸ a.g.e., 3-30.

⁹⁹ İbn Hacer, el-İsâbe, 1/104.

¹⁰⁰ a.g.e., 1/580.

¹⁰¹ a.g.e., 6/6.

¹⁰² İbn Abdilberr, el-İstî'âb, 3/792; İbn Hacer, a.g.e., 3/582.

¹⁰³ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/97.

¹⁰⁴ İbn Hacer, a.g.e., 1/17.

¹⁰⁵ İbn Hacer, a.g.e., 4/398.

¹⁰⁶ es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 311b.

¹⁰⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/315; İbn Hacer, a.g.e., 3/21.

diğer sahâbilerden bazıları şunlardı: Ümmü Hakîm bint el-Hâris¹⁰⁸, Nemat b. Kays el-Hemedânî¹⁰⁹ ve Ebyad b. Hammâl¹¹⁰.

1.3.1. Negrân:

Yemen’de hıristiyanların yaşadığı bir bölge idi. Hz. Peygamber Alî b. Ebî Tâlib’i (v. 40) oraya kadı tayin etti. Ayrıca onlara dini öğretmek ve İslam’ın hükümlerini anlatmak üzere görevlendirdi¹¹¹. Yine, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh da Hz. Peygamber tarafından Negrân’a kadı olarak ta’yin edildi¹¹². ‘Amr b. Hazm el-Ensârî de Hz. Peygamber tarafından Negrân’da dinî, idârî, adlî ve eğitim işleri için görevlendirilmişti¹¹³. Ya‘lâ b. Ümeyye et-Temîmî ise Hz. Ömer’in Negrân âmilliğini yapmıştı¹¹⁴.

1.3.2. ‘Aden:

Yemen’de bir şehirdir. Hz. Peygamber Abdullah b. Kays Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’yi Yemen’in Aden gibi bazı şehirlerinde görevlendirdi¹¹⁵.

1.3.3. Cened:

Yemen’de bir şehirdir. Hz. Peygamber (s.a.s.) Mu‘âz b. Cebel (v. 17)’i Yemen’e vali tayin etti. Cened’de kaza işlerine bakmak ve Kur’an öğretmekle memurdu¹¹⁶. Ayrıca, Abdullah b. Ebî Rebî‘a el-Mahzûmî de bir süre Cened valiliği yaptı¹¹⁷.

¹⁰⁸ İbn Hacer, a.g.e., 8/193.

¹⁰⁹ İbn Sa‘d, Tabakât, 5/527; İbn Hacer, el-İsâbe, 6/472.

¹¹⁰ İbn Sa‘d, a.g.e., 5/523; İbn Hacer, a.g.e., 1/23.

¹¹¹ Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, 53; Kandehlevî, Hayatü’s-Sahabe, 3/651.

¹¹² Atar, Fahrettin, a.g.e., 48; Kandehlevî, a.g.e., 3/651.

¹¹³ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Gâbe, 4/214; İbn Hacer, a.g.e., 4/621; Atar, Fahrettin, a.g.e., 48; Köksal, M. A., İslâm Tarihi, 17/42.

¹¹⁴ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 5/523; İbn Hacer, a.g.e., 6/686.

¹¹⁵ İbn Hacer, a.g.e., 4/212; Kettânî, et-Terâtîbu’l-idâriyye, 2/7; Kandehlevî, a.g.e., 3/652.

¹¹⁶ İbn Hacer, a.g.e., 6/137; Kandehlevî, a.g.e., 3/652; Atar, Fahrettin, a.g.e., 55.

¹¹⁷ Kettânî, a.g.e., 2/6.

1.3.4. Hadramût:

Yemen’de bir bölgedir. Ziyâd b. Lebîd el-Ensârî Hz. Peygamber’in Hadramût âmiliydi¹¹⁸. Yine, Hz. Peygamber Süleymân b. ‘Amr ez-Zürkî’yi oraya göndermişti¹¹⁹. ‘Adiy b. Nevfel el-Esedî de burada görevlendirildi¹²⁰. Buraya gelen diğer sahâbîlerden biri Cehl b. Seyf¹²¹, diğeri Kays b. Ebî Vedî‘a’dır¹²².

1.3.5. Hemdân:

Yemen’de bir bölgenin adıdır. Hz. Peygamber, Kays b. Ümmü ‘Arâk’ı kavmini İslâm’a dâvet etmesi için göndermişti¹²³. Nâ‘im b. ‘Üceyl el-Hemedânî Hemdân’ın ileri gelenlerindendi¹²⁴. Abdullah b. Mâlik el-Erhâbî Ridde olaylarında, Hemdânlılar’ı hakka çağırmişti¹²⁵.

1.3.6. Cüreş:

Yemen’de bir şehirdir¹²⁶. Sa‘îd b. el-Kışb el-Ezdî’ yi Hz. Peygamber (s.a.s.) Cüreş’e vali tayin etti¹²⁷. Abdullah b. Sevr de buranın valiliğini yaptı¹²⁸. Surad b. Abdillâh ise Cüreş’de âmillik görevinde bulundu¹²⁹.

¹¹⁸ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 2/274; İbn Hacer, el-İsâbe, 2/586; Kettânî, et-Terâtîbu’l-idâriyye, 2/7.

¹¹⁹ İbn Hacer, a.g.e., 3/172.

¹²⁰ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 4/18.

¹²¹ İbn Hacer, a.g.e., 1/518.

¹²² a.g.e., 5/509.

¹²³ a.g.e., 5/494.

¹²⁴ a.g.e., 6/403.

¹²⁵ a.g.e., 4/225.

¹²⁶ el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 1/376.

¹²⁷ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/399; İbn Hacer, a.g.e., 3/115.

¹²⁸ İbn Hacer, a.g.e., 4/33.

¹²⁹ a.g.e., 3/421.

¹³⁰ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 5/523; İbn Hacer, a.g.e., 6/686.

1.3.7. San‘â’:

Yemen’de bir şehirdir. Ya‘lâ b. Ümeyye et-Temîmî Hz. Osman San‘â’ âmiliydi¹³⁰.

1.3.8. Zebîd:

Yemen’de bir şehirdir¹³¹. Hz. Peygamber (s.a.s.) Abdullah b. Kays Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’yi Yemen’in Zebîd gibi bazı bölgelerinde Kur’ân öğretmekle görevlendirmişti¹³². Yine, Hz. Peygamber Ferve b. Müseyk’i de oraya memur etti¹³³.

1.3.9. Havlân:

Yemen’in köylerindedir¹³⁴. Ya‘lâ b. Ümeyye et-Temîmî’yi Hz. Ebu Bekr Havlân’da görevlendirdi¹³⁵.

1.3.10. Me’rib:

Yemen’in bir nâhiyesidir. Ebyad b. Hammâl el-Me’ribî oradaydı¹³⁶.

¹³¹ el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 694, Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 4/376.

¹³² İbn Hacer, el-İsâbe, 4/212; Kettânî, et-Terâfîbu’l-İdâriyye, 2/7; Kandehevî, Hayâtü’s-Sahabe 3/652.

¹³³ İbn Hacer, a.g.e., 5/369.

¹³⁴ Yâkut, a.g.e., 3/368.

¹³⁵ İbn Hacer, a.g.e., 6/686.

¹³⁶ İbn Hibbân, Meşâhîr, 58; İbn Abdilberr, el-İstî‘âb, 1/138.

1.4. et-Taif:

İbn Sa‘d eserinde, Taif’e yerleşen 34 sahâbîyi tanıtır¹³⁷. Abdurrahmân b. Ebî'l-Âs Hz. Peygamber’ in Taif emîriydi¹³⁸. Abdullah b. el-Abbâs (v. 68) Taif’de vefat etti¹³⁹. Âmine bint Ebî Süfyân Taif gazâsında bulundu¹⁴⁰. Buraya yerleşen sahâbîlerden bazıları şunlardır: es-Sa‘b b. Cessâme¹⁴¹, Yezîd b. el-Esved el-‘Âmirî¹⁴², ‘Urve b. Mes‘ûd, Evs b. ‘Avf, el-Hakem b. Süfyân ve Nâfi‘ b. el-Hâris¹⁴³.

1.5. ‘Umân:

Arabistan’ın doğusunda, körfezde yer alır. Amr b. el-Âs (v. 61) Hz. Peygamber tarafından Umân’da; müslümanlar arasında adaletin tevzî, zekat ve cizyelerin toplanması ve müslüman halkın dini öğretimi için görevlendirildi¹⁴⁴. Yine, el-‘Alâ’ b. Abdillâh el-Hadramî (v. 21) Hz. Peygamber tarafından, İslam’ı öğretmek ve zekatları toplamak üzere gönderildi¹⁴⁵. Huzeyfe b. Muhsin el-Kalânî’yi Hz. Ebu Bekr ‘İkrime’yi azlettikten sonra ‘Umân’da görevlendirdi¹⁴⁶. Yine, Huzeyfe b. Muhsin el-Kalânî’yi Hz. Ali’nin burada görevlendirdiği de rivâyet edilir¹⁴⁷. Hz. Ömer ise Osmân b. Ebî'l-Âs’ı (v. 50) ‘Umân’a vali tayin etti¹⁴⁸. Humeysa b. Ebân el-Huddânî¹⁴⁹ ve Ebû Şeddâd el-Ümemî¹⁵⁰ buraya yerleşen diğer sahâbîlerdir.

¹³⁷ İbn Sa‘d, Tabakât, 5/503-518.

¹³⁸ İbn Hacer, Üsdü'l-Ğâbe, 4/319.

¹³⁹ a.g.e., 4/152.

¹⁴⁰ a.g.e., 7/475.

¹⁴¹ İbn Hibbân, Meşâhîr, 57.

¹⁴² İbn Hacer, a.g.e., 6/648.

¹⁴³ İbn Sa‘d, a.g.e., 5/503-518.

¹⁴⁴ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 104; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/245; İbn Hacer, a.g.e., 4/651; Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, 49; Köksal, M. A., İslam Tarihi, 15/528.

¹⁴⁵ Köksal, M. A., a.g.e., 15/533.

¹⁴⁶ İbn Hacer, a.g.e., 2/44.

¹⁴⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/468.

¹⁴⁸ el-Belâzurî, a.g.e., 544; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/580; İbn Hacer, a.g.e., 4/451.

¹⁴⁹ İbn Hacer, a.g.e., 2/345.

¹⁵⁰ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 6/163.

1.6. Debâ:

Birleşik Arap Emirlikleri'nde eski bir liman şehridir¹⁵¹. Rasûlullah (s.a.s.) Huzeyfe b. el-Yemân el-Ezdî'yi zekat âmili olarak Debâ'ya gönderdi¹⁵². Ayrıca, Hz. Ebû Bekr, 'İkrime b. Ebî Cehl'i buraya, irtidat edenlerin üzerine göndermişti¹⁵³.

1.7. el-Bahreyn:

Basra körfezi sahilinde, Basra ile Umân arasında yer alır¹⁵⁴. Hindistan ve Çin ticaretinde burası önemli bir merkez durumundaydı¹⁵⁵. Araştırmamız sonucunda, buraya yerleşen 35 sahâbe belirledik. Bunlardan bazıları şunlardır: el-'Alâ' b. Abdillâh el-Hadramî (v. 21) Hz. Peygamber tarafından Bahreyn'de görevlendirilmiştir¹⁵⁶. Hz. Ömer ise değişik zamanlarda, el-Muğîre b. Şu'be'yi (v. 50)¹⁵⁷, Ebû Hureyre'yi (v. 58)¹⁵⁸, 'Ayyâş b. Ebî Sevr'i¹⁵⁹, Kudâme b. Maz'ûn el-Cumahî'yi (v. 36) ve Osmân b. Ebî' l-Âs'ı (v. 50)¹⁶⁰ Bahreyn'de görevlendirdi¹⁶¹. Hz. Ali zamanında ise Ömer b. Ebî Seleme Bahreyn valiliği yaptı¹⁶². Yine, en-Nu'mân b. 'Aclân el-Ensârî Hz. Ali tarafından burada görevlendirildi¹⁶³. Osman b. Ebî'l-Âs, el-Hakem b. Ebî' l-Âs'ı Bahreyn'de görevlendirdi¹⁶⁴. el-'Ahvas b. 'Abd b. 'Ümeyye Muâviye'nin buradaki âmiliydi¹⁶⁵.

¹⁵¹ Armağan, Mustafa, "Debâ", 9/61.

¹⁵² İbn Hacer, el-İsâbe, 2/45; Armağan, Mustafa, a.g.e., 9/61.

¹⁵³ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 4/72; Armağan, Mustafa, a.g.e., 9/61.

¹⁵⁴ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 2/72.

¹⁵⁵ Mübârekpûrî, el-Arab ve'l-Hind, 130.

¹⁵⁶ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 106; İbn Hibbân, Meşâhîr, 58; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/74; İbn Hacer, a.g.e., 4/541; Köksal, M.A., İslâm Tarihi, 15/542.

¹⁵⁷ İbn Hacer, a.g.e., 6/199.

¹⁵⁸ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 6/321; İbn Hacer, a.g.e., 7/442; Köksal, M.A., a.g.e., 15/542.

¹⁵⁹ İbn Hacer, a.g.e., 4/750.

¹⁶⁰ el-Belâzurî, a.g.e., 544; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/580; İbn Hacer, a.g.e., 4/451.

¹⁶¹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/395; İbn Hacer, a.g.e., 5/424.

¹⁶² İbn Hacer, a.g.e., 4/593.

¹⁶³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 5/334; İbn Hacer, a.g.e., 6/447.

¹⁶⁴ İbn Hacer, a.g.e., 2/104.

¹⁶⁵ a.g.e., 1/34.

1.8. Necd:

Orta Arabistan'da yer alır. ed-Dahhâk b. Süfyân Necd'deki müslümanların valisiydi. Onların zekatlarını toplardı¹⁶⁶. Sehl b. Mincâb¹⁶⁷ ve Hâcib b. Zürâ'a¹⁶⁸ Temîmoğulları'nın zekatlarını toplamak üzere Hz. Peygamber tarafından görevlendirilmişlerdi.

1.8.1. el-Yemâme:

Necd bölgesinden sayılır¹⁶⁹. Buraya birçok sahâbî gelmiş veya yerleşmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Selî b. Amr el-‘Âmirî, Rasûlullah onu Yemameliler'e gönderdi. Seleme b. Selâme el-Eşhelî (v. 34)¹⁷⁰ ve Huzeyfe b. Muhsin el-Kal‘ânî'yi¹⁷¹ Hz. Ömer Yemâme'de görevlendirdi. Semre b. Amr el-‘Anberî, Hâlid b. Velid tarafından Yemâme'ye memur edildi¹⁷². Ayrıca, kadınlardan Nesîbe bint Ka‘b el-Ensâriyye (Ümmü ‘Umâre) Halid b. Velid ile Yemâme savaşında bulundu. Savaşta elini kaybetmiş ve yaralanmıştı¹⁷³. Buraya yerleşen sahâbîlerden diğer bazıları şunlardır: Vebera b. Müşehhir el-Hanefî¹⁷⁴, Hirmâs b. Ziyâd el-Bâhili¹⁷⁵, Talk b. Alî¹⁷⁶, el-'Ak'as b. Seleme¹⁷⁷ ve Alî b. Şeybân el-Yemâmi¹⁷⁸.

¹⁶⁶ İbn Hacer, el-İsâbe, 3/477.

¹⁶⁷ a.g.e., 3/205.

¹⁶⁸ a.g.e., 1/561.

¹⁶⁹ Yâkut, Mu‘cemu'l-Büldân, 8/516.

¹⁷⁰ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 2/428; İbn Hacer, a.g.e., 3/148.

¹⁷¹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/468.

¹⁷² İbn Hacer, a.g.e., 3/181.

¹⁷³ a.g.e., 8/140.

¹⁷⁴ İbn Hibbân, Meşâhîr, 59.

¹⁷⁵ İbn Sa'd, Tabakât, 5/553; İbn Hibbân, Meşâhîr, 59.

¹⁷⁶ a.g.e., 5/552.

¹⁷⁷ İbn Hacer, a.g.e., 1/105.

¹⁷⁸ İbn Sa'd, a.g.e., 5/551; İbn Hacer, a.g.e., 4/564.

1.8.2. el-Bâdiye:

Yemâme'nin köylerindendir¹⁷⁹. ez-Zübeyr b. Sa'lebe el-'Anberî¹⁸⁰, Nukâde b. Abdillâh el-Esedî¹⁸¹ buraya yerleşen sahâbîlerdir.

1.9. el-Hicr:

Şam ve Hicaz arasında bir beldedir¹⁸². Ebû Hâlid el-Hârisî ve Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Tebûk savaşına katılanlar buraya uğramışlardı¹⁸³.

1.10. Fedek:

Hicâz'ın doğusunda yer alır. Ğâlib b. Abdillâh el-Leysî¹⁸⁴ ve Beşîr b. Sa'd'î¹⁸⁵ Nebî (s.a.s.) Fedek'e göndermişti.

¹⁷⁹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 2/30.

¹⁸⁰ İbn Hacer, el-İsâbe, 2/552.

¹⁸¹ a.g.e., 6/468.

¹⁸² el-Bekrî, Mu'cemu mesta'cem, 2/426.

¹⁸³ İbn Hacer, a.g.e., 7/104.

¹⁸⁴ a.g.e., 5/317.

¹⁸⁵ a.g.e., 1/311.

2. KUZEY AFRIKA BÖLGESİ:

2.1. Mısır:

Suyûtî eserinde, Mısır'a gelen veya yerleşen 353 sahâbeyi zikreder. Bunlardan altısı kadındır¹⁸⁶. Bizim bu kaynak dışında yaptığımız araştırmaya göre ise; bunlardan yaklaşık 120'si Mısır'a yerleşen veya görev icâbı burada bulunan sahâbîlerdir. Buraya gelen belli başlı sahâbeden bazıları şunlardır: Amr b. el-Âs (v. 61), Mısır'ı fethetti ve yönetti¹⁸⁷. Burada vefat etti¹⁸⁸. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh el-‘Âmirî (v. 36) Mısır'ın fethinde bulundu. Orada bir arazi edindi. Daha sonra Hz. Osman onu Mısır'a vali tayin etti¹⁸⁹. Kays b. Sa'd b. ‘Ubâde el-Ensârî (v. 78), fethinde bulundu, orada bir ev edindi. Daha sonra Hz. Ali'nin Mısır valisi oldu¹⁹⁰. Mısır valiliğinde bulunan diğer bazı sahâbîler şunlardır: Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî (v. 52)¹⁹¹, Mesleme b. Muhalled el-Ensârî (v. 62)¹⁹², Abdullah b. Amr b. el-Âs (v. 63)¹⁹³ ve ‘Ukbe b. ‘Âmir b. ‘Abs el-Cühenî (v. 58)¹⁹⁴. Kays b. Ebî'l-Âs es-Sehmî (v. 23) Mısır'da İslam'ın ilk kadısıdır¹⁹⁵. Hârice b. Huzâfe ise burada kadılık görevinde bulunan diğer bir sahâbîdir¹⁹⁶. Ayrıca, buraya yerleşen bazı sahâbîler ise Abdurrahmân b. ‘Udeys (v. 36)¹⁹⁷, Mâlik b. Hübeyre¹⁹⁸, Sâbit b. Rûveyfa‘ el-Ensârî¹⁹⁹ ve Ka‘b b. Yesâr el-‘Absî‘ dir²⁰⁰.

¹⁸⁶ es-Suyûtî, Hüsnu'l-Muhâdara, 1/167-254.

¹⁸⁷ İbn Hibbân, Meşâhîr, 55; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 4/245; İbn Hacer, el-İsâbe, 4/650.

¹⁸⁸ İbn Hibbân, a.g.e., 55; es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 312a.

¹⁸⁹ İbn Hibbân, a.g.e., 53; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/260; İbn Hacer, a.g.e., 4/110.

¹⁹⁰ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 319; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/426; İbn Hacer, a.g.e., 5/473.

¹⁹¹ İbn Hibbân, a.g.e., 56; İbn Hacer, a.g.e., 6/147.

¹⁹² İbn Hibbân, a.g.e., 56; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 5/174; İbn Hacer, a.g.e., 6/116.

¹⁹³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/350; İbn Hacer, a.g.e., 4/194; Kandemir, Yaşar, “Abdullah b. Amr”, 1/85.

¹⁹⁴ İbn Hibbân, a.g.e., 55; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/54; İbn Hacer, a.g.e., 4/521.

¹⁹⁵ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/432; İbn Hacer, a.g.e., 5/487; Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, 78.

¹⁹⁶ İbn Hibbân, a.g.e., 56; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/83; İbn Hacer, a.g.e., 2/222.

¹⁹⁷ İbn Hibbân, a.g.e., 56; İbn Hacer, a.g.e., 4/334.

¹⁹⁸ İbn Hibbân, a.g.e., 53; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 5/54; İbn Hacer, a.g.e., 5/757.

¹⁹⁹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/268; İbn Hacer, a.g.e., 1/388.

²⁰⁰ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/490; İbn Hacer, a.g.e., 5/613.

2.1.1. el-İskenderiye:

Amr b. el-Âs (v. 61) fethetti²⁰¹. Hâtib b. Ebî Belte‘a’ yı (v. 30) Hz. Peygamber (s.a.s.), İskenderiye’ye Mukavkıs’a elçi olarak gönderdi²⁰². Abdullah b. Aneme el-Müzenî İskenderiye’nin fethine katıldı²⁰³. Bürtâ b. el-Esved fethinde şehit düştü²⁰⁴. Amr, Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî’yi buraya yerine halef bıraktı²⁰⁵. Abdullah burada vefat etti²⁰⁶. ‘Alkame b. Yezîd, Muâviye tarafından İskenderiye’ye vali tayin edildi²⁰⁷. Hz. Ömer, Ka‘b b. ‘Adiy et-Tenûhî’yi İskenderiye’ye h. 15’te Mukavkıs’a elçisi olarak gönderdi²⁰⁸. Buraya yerleşen bazı sahâbîler şunlardır: el-Müstevrid b. Şeddâd el-Fihri (v. 45)²⁰⁹, Ebû‘d-Dubeys el-Cühenî²¹⁰ ve Sürrak b. Esed el-Cühenî²¹¹.

2.1.2. el-‘Askalân:

Amr b. el-Âs (v. 61) fethetti²¹². Abdullah b. Sa‘d b. Ebî Sarh el-‘Âmirî (v. 36) fitne ortaya çıktığında ‘Askalân’da oturdu, hiç kimseye beyat etmedi ve orada vefat etti²¹³. Ayrıca; Şem‘ûn (Ebû Rayhâne)²¹⁴, Kurz b. ‘Alkame²¹⁵ ve Ebû Kırısâfe el-Kinânî²¹⁶ Askalân’a yerleşmişlerdi.

²⁰¹ Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/113.

²⁰² İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Gâbe, 1/432; İbn Hacer, el-İsâbe, 2/5.

²⁰³ İbn Hacer, a.g.e., 4/202.

²⁰⁴ es-Sağânî, Durru’s-Sehâbe, 308a; İbn Hacer, a.g.e., 1/283.

²⁰⁵ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 310; İbn Hacer, a.g.e., 4/59.

²⁰⁶ es-Sağânî, a.g.e., 311a.

²⁰⁷ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 4/89; İbn Hacer, a.g.e., 4/562.

²⁰⁸ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 4/482; İbn Hacer, a.g.e., 5/603.

²⁰⁹ İbn Hacer, a.g.e., 6/91.

²¹⁰ İbn Hacer, a.g.e., 7/225.

²¹¹ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/333.

²¹² Fayda, Mustafa, “Askalân”, 3/487.

²¹³ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 3/260; İbn Hacer, a.g.e., 4/110; es-Suyûtî, Hüsnü’l-Muhâdara, 1/213.

²¹⁴ İbn Hacer, a.g.e., 3/360.

²¹⁵ İbn Hacer, a.g.e., 5/584.

²¹⁶ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 6/253.

2.1.3. Dimyât:

Mısır'ın kuzeyinde, Akdeniz kenarında tarihî bir şehirdir²¹⁷. el-Mikdâd b. el-Esved el-Kindî fethetti²¹⁸. Buhur b. Dubu‘ Hz. Ömer zamanında Dimyât'taki gemilerden sorumluydu²¹⁹. ‘Umeyr b. Vehb el-Cümahî, Amr tarafından buraya gönderilmişti²²⁰.

2.1.4. el-Fustât:

Mısır'ın kuzeyinde, Nil üzerinde Amr b. el-Âs (v. 61) tarafından h. 21'de kurulan bir şehirdir. Amr orada adına bir cami yaptırdı²²¹. Rib‘î b. ‘Âmir b. Hâlid et-Temîmî Fustat şehrini kuranlardandır²²². Buraya gelen sahâbiler arasında Ebû Zem‘a el-Belevî²²³ ve Ziyâd el-Ğifârî'yi de sayabiliriz²²⁴.

2.1.5. el-Feramâ:

Mısır'da, Akdeniz sahilinde bir şehirdir²²⁵. Hz. Ömer, Ebrehe b. Şurahbîl'i el-Feramâ'ya gönderdi, o da orayı fethetti²²⁶.

2.1.6. Tinnîs:

el-Feramâ ve Dimyât arasında, Mısır denizinde bir adadır²²⁷. Amr, ‘Umeyr b. Vehb el-Cümahî'yi Tinnîs'e gönderdi²²⁸.

²¹⁷ Yâkut, Mu‘cemu'l-Büldân, 4/85.

²¹⁸ Çetin, Atilla, “Dimyat”, 9/309.

²¹⁹ İbn Hacer, el-İsâbe, 1/271.

²²⁰ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 304.

²²¹ Kalkaşandî, Meâsirü'l-İnâfe, 1/92; Önkâl, Ahmet “Amr b. el-Âs”, 3/80; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi 1/112

²²² İbn Hacer, a.g.e., 2/455.

²²³ a.g.e., 7/154.

²²⁴ a.g.e., 2/589.

²²⁵ Yâkut, a.g.e., 6/367.

²²⁶ es-Suyûtî, Hüsnü'l-muhâdara, 1/167.

²²⁷ Yâkut, a.g.e., 2/419.

2.1.7. el-Berellüs:

İskenderiye tarafında denize yakın, Nil'in kenarında küçük bir beldedir. Ebû Bekr el-Herevî, burada ismi bilinmeyen oniki sahâbenin bulunduğunu zikreder²²⁹. 'Âiz b. Sa'lebe el-Belevî (v. 53) Rumlar tarafından Berellüs'de şehid edilmişti²³⁰.

2.1.8. es-Sa'îd:

Mısır'da el-Fustât'ın güneyinde bir şehirdir²³¹. Hz. Ömer zamanında, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh el-'Âmirî (v. 36) buranın valisiydi²³².

2.1.9. Tahâ:

Mısır'da, Nil'in batı tarafında, es-Sa'îd'in kuzeyinde yer alır²³³. el-Muhâcir Mevlâ Ümmü Seleme vefat edinceye kadar burada oturmuştur²³⁴.

2.2. Habeşistân:

Daha İslâm'ın ilk dönemlerinde Habeşistân'a hicret edilmişti. Buraya çok sayıda sahâbe gelmiş, bir kısmı burada kalmışlardı. İlk hicrette onbeş sahâbe²³⁵, ikincide doksaniki sahâbe²³⁶ buraya gelmişlerdi. Bunlardan bazıları şunlardır: Ca'fer b. Ebî Tâlib, Osmân b. 'Affân, Amr b. Sa'îd b. el-Âs, Abdullah b. Cahş, Ubeydullah b. Cahş, Kays b.

²²⁸ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 304.

²²⁹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 2/153.

²³⁰ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/146; İbn Hacer, el-İsâbe, 3/607.

²³¹ Yâkut, a.g.e., 5/360.

²³² İbn Hacer, a.g.e., 4/111.

²³³ Yâkut, a.g.e., 6/30.

²³⁴ İbn Hacer, a.g.e., 6/230.

²³⁵ İbn Hişâm; Sîretu'n-Nebî, 1/344; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, 2/76; Köksal, M.A., İslâm Tarihi, 4/168.

²³⁶ İbn Hişâm; a.g.e., 1/353; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, 2/78; Köksal, M.A., a.g.e., 4/184.

Abdillâh ve Mus‘ab b. Umeyr. Kadınlardan buraya hicret edenler bazıları ise; Rukiyye bint Rasûlillâh, Fâtıma bint Safvân, Esmâ’ bint ‘Umeys ve Bereke bint Yesâr²³⁷.

2.3. en-Nûbe:

Mısır’ın güneyinde yer alan bir bölgedir. Bugünkü Sudan’dır²³⁸. Amr b. el-Âs (v. 61) 20.000 askerle Nûbe’ye gitti²³⁹. Buraya gelen sahâbîlerden biri de Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî’ dir (v. 52)²⁴⁰.

2.3.1. Dongola:

Kuzey Sudan’da Nil sahilinde bir şehirdir²⁴¹. Mısır valisi Abdullah b. Sa‘d b. Ebî Sarh el-‘Âmirî (v. 36), Nûbe içlerinde Dongola’ya kadar ilerledi. Karşılıklı güven ve ticarî işbirliği antlaşması yaptı (651)²⁴².

2.3.2. el-Esâvid:

en-Nûbe’de yer alır. Abdullah b. Sa‘d b. Ebî Sarh el-‘Âmirî (v. 36), burayı h. 31 yılında fethetti²⁴³.

²³⁷ Köksal, M.A., İslâm Tarihi, 4/185.

²³⁸ Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 8/323.

²³⁹ İbn A‘sem, el-Fütûh, 1/265.

²⁴⁰ İbn Hacer, el-İsâbe, 6/147.

²⁴¹ Hamdunallah, M.Hasan, “Dongola”, 9/509.

²⁴² el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 333; el-Makdisî, Kitâbü’l-Bed’ ve’t-Te’rîh, 5/199; Özel, Ahmet, “Abdullah b. Sa'd”, 1/436; Hamdunallah, M.Hasan, “Dongola”, 9/509.

²⁴³ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 3/260; İbn Hacer, a.g.e., 4/110.

2.4. Berka (Bingâzi):

el-İskenderiye ve İfrîkiyye arasında yer alan bir bölgedir. Bugün Libya sınırları içerisinde yer alır²⁴⁴. Abdullah b. el-Abbâs (v. 68), Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr b. el-Âs (v. 63), Abdullah b. ez-Zubeyr b. el-'Avvâm (v. 73) ve Abdullah b. Mes'ûd (v. 32) Berka'ya gazâda bulunmuşlardı. Bu gazveye "Ğazvetü'l-Abâdile" adı verilir²⁴⁵. Ruveyfi' b. Sâbit b. es-Seken el-Ensârî (v. 56) valiliğini yaptı²⁴⁶, orada vefat etti²⁴⁷. Züheyr b. Kays el-Belevî (v. 76) Berka'ya yerleşti. Burada İfrîkiyye'ye yönelik murâbıtlık yapıyordu. Orada vefat etti.²⁴⁸ Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh el-'Âmirî (v. 36)²⁴⁹, Amr b. el-Âs (v. 61)²⁵⁰ ve Nafi' b. 'Abdi'l-Kays²⁵¹, Berka'ya gelen sahâbilerdendir.

2.5. İfrîkiyye:

Tespitlerimize göre buraya 35 sahâbe değişik sebeplerle gelmiş veya yerleşmiştir. 'Ukbe b. Nâfi' İfrîkiyye'ye girdiğinde yanında 25 sahâbenin olduğu rivâyet edilir²⁵². Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh el-'Âmirî (v. 36) fethetti²⁵³. Abâdile fethinde bulundu²⁵⁴. Ruveyfi' b. Sâbit b. es-Seken el-Ensârî (v. 56) h. 47'de İfrîkiyye'ye gazâda bulundu²⁵⁵. Hâlid b. Sâbit el-Fehmî h. 54 yılında İfrîkiyye'ye gazâyâ çıktı²⁵⁶. Abdurrahman b. el-Abbâs el-Kureşî burada şehid düştü²⁵⁷. Süfyân b. Vehb el-Havlânî (v. 82) İfrîkiyye

²⁴⁴ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 2/133; ez-Zâvî, Târîhu'l-Feth, 39.

²⁴⁵ ez-Zâvî, a.g.e., 83; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi 1/130. Not: Abâdile; Abdullah b. ez-Zübeyr, İbn el-Abbâs, İbn Mes'ûd, İbn Ömer, İbn Amr, ve İbn Ca'fer için kullanılan ortak ünvanıdır.

²⁴⁶ İbn Hacer, el-İsâbe, 2/501; ez-Zâvî, a.g.e., 100; Karasapan, Celal Tevfik, Libya, 81.

²⁴⁷ es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 309b

²⁴⁸ İbn Hacer, a.g.e., 2/579; er-Rafîk, Târîhu İfrîkiyye, 17; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/165.

²⁴⁹ ez-Zâvî, a.g.e., 83; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/130.

²⁵⁰ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 314; ez-Zâvî, a.g.e., 46; Karasapan, Celal Tevfik, Libya, 79.

²⁵¹ İbn Hacer, a.g.e., 6/409

²⁵² el-Kayravânî, Tabakâtu Ulemâi İfrîkiyye, 78.

²⁵³ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 317; el-Kayravânî, a.g.e., 76; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/260; İbn Hacer, a.g.e., 4/110; ez-Zâvî, a.g.e., 83.

²⁵⁴ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 317; el-Kayravânî, Tabakâtu Ulemâi İfrîkiyye, 74; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/260; İbn Hacer, el-İsâbe, 4/94; ez-Zâvî, Târîhu'l-Feth, 83; bkz. Abâdile için dipnot 142.

²⁵⁵ İbn Abdilberr, el-İstî'âb, 2/504; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/239; İbn Hacer, a.g.e., 2/501.

²⁵⁶ İbn Hacer, a.g.e., 2/228.

²⁵⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/465; es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 310b.

valiliği yaptı²⁵⁸. Buraya yerleşen belli başlı sahâbîler şunlardır: el-Müneyzir el-Eslemî²⁵⁹, Abdullah b. 'Üneys el-Cühenî (v. 54)²⁶⁰, Ebû Risme el-Belevî²⁶¹ ve Ebû Zem'a el-Belevî²⁶².

2.5.1. el-Kayrevân:

İfrîkiyye'de kurulan ilk İslâm şehridir²⁶³. Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî (v. 52) orada meskenler inşa ettirdi ve kuyular açtırdı²⁶⁴. 'Ukbe b Nâfi', Züheyr b. Kays el-Belevî'yi (v. 76) Kayrevân'a, yerine vekil bıraktı²⁶⁵. Ayrıca, Süfyân b. Vehb el-Havlânî (v. 82) adlı sahâbînin de buraya geldiği rivâyet edilir²⁶⁶.

2.5.2. Trablusgarb:

Amr b. el-Âs (v. 61) fethetti²⁶⁷. Ruveyfi' b. Sâbit b. es-Seken el-Ensârî (v. 56) Muâviye tarafından h. 46 yılında Trablus valiliğine getirildi²⁶⁸. Libya'da İslâm'ı yaydı²⁶⁹. Yine Muâviye, 'Abdu Hayr el-Hımyerî' yi buraya gönderdi²⁷⁰.

2.5.3. Benzert:

İfrîkiyye'de, Tunus'un kuzeyinde bir liman şehridir²⁷¹. Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî (v. 52) tarafından fethedildi (41/661)²⁷².

²⁵⁸ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/410; İbn Hacer, el-İsâbe, 3/131.

²⁵⁹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 5/266; İbn Hacer, a.g.e., 6/227.

²⁶⁰ İbn Hacer, a.g.e., 4/17.

²⁶¹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 6/111; İbn Hacer, a.g.e., 7/140.

²⁶² el-Kayravânî, a.g.e., 76; İbn Abdilberr, el-İstî'âb, 4/1662; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 6/122.

²⁶³ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 5/336; el-Bekrî, Mu'cemu mesta'cem, 3/1105; ez-Zâvî, a.g.e., 110.

²⁶⁴ el-Bekrî, a.g.e., 3/1105; ez-Zâvî, a.g.e., 98.

²⁶⁵ er-Rafîk, Târîhu İfrîkiyye, 17; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi 1/164.

²⁶⁶ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/410.

²⁶⁷ ez-Zâvî, a.g.e., 46; Karasapan, Celal Tefîk, Libya, 79.

²⁶⁸ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/239; İbn Hacer, a.g.e., 2/501; ez-Zâvî, a.g.e., 100.

²⁶⁹ Karasapan, Celal Tefîk, a.g.e., 81.

²⁷⁰ İbn Hacer, a.g.e., 3/129.

2.5.4. Cerbe:

Akdeniz'in Tunus kıyılarında bir adadır²⁷³. Ruveyfi' b. Sâbit b. es-Seken el-Ensârî (v. 56) h. 47 yılında fethetti²⁷⁴.

2.5.5. Bâce:

Tunus'ta bir şehirdir. Züheyr b. Kays el-Belevî (v. 76) tarafından fethedildi²⁷⁵.

2.5.6. Sabrâte:

Tunus'un batısında bir şehirdir. Abdullah b. ez-Zubeyr b. el-'Avvâm (v. 73) tarafından fethedildi²⁷⁶.

2.5.7. 'Atrâbülüs:

Berka'nın sonunda İfrikiyye'nin başında yer alan bir şehirdir²⁷⁷. Amr b. el-Âs (v. 61) h. 22'de oraya ulaştı²⁷⁸.

2.5.8. el-Cerîd:

Tunus'un güneyinde bir bölgenin adıdır. İfrikiyye valiliğine bağlıydı²⁷⁹. Bölge, ilk defa Abdullah b. ez-Zubeyr b. el-'Avvâm (v. 73) tarafından 26/647'de fethedildi²⁸⁰.

²⁷¹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 2/292; Harekât, İbrâhim, "Benzert", 5/467.

²⁷² Yâkut, a.g.e., 2/292; ez-Zâvî, Târihu'l-Feth, 98; Harekât, İbrâhim, "Benzert", 5/467.

²⁷³ Özcan, Abdülkadir, "Cerbe", 7/391.

²⁷⁴ a.g.e.

²⁷⁵ Harekât, İbrâhim, "Bâce", 4/413.

²⁷⁶ ez-Zâvî, a.g.e., 69; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 325; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/130.

²⁷⁷ Yâkut, a.g.e., 1/285.

²⁷⁸ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 316.

2.6. el-Mağrib:

İfrikiyye'den başlayıp, Atlas okyanusuna kadar uzanan bölgeye verilen isimdir²⁸¹. Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî (v. 52) , h. 34'de, yanında birçok sahâbe bulunduğu halde, buraya gazâda bulunmuş bir sahâbîdir²⁸². Görevi gereği buraya gelen diğer sahâbîler arasında Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh el-‘Âmirî (v. 36)²⁸³ ve Mesleme b. Muhalled el-Ensârî'yi (v. 62)²⁸⁴ sayabiliriz. Buraya yerleşen sahâbîler arasında, Süfyân b. Vehb el-Havlânî (v. 82)²⁸⁵ ve Ğaziyye b. el-Hâris el-Eslemî'yi tespit edebildik²⁸⁶.

2.7. el-Endelüs:

Bir rivayete göre, el-Müneyzir el-Eslemî adlı sahâbî Endelüs'e kadar gitmişti²⁸⁷.

²⁷⁹ Uslu, Recep, “Cerîd”, 7/403.

²⁸⁰ a.g.e.

²⁸¹ Yâkut, Mu‘cemu'l-Büldân, 8/103.

²⁸² İbn Hacer, el-İsâbe, 6/147; Accâc, es-Sünne kable't-Tedvîn, 171.

²⁸³ et-Taberî, Târîhu't-Taberî, 4/250.

²⁸⁴ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğabe, 5/174; Kalkaşandî, Meâsirü'l-İnâfe, 1/115.

²⁸⁵ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/410.

²⁸⁶ İbn Hacer, a.g.e., 5/320.

²⁸⁷ a.g.e., 6/228.

3. ŞAM BÖLGESİ:

Şam bölgesine değişik vesilelerle birçok sahâbî gelmiştir, bunlardan bir kısmı buraya yerleşmiştir. el-Velîd b. Müslim'den gelen rivayete göre Şam'a 5000 sahâbî gelmiştir²⁸⁸.

3.1. Dımaşk:

Araştırmamızda, buraya yerleşen 46 sahâbe ismi belirledik. Bunlardan bazıları şunlardır: Muâviye b. Ebî Süfyân (v. 60) Dımaşk valiliği yaptı, burada vefat etti²⁸⁹. Daha sonra, ed-Dahhâk b. Kays el-Fihri (v. 53) Muâviye tarafından Dımaşk valiliğine²⁹⁰, Ebu'd-Derdâ' (v. 32) ise buranın kadılığına getirildi²⁹¹. Ayrıca en-Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî (v. 65)²⁹² de burada kadılık yapan sahâbilerdendir. Vâsile b. el-Eskâ' (v. 85) Suffe ehlinde olup, Dımaşk'ta en son vefat sahâbîdir²⁹³. Buraya yerleşen diğer sahâbilerden bazıları şunlardır: Sehl b. el-Hanzala²⁹⁴, Sürâka b. Mirdâs es-Sülemî²⁹⁵, Abdullah b. Sa'd el-Ensârî²⁹⁶, Nâfi' b. Keysân es-Sekafi²⁹⁷, el-Hakem b. Mîna el-Ensârî²⁹⁸ ve kadınlardan Ümeyme bint Rebî'a²⁹⁹.

²⁸⁸ es-Sehâvî, Fethu'l-Muğîs, 3/113; Accâc, es-Sünne kable't-Tedvîn, 168.

²⁸⁹ İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 39; İbn Hibbân, Meşâhîr, 50.

²⁹⁰ İbn Hibbân, a.g.e., 54; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/49; İbn Hacer, el-İsâbe, 3/480; Yıldız, H. Dursun, "Dahhâk b. Kays", 8/410.

²⁹¹ İbn Hibbân, a.g.e., 50; İbn Hacer, a.g.e., 4/748; Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, 68; Aydınlı, Abdullah, "Ebu'd-Derdâ", 10/311.

²⁹² İbn Hibbân, a.g.e., 51; İbn Hacer, a.g.e., 6/440.

²⁹³ İbn Hibbân, a.g.e., 51; İbn Hacer, a.g.e., 6/591.

²⁹⁴ İbn Hibbân, a.g.e., 52; İbn Hacer, a.g.e., 3/197.

²⁹⁵ İbn Hacer, a.g.e., 3/43.

²⁹⁶ a.g.e., 4/112.

²⁹⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 5/307; İbn Hacer, a.g.e., 6/396.

²⁹⁸ İbn Hacer, a.g.e., 2/110.

²⁹⁹ a.g.e., 7/511.

3.1.1. el-Câbiye:

Dımaşk'a bağlı bir nâhiyedir³⁰⁰. Buraya gelen sahâbîlerden bazıları şunlardır: Ömer b. el-Hattâb³⁰¹, 'Alkame b. Mücezziz³⁰², Ebû 'İyâs el-Leysî³⁰³, Zümel b. Amr b. 'Anz (v. 64)³⁰⁴ ve 'Âmir b. Rebî'a el-'Anzî (v. 32)³⁰⁵.

3.1.2. el-Mizze:

Dımaşk'a yakın büyük bir köydür³⁰⁶. 'Üsâme b. Zeyd b. Hârîse'nin buraya yerleştiği rivayet ediliyor³⁰⁷.

3.1.3. Havrân:

Dımaşk'ın nahiyelerindendir³⁰⁸. Hz. Ömer 'Alkame b. 'Ulâse'yi Havrân'a vali tayin etti³⁰⁹. Burada vefat etti³¹⁰. Sa'd b. 'Ubâde b. Düleym el-Ensârî (v. 15) de buraya yerleşen sahâbîlerdendir. O da burada vefat etti³¹¹.

3.1.4. Râviye:

Dımaşk yakınlarında bir köydür³¹². Müdrîk b. Ziyâd Dımaşk' ta Râviye'de vefat etti³¹³.

³⁰⁰ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 3/33.

³⁰¹ Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 223.

³⁰² İbn Hacer, el-İsâbe, 4/560.

³⁰³ a.g.e., 7/25.

³⁰⁴ a.g.e., 2/568.

³⁰⁵ a.g.e., 3/579.

³⁰⁶ Yâkut, a.g.e., 8/47.

³⁰⁷ İbn Hacer, a.g.e., 1/49.

³⁰⁸ el-Bekrî, Mu'cemu mesta'cem, 474; Yâkut, a.g.e., 3/360

³⁰⁹ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 174; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 4/86; İbn Hacer, a.g.e., 4/557.

³¹⁰ es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 312a.

³¹¹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/357; İbn Hacer, a.g.e., 3/67.

³¹² Yâkut, a.g.e., 4/216.

³¹³ Yâkut, a.g.e., 4/216; İbn Hacer, a.g.e., 6/59

3.1.5. Mercu's-Suffar:

Dımaşk'ta yer alır³¹⁴. Burada h. 14 yılında Bizanslılarla bir savaş yapıldı. 'Âmir b. Hasme³¹⁵ ve Amr b. Küleyb³¹⁶ Mercu's-Suffar savaşına katılanlardandır. Bu savaşa katılıp şehid düşen sahâbîlerden bazıları şunlardır: Hâlid b. Sa'îd b. el-Âs³¹⁷, Sa'îd b. Hâlid b. Sa'îd b. el-Âs³¹⁸ ve Seleme b. Hişâm el-Mahzûmî (v. 14)³¹⁹.

3.1.6. Mercü Râhıt:

Dımaşk yakınlarındadır³²⁰. Mervan ile Abdullah b. ez-Zübeyr tarftarları arasında burada bir savaş vuku buldu³²¹ ed-Dahhâk b. Kays el-Fihri (v. 53) burada şehid düştü³²². Yine, Zümel b. Amr b. 'Anz (v. 64) da bu yerde şehid düştü³²³. Bu savaşta Ma'n b. Yezîd es-Sülemî'nin adı da geçer³²⁴.

3.2. Hıms:

Haleb ile Dımaşk arasında, önemli ve eski bir şehirdir³²⁵. Hıms'a 500 sahâbenin geldiği rivâyet edilir³²⁶. Biz ise, kaynaklardan ancak bunların 79 tanesini belirleyebildik. Bunlardan bazıları şunlardır: Sa'îd b. el-'Âmir el-Cümeihî (v. 20) Hz. Ömer' in valiliğini yaptı³²⁷. Ebû 'Ubeyde, Abdullah b. Kurt el-Ezdî'yi (v. 56) Hıms'da görevlendirdi³²⁸.

³¹⁴ Yâkut, a.g.e., 8/16.

³¹⁵ İbn Hacer, el-İsâbe, 3/578.

³¹⁶ a.g.e., 4/673.

³¹⁷ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/97.

³¹⁸ İbn Hacer, a.g.e., 3/101.

³¹⁹ a.g.e., 3/156.

³²⁰ Yâkut, a.g.e., 8/16.

³²¹ Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/176.

³²² İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/50; es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 310b; İbn Hacer, a.g.e., 3/480.

³²³ es-Sağânî, a.g.e., 309b; İbn Hacer, a.g.e., 2/568.

³²⁴ İbn Hacer, a.g.e., 6/192.

³²⁵ Yâkut, a.g.e., 3/339.

³²⁶ es-Sehâvî, Fethu'l-Muğîs, 3/113

³²⁷ İbn Hacer, a.g.e., 3/110.

³²⁸ İbn Sa'd, Tabakât, 5/529; İbn Hacer, a.g.e., 4/210.

Mâlik b. Hübeyre Muâviye için Hıms valiliği yaptı³²⁹. en-Nu‘mân b. Beşîr el-Ensârî (v. 65) Muâviye'nin Hıms âmiliydi. Orada vefat etti³³⁰. Yine Şurahbîl b. es-Simt el-Kindî de Hıms âmiliydi. Yaklaşık yirmi sene bu görevi yaptı³³¹. Buraya yerleşen diğer bazı sahâbîler şunlardır: Sevbân mevlâ Rasûlullah (s.a.s.) (v. 54)³³², ‘Affân b. Büceyr³³³, Muhallim b. Cessâme el-Leysi³³⁴ ve Nüfeyr b. Mâlik³³⁵. Ayrıca, ‘Irbâd b. Sâriye es-Sülemî Suffe ehlinden olup, o da buraya yerleşenlerdendir³³⁶.

3.3. Filistin:

Bu bölgeye gelen 55 sahâbenin ismini belirledik. Hz. Ömer Yezîd b. Ebî Süfyân'ı (v. 18) Filistin'e emîr yaptı³³⁷. ‘Ubâde b. es-Sâmit (v. 36) Filistin'in kazâ işlerine bakan ilk kişidir³³⁸. Buraya yerleşen sahâbeden diğer bazıları şunlardır: ‘Ubâde b. el-Eşyeb el-‘Anzî³³⁹, Abdurrahmân b. Kurt es-Sümâlî³⁴⁰, Rebî‘a b. ‘Âmir el-Ezdî³⁴¹, Beşîr b. ‘Urfuta el-Cühenî³⁴², Temîm b. Evs el-Eslemî³⁴³, Cendere b. Hayseme³⁴⁴, Zinbâ‘ b. Selâme³⁴⁵, Bişr b. ‘Akrabe el-Cühenî (v. 85)³⁴⁶ ve Şeddâd b. Evs el-Hazrecî (v. 58)³⁴⁷.

³²⁹ İbn Hibbân, Meşâhîr, 53; İbn Hacer, a.g.e., 5/707.

³³⁰ İbn Hibbân, Meşâhîr, 51; İbn Hacer, el-İsâbe, 6/440.

³³¹ İbn Hibbân, a.g.e., 51; İbn Hacer, a.g.e., 3/329.

³³² İbn Hibbân, a.g.e., 50; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 1/296; İbn Hacer, a.g.e., 1/413.

³³³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/47; İbn Hacer, a.g.e., 4/514.

³³⁴ İbn Hacer, a.g.e., 5/786.

³³⁵ İbn Hibbân, a.g.e., 52; İbn Hacer, a.g.e., 6/467.

³³⁶ İbn Hacer, a.g.e., 4/483.

³³⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 5/491; İbn Hacer, a.g.e., 6/659.

³³⁸ İbn Hibbân, Meşâhîr, 51; İbnü'l-Esîr, A.g.e., 3/160; İbn Hacer, a.g.e., 3/625; Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, s.77.

³³⁹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/157; İbn Hacer, a.g.e., 3/622.

³⁴⁰ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/490; İbn Hacer, a.g.e., 4/354.

³⁴¹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/213; İbn Hacer, a.g.e., 2/468.

³⁴² İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/133.

³⁴³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/256; İbn Hacer, a.g.e., 1/368.

³⁴⁴ İbn Hibbân, a.g.e., 51; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/364.

³⁴⁵ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/260; İbn Hacer, a.g.e., 2/569.

³⁴⁶ İbn Hacer, a.g.e., 1/303.

³⁴⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/507; İbn Hacer, a.g.e., 3/320

3.3.1. Beytü'l-Makdis:

Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrâh tarafından fethedildi³⁴⁸. Hz. Ömer ise şehri teslim aldı.³⁴⁹ Selâme b. Kayser³⁵⁰, Zü'l-Esâbi' et-Temîmi³⁵¹, Şem'ûn b. Yezîd Ebû Reyhâne³⁵², Abdurrahman b. Amr b. Kays³⁵³ Evs b. es-Sâmit (v. 34)³⁵⁴ ve Abdullah b. Amr b. Kays³⁵⁵ buraya yerleşen sahabîlerdendir.

3.3.2. er-Remle:

Filistin'de Kudüs yakınlarında bir şehirdir. Amr b. el-Âs, 'Umâre b. Amr b. Ümeyye'yi bir süreliğine Remle'de görevlendirdi.³⁵⁶ Buraya yerleşen sahabîlerden bazıları şunlardır: Abdullah b. Kays Ebû Mûsâ el-Eş'arî³⁵⁷, 'Ubâde b. es-Sâmit (v. 36)³⁵⁸, el-'Akra' b. Şüfeyye³⁵⁹, Evs b. es-Sâmit (v. 34)³⁶⁰, Sevbân mevlâ Rasulullah (s.a.s.) (v. 54)³⁶¹, Sa'd b. Vâ'il el-Cüzâmî³⁶², Züheyr b. 'Alkame el-Feraî³⁶³, Üneyf b. Melle el-Cüzâmî³⁶⁴ ve Ebû Amr el-Himyeri³⁶⁵.

³⁴⁸ Önkal, Ahmet, "Ebu Ubeyde", 10/250; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 223; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/110.

³⁴⁹ İbn Hacer, el-İsâbe, 4/590; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 224.

³⁵⁰ İbn Hacer, a.g.e., 3/137.

³⁵¹ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/170.

³⁵² İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/529; İbn Hacer, a.g.e., 3/359.

³⁵³ İbn Hacer, a.g.e., 4/152.

³⁵⁴ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/172.

³⁵⁵ İbn Hibbân, Meşâhîr, 53; İbn Hacer, a.g.e., 4/195.

³⁵⁶ İbn Hacer, a.g.e., 4/586.

³⁵⁷ a.g.e., 4/212.

³⁵⁸ İbn Hacer, a.g.e., 3/626.

³⁵⁹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/130; İbn Hacer, a.g.e., 1/104.

³⁶⁰ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/172.

³⁶¹ a.g.e., 1/296; İbn Hacer, a.g.e., 1/413.

³⁶² İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/379; İbn Hacer, a.g.e., 3/88.

³⁶³ İbn Hacer, a.g.e., 2/576.

³⁶⁴ a.g.e., 1/140.

3.3.3. ‘Amevâs:

Beytü'l-Makdis'e yakın bir Filistin köyüdür. Kudüs ile Remle arasındadır. Burada h. 18 yılında veba salgını vuku bulmuştur. Birçok sahabî dahil 25000'e yakın insan ölmüştür³⁶⁶. Vebada ölenlerin bazıları şunlardır: Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrâh³⁶⁷, 'Ammâr b. Ğaylân es-Sekafî³⁶⁸, Muâz b. Cebel³⁶⁹, Yezîd b. Ebî Süfyân³⁷⁰, Nasr b. Ğânim³⁷¹, Süheyl b. Amr el-'Âmirî³⁷², Şurahbîl b. Hasene³⁷³ ve 'Âmir b. Abdi'l-Esed³⁷⁴ gibi.

3.3.4. Beytü Cibrîn:

Beytü'l-Makdis ve Gazze arasında bir yerdir³⁷⁵. Berza' b. Zeyd el-Cüzâmî oraya yerleşti³⁷⁶. el-Fâkih b. es-Seken³⁷⁷, Süveyd b. Zeyd³⁷⁸ ve Rebîa b. es-Seken el-Feza'³⁷⁹ burada vefat ettiler.

3.4. 'Akkâ:

Filistin'in batısında önemli bir liman şehridir³⁸⁰. Deniz seferlerine buradan çıkıldı. 636'da Hz. Ömer zamanında Şurahbîl b. Hasene (v. 18) tarafından fethedildi³⁸¹. Sehm

³⁶⁵ İbn Hacer, el-İsâbe, 7/301.

³⁶⁶ Yâkut, Mu'cemü'l-Büldân, 6/225; Fayda, Mustafa, "Amevas", 3/100.

³⁶⁷ es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 310b; İbn Hacer, el-İsâbe, 3/590; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/112.

³⁶⁸ İbn Hacer, a.g.e., 4/575.

³⁶⁹ İbn Hibbân, a.g.e., 50; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğabe, 5/194; İbn Hacer, a.g.e., 6/138 .

³⁷⁰ İbn Hacer, a.g.e., 6/659; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/112.

³⁷¹ İbn Hacer, a.g.e., 6/429.

³⁷² a.g.e., 3/215; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/112.

³⁷³ İbn Abdilberr, el-İstî'âb, 2/698; İbn Hacer, a.g.e., 3/329.

³⁷⁴ a.g.e., 3/590.

³⁷⁵ Yâkut, a.g.e., 2/321.

³⁷⁶ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/208.

³⁷⁷ İbn Hacer, a.g.e., 5/352.

³⁷⁸ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/488; İbn Hacer, a.g.e., 3/225 .

³⁷⁹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/213; İbn Hacer, a.g.e., 2/467.

³⁸⁰ Emecan, Feridun, "Akka", 2/265.

³⁸¹ a.g.e.

b. Amr el-Eş‘arî ise buraya yerleşen sahabîlerdendir³⁸². Muâviye b. Ebî Süfyân (v. 60) Kıbrıs seferine buradan çıkmıştır³⁸³.

3.5. el-Ürdün:

Şam bölgesinde yer alır. Sınırları tarih içinde değişmiştir. Genel olarak Ürdün nehrinin ardındaki toprakları kapsayan bölgedir. Zaman içerisinde Filistin bölgesi de bu bölgeye dahil edilmiştir³⁸⁴. Husayn b. Nümeyr Hz. Ömer’in burada âmiliydi³⁸⁵. Abdullah b. Havâle (v. 80)³⁸⁶ Ürdün’e yerleşti ve orada vefat etti³⁸⁷. Buraya yerleşenlerden biri de Ka‘b b. Mürre el-Behzî’dir³⁸⁸. O da burada vefat etti³⁸⁹.

3.5.1. ‘Ammân:

Bugünkü Ürdün’ün başkentidir. Yezîd b. Ebî Süfyân (v. 18) fethetti³⁹⁰.

3.5.2. Mu’te:

Ammân’ın güneyinde yer alır. Burada Bizanslılara karşı önemli bir savaş yapıldı ve birçok sahâbe burada şehid düştü. Bu savaşta bulunanlardan bazıları şunlardır: Ca‘fer b. Ebî Tâlib, Zeyd b. Hârise, Abdullah b. Ravâha el-Ensârî³⁹¹, ‘Âmir b. Sa‘d b. el-Hâris³⁹², ‘İlbâ’ b. Mürre³⁹³ ve Sürâka b. Amr el-Ensârî³⁹⁴. Ayrıca Süveyd b. Amr el-Ensârî³⁹⁵ ve

³⁸² İbn Hacer, el-İsâbe, 3/208.

³⁸³ İbn A‘sem, el-Fütûh, 1/348.

³⁸⁴ Çubuk, Vâhid, “Ürdün”, 13/113.

³⁸⁵ İbn Hacer, a.g.e., 2/91.

³⁸⁶ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Gâbe, 3/220; İbn Hacer, a.g.e., 4/67.

³⁸⁷ es-Sağânî, Durru’s-Sehâbe, 311a.

³⁸⁸ İbn Hacer, a.g.e., 5/612.

³⁸⁹ es-Sağânî, a.g.e., 312b.

³⁹⁰ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 172.

³⁹¹ İbn Hacer, a.g.e., 4/83.

³⁹² a.g.e., 3/580.

³⁹³ a.g.e., 4/545.

³⁹⁴ a.g.e., 3/40.

Abdullah b. Ömer³⁹⁶. Ayrıca, el-Hâris b. 'Umeyr el-Ezdî Rasûlullah tarafından Busrâ melikine elçi olarak gönderildi. Mu'te'ye vardığında onu katlettiler³⁹⁷.

3.5.3. Taberiyye:

Dımaşk'ın güneybatısında yer alır. Şurahbîl b. Hasene (v. 18) fethetti³⁹⁸.

3.5.4. el-Belkâ':

Merkezi Amman'ın 28 km batısında bulunan Salt şehridir.³⁹⁹ Yezîd b. Ebî Süfyân (v. 18) fethetti⁴⁰⁰. Ka'b b. 'Umeyr el-Ğifârî Rasûlullah tarafından, Belkâ'ya gönderildi. Orada vefat etti⁴⁰¹.

3.5.5. el-Yermûk:

Fihl'in kuzeyinde yer alır. Bizanslılarla önemli bir savaşın yapıldığı yerdir. Bu savaşa katılanlardan bazıları şunlardır: Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrâh⁴⁰², Abdullah b. Süfyân el-Mahzûmî⁴⁰³, Abdullah b. Hâlid b. el-Velîd⁴⁰⁴, Talha b. 'Utbe⁴⁰⁵, Amr b. et-Tufeyl⁴⁰⁶, Amr b. el-'Ahvas⁴⁰⁷ ve Abdurahmân b. el-'Avvâm⁴⁰⁸. Kadınlardan ise Esmâ' bint Yezîd

³⁹⁵ a.g.e., 3/227.

³⁹⁶ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/341.

³⁹⁷ İbn Hacer, el-İsâbe, 1/589.

³⁹⁸ a.g.e., 3/329.

³⁹⁹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 2/276; Hireysât, M.A., "Belka", 5/419.

⁴⁰⁰ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 172; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 5/491; Hireysât, M.A., "Belkâ", 5/419.

⁴⁰¹ İbn Hacer, a.g.e., 5/607.

⁴⁰² Fayda, Mustafa, Halid bin Velid, 417; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/109.

⁴⁰³ İbn Hacer, a.g.e., 4/115.

⁴⁰⁴ a.g.e., 4/72.

⁴⁰⁵ a.g.e., 3/534.

⁴⁰⁶ a.g.e., 4/649.

⁴⁰⁷ a.g.e., 4/598.

⁴⁰⁸ a.g.e., 4/345.

b. es-Seken⁴⁰⁹, Ümmü Hakîm bint el-Hâris⁴¹⁰ ve Hind bint ‘Utbe el-Hâşimiyye⁴¹¹ gibi sahâbiyyeler de bu savaşa katılmışlardı.

3.5.6. Ecnâdeyn:

Ürdün’de Bizanslılarla meşhur savaşın yapıldığı yerdir⁴¹². Hâlid b. el-Velîd (v. 21)⁴¹³ Amr b. el-Âs (v. 61) burada yapılan savaşa iştirak etmişlerdi. Tuleyb b. ‘Umeyr⁴¹⁴, es-Sâib b. Kays es-Sehmi⁴¹⁵ ve Sa‘îd b. Amr et-Temîmi⁴¹⁶ burada şehid düşen sahâbîlerdendir.

3.5.7. Fihl:

Ürdün’de bir yerleşimdir. Burada, h. 13’de Bizanslılarla savaşıldı. Amr b. Hubeyb el-‘Anberî⁴¹⁷ ve ‘Âmir b. Hasme⁴¹⁸ Fihl savaşında görevli iki komutandı. es-Sâib b. el-Hâris es-Sehmi⁴¹⁹, Amr b. Küleyb⁴²⁰ Abdurrahmân b. ‘Ammâre⁴²¹ ve Ma‘bed b. Amr⁴²² bu savaşta şehid düşen bazı sahâbîlerdir.

3.6. Tebûk:

Şam ile Medine arasında yer alır. Hz. Peygamber (s.a.s.) h. 9 yılında buraya, Bizanslılar üzerine bir sefer düzenledi. Hz. Ebû Bekr es-Siddîk, Ömer, Osman, Ali, Zübeyr b. el-

⁴⁰⁹ İbn Hacer, el-İsâbe, 7/498.

⁴¹⁰ a.g.e., 8/194.

⁴¹¹ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 7/193; Fayda, Mustafa, Halid bin Velid, 417.

⁴¹² el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 1/114.

⁴¹³ Fayda, Mustafa, a.g.e., 382; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/108.

⁴¹⁴ İbn Hacer, a.g.e., 3/540.

⁴¹⁵ a.g.e., 3/25.

⁴¹⁶ a.g.e., 3/114.

⁴¹⁷ a.g.e., 4/627.

⁴¹⁸ a.g.e., 3/578.

⁴¹⁹ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/312; İbn Hacer, a.g.e., 3/19.

⁴²⁰ İbn Hacer, a.g.e., 4/673.

⁴²¹ a.g.e., 4/339.

Avvâm, Hâlid b. el-Velîd, Ebû Zerr el-Ğifârî, Zeyd b. es-Sâbit ve Huzeyfe b. el-Yemân gibi ünlü sahâbîler bu sefere katılmışlardı⁴²³.

3.7. Haleb:

Ebû ‘Ubeyde b. el-Cerrâh fethetti⁴²⁴. Amr b. el-Âs (v. 61) Halebliler ile sulh yaptı⁴²⁵. Nâfi‘ Ebû Süleyman buraya yerleşen sahâbîlerdendir⁴²⁶.

3.8. Kaysâriye:

Şam liman şehirlerindendir⁴²⁷. Muâviye b. Ebî Süfyân (v. 60) fethetti⁴²⁸. Sa‘îd b. el-‘Âmir el-Kureşî’nin (v. 20) burada vefat ettiği bilinmektedir⁴²⁹.

3.9. Busrâ:

Şam’da yer alır. Hâlid b. el-Velîd (v. 21) fethetti⁴³⁰. Şurahbîl b. Hasene (v. 18)⁴³¹, Yezîd b. Ebî Süfyân (v. 18)⁴³² ve Ebû ‘Ubeyde b. el-Cerrâh (v. 18)⁴³³ fethinde bulundular.

⁴²² a.g.e., 6/167.

⁴²³ Bkz. muhtelif siyer kitapları.

⁴²⁴ Önkâl, Ahmet, “Ebu Ubeyde”, 10/250; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/111.

⁴²⁵ İbn Hacer, el-İsâbe, 4/653.

⁴²⁶ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğabe, 5/302.

⁴²⁷ el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 4/1106.

⁴²⁸ el-Makdisî, Kitâbü’l-Bed’ ve’t-Te’rîh, 5/186; el-Bekrî, a.g.e., 4/1106.

⁴²⁹ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/394; İbn Hacer, a.g.e., 3/111.

⁴³⁰ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 172; Fayda, Mustafa, Halid bin Velid, 378.

⁴³¹ İbn Hacer, a.g.e., 3/328.

⁴³² el-Belâzurî, a.g.e., 172; Fayda, Mustafa, a.g.e., 378.

⁴³³ Fayda, Mustafa, a.g.e., 378.

3.10. Ba‘lbek:

Dımaşk ile arasında üç günlük mesafe vardır⁴³⁴. Ebû ‘Ubeyde b. el-Cerrâh sulh ile teslim aldı (637)⁴³⁵. Ma‘mer b. Ri’âb el-Cümeihî fethinde bulundu⁴³⁶. Hz. Ömer zamanında Yezîd b. Ebî Süfyân (v. 18)’ın idâresine bırakıldı. Daha sonra Muâviye’nin yönetimine verildi⁴³⁷. Buraya yerleşen sahabîler arasında Kanân b. Dârim el-‘Absî de zikredilir⁴³⁸.

3.11. Dûmetü’l-Cendel:

Medine ve Şam arasında bir ticaret merkezidir⁴³⁹. Hâlid b. el-Velîd (v. 21) h. 9’da bir sefer düzenledi ve kaleyi ele geçirdi⁴⁴⁰. Daha sonra ‘Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) orayı tekrar teslim aldı⁴⁴¹. Abdurrahmân b. ‘Avf da buraya bir sefer düzenledi. Nâfi‘ b. Ğaylân es-Sekafi ise orada şehid düştü.⁴⁴²

3.12. Dâriyya:

Şam’da bir köydür⁴⁴³. Buraya yerleşen sahâbîler şunlardır: Bilâl b. Rabâh el-Habeşî, Hâlid b. Rabâh el-Habeşî⁴⁴⁴, Ebû Muhammed el-Ensârî⁴⁴⁵ ve Ebû Sa‘lebe el-Huşenî (v. 75)⁴⁴⁶

⁴³⁴ el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 1/260; Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 2/226.

⁴³⁵ Bostan, İdris, “Balbek”, 5/10.

⁴³⁶ İbn Hacer, el-İsâbe, 6/187.

⁴³⁷ Bostan, İdris, a.g.e., 5/10.

⁴³⁸ İbn Hacer, a.g.e., 5/455.

⁴³⁹ Yâkut, a.g.e., 4/106; Güner, Ahmet, “Dumetülcendel”, 10/1.

⁴⁴⁰ Güner, Ahmet, “Dumetülcendel”, 10/1; Fayda, Mustafa, Halid bin Velid, 365.

⁴⁴¹ Güner, Ahmet, a.g.e., 10/1.

⁴⁴² İbn Hacer, a.g.e., 6/395.

⁴⁴³ el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 2/539.

⁴⁴⁴ İbnü’l-Esir, Üsdü’l-Ğâbe, 2/93; İbn Hacer, a.g.e., 2/233.

⁴⁴⁵ İbn Hacer, a.g.e., 7/367.

⁴⁴⁶ a.g.e., 7/59.

3.13. San‘â’:

Osmân b. Osmân es-Sekafî San‘â’ emîriydi.⁴⁴⁷ Sümâme b. ‘Adiy el-Kureşî ise, burada âmildi.⁴⁴⁸

3.14. el-Arîş:

Şam’da bir beldedir⁴⁴⁹. Amr b. el-Âs (v. 61), Mısır’ın fethi sırasında h. 18’de İslâm topraklarına kattı⁴⁵⁰. Muhammed b. Ebî Huzeyfe, oraya Amr b. el-Âs’ın yanına gitti.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ a.g.e., 4/455

⁴⁴⁸ İbn Hibbân, Meşâhîr, 53; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 1/296; İbn Hacer, el-İsâbe, 1/413

⁴⁴⁹ el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 3/938

⁴⁵⁰ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 298; Bilge, Mustafa, “Arîş”, 3/379

⁴⁵¹ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 2/36

4. IRÂK BÖLGESİ:

4.1. el-Basrâ:

Hz. Ömer (r.a.), İnan ve Hindistan'dan gelebilecek deniz akınlarına karşı emniyeti sağlamak için h. 14 senesinde 'Utbe b. Ğazvân'ı bu şehri imar etmek üzere görevlendirdi. Utbe, 800 adamla şehri kurdu. Şehrin nüfusu kısa bir süre sonra yüzbinlere ulaşmıştı⁴⁵². Horâsân, Fâris ve Hindistan'a yönelik İslâm fetihlerinde Kûfe ve Basra birer askerî üs görevi yapmışlardı.

Araştırmamızda buraya gelen 297 sahâbe ismi belirledik. Bunlardan önemli görevlerde bulunanlardan bazıları şunlardır: Enes b. Mâlik b. en-Nadr (v. 91) Medine'den sonra Basra'ya yerleşti⁴⁵³. Basra'da vefat eden en son sahâbîdir⁴⁵⁴. Abdullah b. Muğaffel (v. 61), Hz. Ömer'in Basralılara fıkıh öğretmek için gönderdiği on kişiden birisidir⁴⁵⁵. İmrân b. Husayn (v. 52) Basra'ya yerleşti⁴⁵⁶ ve orada vefat etti⁴⁵⁷. Basra kadılığı görevinde bulundu⁴⁵⁸. Abdullah b. Halef b. el-Huzâ'î Hz. Ömer'in Basra dîvânında kâtipti⁴⁵⁹. el-Esved b. Hişâm (v. 42) Basra mescidinde kıssa anlatanların (kassâsların) ilkidir⁴⁶⁰. Buraya yerleşen sahâbîlerden diğerk bazıları ise şunlardır: Abdullah b. Sercis el-Müzeni⁴⁶¹, Süveyd b. Hübeyre ed-Düelî⁴⁶², Şurahbîl b. Abdirrahmân el-Cu'fî⁴⁶³ ve 'Ühbân b. Sayfî el-Ğifârî⁴⁶⁴. Ayrıca, Cerhed b. Huveylid Suffe ehlinden olup buraya

⁴⁵² Nu' mânî, Şiblî, Hz. Ömer, 2/125.

⁴⁵³ İbn Hibbân, Meşâhîr, 37; İbn Hacer, el-İsâbe, 1/127.

⁴⁵⁴ es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 308a; el-Hâşimî, Tarihu men Düfine fi'l-İrâk, 45.

⁴⁵⁵ İbn Hibbân, a.g.e., 38; İbn Hacer, a.g.e., 4/243; el-Hâşimî, Tarihu men Düfine fi'l-İrâk, 321.

⁴⁵⁶ İbn Hibbân, a.g.e., 37; İbn Hacer, a.g.e., 4/705.

⁴⁵⁷ es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 312a.

⁴⁵⁸ İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 235; Kandehevî, Hayâtu's-Sahâbe, 3/653.

⁴⁵⁹ İbn Hacer, a.g.e., 4/74.

⁴⁶⁰ İbn Hacer, a.g.e., 1/74.

⁴⁶¹ İbn Hibbân, a.g.e., 39; İbn Hacer, a.g.e., 4/106.

⁴⁶² İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/494; İbn Hacer, a.g.e., 3/230.

⁴⁶³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/514; İbn Hacer, a.g.e., 3/332.

⁴⁶⁴ İbn Hibbân, a.g.e., 42; İbn Hacer, a.g.e., 1/142; el-Hâşimî, a.g.e., 56.

yerleşenlerdendir⁴⁶⁵. Yine Suffe ehlinde olan Esmâ' b. Hârise b. Sa'îd (v. 66) de buraya yerleşti⁴⁶⁶ ve burada vefat etti⁴⁶⁷.

4.2. el-Kûfe:

H. Ömer'in emriyle Sa'd b. Ebî Vakkâs el-Kureşî, Selmân el-Fârîsî ile Huzeyfe b. el-Yemân'a h. 17'de şehri kurdurdu. Kırkbin kişiyi yerleştirecek kadar ev inşa edilmişti⁴⁶⁸. Kûfe'ye Bedir ehlinde 70, ashâb-ı şecereden⁴⁶⁹ 300 olmak üzere 370 sahâbe gitmiştir⁴⁷⁰. Ancak İbn Sa'd, Tabakât adlı eserinde bunlardan sadece 187'sinin ismini verir. Katâde ise bu sayıyı 1050 olarak verir⁴⁷¹. Biz ise, değişik sebeplerle buraya gelen, çoğu buraya yerleşen 298 sahâbî belirledik.

Burada önemli görevlerde bulunanlardan bazıları şunlardır: Sa'd b. Mâlik Ebî Vakkâs el-Kureşî (v. 51) H. Ömer'in Kûfe valiliğini yaptı. Kûfe'yi o kurdurdu⁴⁷². Yine H. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd'u (v. 32) Kûfe'ye İslâm'ı öğretmesi için gönderdi. Daha sonra H. Osman onu oraya vali tayin etti. Kazâ işlerine de baktı⁴⁷³. Ammâr b. Yâsir (v. 37) de H. Ömer tarafından buraya vali tayin edildi. Aynı zamanda, bura halkını eğitime görevini de yerine getirdi⁴⁷⁴. Yine, el-Muğîre b. Şu'be (v. 50) buranın valiliğini yapanlardandır⁴⁷⁵. Kûfe'de vefat etti⁴⁷⁶. Selmân b. Rebî'a el-Bâhilî ise Kûfe'nin ilk kadısıdır⁴⁷⁷. Abdullah b. Mis'ade b. Hakeme'yi H. Osman Kûfe'de görevlendirdi.

⁴⁶⁵ İbn Hibbân, a.g.e., 42; İbn Hacer, a.g.e., 1/473.

⁴⁶⁶ İbn Hacer, a.g.e., 1/64.

⁴⁶⁷ es-Sağânî, a.g.e., 308a; el-Hâşimî, a.g.e., 39.

⁴⁶⁸ Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/104; Nu'mânî, Şiblî, H. Ömer, 2/127.

⁴⁶⁹ Fayda, Mustafa, "Bey'atü'r-ridvân", 6/39 Hicretin 6. yılında ile ridvan biati denilen bir biat yapılmıştı. İşte bu biatta bulunan sahâbîlere "ashâbu's-şecere" adı verilir. Bu sahâbîler cennetle müjdelennmiştir.

⁴⁷⁰ İbn Sa'd, Tabakât, 6/5; el-Hâkim, Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs, 191; Accâc, es-Sünne kable't-Tedvîn, 167.

⁴⁷¹ es-Sehâvî, Fethu'l-Muğîs, 3/113

⁴⁷² İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 214; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/367; İbn Hacer, el-İsâbe, 3/74.

⁴⁷³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/388; İbn Hacer, a.g.e., 4/235; Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, 70; Kandehevî, Hayâtu's-Sahâbe, 3/653.

⁴⁷⁴ İbn Hibbân, a.g.e., 43; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/134; İbn Hacer, a.g.e., 4/575; Kandehevî, a.g.e., 3/653.

⁴⁷⁵ İbn Hibbân, Meşâhîr, 43; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 5/248; İbn Hacer, a.g.e., 6/198.

⁴⁷⁶ es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 313a; el-Hâşimî, Târîhu men Düfine fi'l-İrâk, 448.

⁴⁷⁷ İbn Hacer, a.g.e., 3/139; Atar, Fahrettin, a.g.e., 70.

Kûfe halkına fıkıh öğretti⁴⁷⁸. Abdullah b. ‘Utbe b. Mes‘ûd el-Hüzelî (v. 74) Kûfelilere imamlık yaptı⁴⁷⁹. Seyyân el-Kûfî Hz. Osman zamanında, Kûfe hapishanesini yönetiyordu.⁴⁸⁰ ed-Dahhâk b. Kays el-Fihri (v. 53) Muâviye tarafından Kûfe valiliğine getirildi⁴⁸¹. Buraya yerleşen ve burada vefat eden sahâbîlerden diğer bazıları şunlardır: el-Eş‘as b. Kays (v. 42)⁴⁸², Câbir b. Semre (v. 74)⁴⁸³, Habbâb b. el-Erett (v. 37)⁴⁸⁴ ve Hâlid b. ‘Urfuta el-Leysî (v. 60)⁴⁸⁵.

4.3. Kerbelâ’:

Kûfe’nin kuzeyinde yer alır. el-Huseyn b. ‘Alî b. Ebî Tâlib (v. 61) Yezîd’in askerleri tarafından burada şehid edildi⁴⁸⁶. Burada medfûn olan diğer sahâbîlerden bazıları şunlardır: Enes b. el-Hâris⁴⁸⁷, Hubeyb b. Mazhar el-Esedî⁴⁸⁸, Abdurrahmân b. ‘Abdi Rabbihi el-Ensârî⁴⁸⁹ ve Müslim b. ‘Avsece⁴⁹⁰.

4.4. el-Übülle:

Basra körfezinde, Basra’ya yakın bir liman şehriydi⁴⁹¹. Hâlid b. el-Velîd (v. 21) fethetti⁴⁹². Buranın fethinde bulunan diğer sahâbîler şunlardır: ‘Utbe b. Ğazvân⁴⁹³, Kutbe b. Katâde⁴⁹⁴ ve Kurayt b. Ebî Rimse⁴⁹⁵.

⁴⁷⁸ İbn Hacer, a.g.e., 4/231.

⁴⁷⁹ a.g.e., 4/167.

⁴⁸⁰ a.g.e., 3/235.

⁴⁸¹ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 3/49; İbn Hacer, a.g.e., 3/480.

⁴⁸² İbn Hibbân, Meşâhîr, 45; es-Sağânî, Durru’s-Sehâbe, 308a; İbn Hacer, el-İsâbe 1/88; el-Hâşimî, Târîhu men Düfîne fi’l-İrâk, 32.

⁴⁸³ İbn Hibbân, a.g.e., 47; es-Sağânî, a.g.e., 308b; İbn Hacer, a.g.e., 1/431; el-Hâşimî, a.g.e., 65.

⁴⁸⁴ İbn Hibbân, a.g.e., 44; es-Sağânî, a.g.e., 309b; İbn Hacer, a.g.e., 2/258; el-Hâşimî, a.g.e., 160.

⁴⁸⁵ es-Sağânî, a.g.e., 309b; İbn Hacer, a.g.e., 2/244; el-Hâşimî, a.g.e., 158.

⁴⁸⁶ el-Hâşimî, a.g.e., 113.

⁴⁸⁷ es-Sağânî, a.g.e., 308a; İbn Hacer, a.g.e. 1/121; el-Hâşimî, a.g.e., 53.

⁴⁸⁸ el-Hâşimî, a.g.e., 86.

⁴⁸⁹ el-Hâşimî, a.g.e., 295.

⁴⁹⁰ el-Hâşimî, a.g.e., 442.

⁴⁹¹ el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 1/98; Fayda, Mustafa, Halid bin Velid, 332.

⁴⁹² Fayda, Mustafa, a.g.e., 332.

⁴⁹³ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 477; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 3/565; Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/367.

4.5. el-Hîre:

Kûfe'nin üç mil güneyinde bir şehirdir⁴⁹⁶. Hâlid b. el-Velîd (v. 21) h. 12'de fethetmişti. Rebî'a b. 'Atîk⁴⁹⁷, el-Haccâc b. Zî'l-'Unuk⁴⁹⁸, Haseke el-Hanzalî⁴⁹⁹ ve Husayn b. Ebî'l-Hurr⁵⁰⁰ gibi sahâbîler burada zekat memurluğu gibi değişik görevlerde bulunmuşlardı. Ayrıca el-Eş'as b. Süleym⁵⁰¹ ve Hureym b. Evs⁵⁰² de buraya gelen sahâbîler arasında zikredilir.

4.6. el-Kâdisiye:

Kufe ile aralarında 15 fersah vardır. Meşhur Kâdisiye savaşının cereyan ettiği yerdir⁵⁰³. Savaşta, Sa'd b. Ebî Vakkâs komutandı. Birliğinde 300'den fazla sahâbe vardı. 70 den fazlası Bedr'e katılanlardandı⁵⁰⁴. Abdurrahmân b. Rebî'a el-Bâhilî savaşta askerî yargıya bakıyordu. Bu savaşa katılanlardan bazıları şunlardı: Selmân Ebû Abdillâh el-Fârîsî (v. 36)⁵⁰⁵, en-Nu'man b. Mukarrin el-Müzenî (v. 21)⁵⁰⁶, Hanzala b. er-Rebî' b. Rabâh (v. 45)⁵⁰⁷, el-Ka'kâ' b. Amr et-Temîmî⁵⁰⁸. Kadınlardan ise; Tûmâdir bint Amr ve el-Hansâ' (v. 24)⁵⁰⁹ da bu savaşta yer almıştı. Buraya defnedilenler arasında; Ertât b.

⁴⁹⁴ İbn Hacer, a.g.e., 5/446.

⁴⁹⁵ İbn Hibbân, a.g.e., 61; İbn Hacer, a.g.e., 5/519 (İbn Hacer onu sahâbî kabul etmez).

⁴⁹⁶ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 3/345.

⁴⁹⁷ İbn Hacer, el-İsâbe, 2/470.

⁴⁹⁸ a.g.e., 2/31.

⁴⁹⁹ a.g.e., 2/68.

⁵⁰⁰ a.g.e., 2/84.

⁵⁰¹ a.g.e., 1/452.

⁵⁰² a.g.e., 2/275.

⁵⁰³ Yâkut, a.g.e., 7/5.

⁵⁰⁴ Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 238.

⁵⁰⁵ a.g.e., 238.

⁵⁰⁶ İbn Abdilberr, el-İstî'âb, 4/1505

⁵⁰⁷ İbn Abdilberr, el-İstî'âb, 1/379; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 239.

⁵⁰⁸ İbn Abdilberr, el-İstî'âb, 3/1283; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 247.

⁵⁰⁹ Ergin, A. Şâkir, "el-Hansâ", 16/46.

Ka‘b⁵¹⁰, el-Habbâb b. Cez‘⁵¹¹, Zeyd b. Ka‘b⁵¹², Sa‘d b. Halîfe⁵¹³ ve Abdurrahmân b. ‘Âiz’ in⁵¹⁴ adları geçer.

4.7. el-Medâin:

Bağdat’a 7 fersah uzaklıkta Dicle üzerinde tarihi bir şehirdir⁵¹⁵. Hatîb el-Bağdâdî buraya ve çevresine gelen yaklaşık 50 sahâbeden bahseder⁵¹⁶. Şehri, Sa‘d b. Ebî Vakkâs el-Kureşî (v. 51) fethetti⁵¹⁷. Fetihte, el-Eş‘as b. Kays (v. 42)⁵¹⁸, Mâlik b. ‘Âmir el-Eş‘arî⁵¹⁹ ve Seleme b. Sahr b. ‘Utbe el-Hüzelî⁵²⁰ de bulundular. Buraya idârî işler için gelen bazı sahâbîler ise şunlardır: Selmân Ebû Abdullah el-Fârisî (v. 36) buranın valiliği ve kadılığını yaptı⁵²¹. Huzeyfe b. el-Yemân el-‘Absî (v. 36)⁵²² ve es-Sâib b. el-‘Akra‘ es-Sekaffî⁵²³ Hz. Ömer tarafından Medâin’de görevlendirildiler. Sâbit b. Kays ise Hz. Ali tarafından buraya memur edildi.⁵²⁴ Ayrıca; Ebû Sa‘îd el-Hudrî (v. 74)⁵²⁵, el-Hasen b. Alî b. Ebî Tâlib (v. 50)⁵²⁶, ve Semure b. Cünâde b. Cündeb⁵²⁷ buraya gelen sahâbe arasındadır.

⁵¹⁰ el-Hâşimî, Târîhu men Düfine fi’l-İrâk, 36.

⁵¹¹ a.g.e., 84.

⁵¹² a.g.e., 200.

⁵¹³ a.g.e., 205.

⁵¹⁴ a.g.e. 295.

⁵¹⁵ Strange, Guy Le, Büldân, 51.

⁵¹⁶ el-Hatîb, Târîhu Bağdâd, 1/133-206.

⁵¹⁷ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 2/367; İbn Hacer, el-İsâbe, 3/75; Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/377; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 248.

⁵¹⁸ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 1/118.

⁵¹⁹ İbn Hacer, a.g.e., 5/729.

⁵²⁰ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/431.

⁵²¹ İbn Sa‘d, Tabakât, 7/318; İbn Hacer, a.g.e., 3/14; Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/377; el-Hâşimî, Târîhu men Düfine fi’l-İrâk, 209; Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, 70.

⁵²² İbn Sa‘d, Tabakât, 7/317; İbnü’l-Esîr, a.g.e., 1/469; İbn Hacer, a.g.e., 2/45; el-Hâşimî, a.g.e., 95.

⁵²³ el-Hatîb, Târîhu Bağdad, 1/202; İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/311; İbn Hacer, a.g.e., 3/17.

⁵²⁴ el-Hatîb, a.g.e., 1/175.

⁵²⁵ a.g.e., 1/180.

⁵²⁶ a.g.e., 1/138; İbn Hacer, a.g.e., 2/72.

⁵²⁷ İbn Hacer, a.g.e., 3/178; el-Hâşimî, a.g.e., 226.

4.8. Tekrît:

Bağdâd ve el-Mevsıl arasında yer alan meşhur bir şehirdir⁵²⁸. Sa‘d b. el-Vakkâs Abdullah b. el-Mu‘tem el-‘Absî’yi Irak’tan Tekrît’e yolladı, o da orayı h. 16’da fethetti⁵²⁹. ‘Arfece b. Herseme el-Bârikî⁵³⁰, Furât b. Hayyân⁵³¹ ve Abdullah b. Muğnim⁵³² fethinde bulundular.

4.9. Meysân:

Basra ve Vâsıt arasında büyük bir bölgenin adıdır⁵³³. el-Muğîre b. Şu‘be (v. 50) fethetti⁵³⁴. Daha sonra Hz. Ömer, en-Nu‘mân b. ‘Adî el-‘Adevî’ yi oraya vali yaptı⁵³⁵.

4.10. Hît:

Fırat batı tarafında Kûfe’nin kuzeyinde bir şehirdir⁵³⁶. Hz. Ali zamanında Süfyân b. ‘Avf el-Eslemî (v. 53) Hit’e bir sefer düzenledi⁵³⁷. Amr b. Mâlik b. ‘Utbe de halkıyla sulh yaptı⁵³⁸.

4.11. el-Cezîre:

Fırat ve Dicle arasındaki bölgeye verilen isimdir. Bugün Türkiye, Irak ve Suriye topraklarında yer alan bu bölge, tarihte Irâk’a bağlı bir valilikti. Üç bölgeye ayrılırdı.

⁵²⁸ Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 2/399.

⁵²⁹ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 3/397; İbn Hacer, el-İsâbe, 4/241; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 250.

⁵³⁰ İbn Hacer, a.g.e., 4/486; Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/380.

⁵³¹ Çubukçu, Asri, “Furât b. Hayyân”, 13/218.

⁵³² Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/380.

⁵³³ el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 4/1283; Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 8/224; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğabe, 5/335.

⁵³⁴ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 477; İbn Hacer, a.g.e., 6/198.

⁵³⁵ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 5/335; İbn Hacer, a.g.e., 6/447.

⁵³⁶ Strange, G.L., Büldân, 90

⁵³⁷ İbn Hacer, a.g.e., 3/126.

Diyâru Mudar kısmında Harrân, er-Rakka, Re'sülayn; Diyâru Rebîa kısmında Musul, Nusaybin, Urfa, Dârâ, el-Hâbûr, Cizre, Sümeysât; Diyâru Bekr kısmında Âmid, Mardin, Hasankeyf gibi önemli merkezler yer alırdı⁵³⁹. Buranın büyük bir kısmını fetheden Cezîre fâtihî 'Iyâd'ın, bölgeye 8000 kişilik bir orduyla geldiği ve bunlardan 2000'inin sahâbe olduğu rivâyet edilir⁵⁴⁰.

Vali veya memur olarak buraya gelenlerden tespit ettiklerimiz şunlardır: 'Iyâd b. Ğanm el-Fihri, Ebû Hâşim b. 'Utbe el-Kureşî⁵⁴¹, Habîb b. Mesleme (v. 42)⁵⁴², 'Umeyr b. Sa'd b. Ubeyd el-Ensârî⁵⁴³, 'Urs b. 'Amîra el-Kindî⁵⁴⁴ ve en-Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî (v. 65)⁵⁴⁵. Buraya yerleşen sahâbîlerden bazıları şunlardır: Safvân b. el-Mu'attal es-Sülemî (v. 19)⁵⁴⁶, 'Adiy b. 'Amîra el-Kindî⁵⁴⁷, el-Leclâc b. Hakîm es-Sülemî⁵⁴⁸, Vâbisa b. Ma'bed el-Esedî⁵⁴⁹, Ebû Hâlid es-Sülemî⁵⁵⁰.

4.11.1. Musul:

Dicle üzerinde eski bir şehirdir. Güneybatısında Ninova şehri yer alır. Dicle ve Fırat'ı birleştirdiği için bu adı almıştır. Tarihte "el-Mevsıl" adıyla meşhurdur⁵⁵¹. 'Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) h. 18'de fethetti⁵⁵². Fethinde bulunanlar arasında; 'Arfece b. Herseme el-Bârikî⁵⁵³ ve Rib'î b. el-Efkel⁵⁵⁴ de vardır. Ayrıca, Hz. Ömer 'Utbe b. Ferkad b. Yerbû'

⁵³⁸ Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 227.

⁵³⁹ el-Bekrî, a.g.e., 1/381; Yâkut, a.g.e., 3/96; Şeşen, Ramazan, "Cezîre", 7/509.

⁵⁴⁰ el-Vâkîdî, Târîhu Fütûhi'l-Cezîre, 31.

⁵⁴¹ İbn Hacer, el-İsâbe, 7/423.

⁵⁴² İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 1/449.

⁵⁴³ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 243; Şeşen, Ramazan, "Cezîre", 7/509.

⁵⁴⁴ Okiç, Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri, 43.

⁵⁴⁵ Şeşen, Ramazan, "Cezîre", 7/509.

⁵⁴⁶ İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 583; el-Belâzurî, a.g.e., 237; İbn Hacer, a.g.e., 3/442.

⁵⁴⁷ İbn Hacer, a.g.e., 4/477.

⁵⁴⁸ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/519; İbn Hacer, a.g.e., 5/681.

⁵⁴⁹ İbn Sa'd, Tabakât, 7/476; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 5/427; İbn Hacer, a.g.e., 6/590.

⁵⁵⁰ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 6/82.

⁵⁵¹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 8/195.

⁵⁵² İbn Hacer, a.g.e., 4/439.

⁵⁵³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/23; İbn Hacer, a.g.e., 4/486.

⁵⁵⁴ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/397; Ahmed Cevdet, Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/380.

es-Sülemî'yi buraya vali tayin etti⁵⁵⁵. Buraya yerleşen sahâbiler ise şunlardır: Muhârik b. Abdullah el-Becelî⁵⁵⁶, 'Addâs Mevlâ Şeybe b. Rebî'a⁵⁵⁷ ve Amr el-Hamik el-Huzâ'î⁵⁵⁸.

4.11.2. er-Rakka:

Fırat üzerinde, Harrân' a üç gün uzanlıkta meşhur bir şehirdir. el-Cezîre'de yer alır⁵⁵⁹. Bugün Suriye sınırları içindedir. Cezîre fâtihi 'İyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) h. 18'de fethetti⁵⁶⁰. Burada görev yapan bazı sahâbiler şunlardır: ed-Dahhâk b. Kays el-Fihri (v. 53), el-Cezîre valiliği yaptı⁵⁶¹. el-'Alâ' b. Vehb el-'Âmirî; Hz. Osman zamanında el-Cezîre valisi olarak burada ikâmet etti⁵⁶². Buraya yerleşen sahâbilerden bazıları şunlardır: el-Velîd b. 'Ukbe el-Emevî⁵⁶³, Simâk b. Mahreme el-Esedî⁵⁶⁴, Hureym b. Fâtek el-Esedî⁵⁶⁵, Hâlid b. 'Ukbe el-Emevî⁵⁶⁶ ve 'Avf b. Rebî'⁵⁶⁷. Ayrıca fitne zamanında, Selmân b. Sümâme el-Cu'fî ve bir grup insan savaşmaktan şüphe duyup uzak durmuş ve Rakka'ya yerleşmişlerdi⁵⁶⁸.

4.11.3. Karkîsiyâ':

el-Hâbûr üzerinde bir şehirdir. Habur'un Fırat'a döküldüğü yerde yer alır⁵⁶⁹. Şehri Habîb b. Mesleme (v. 42) fethetti⁵⁷⁰. Fethedenler arasında Amr b. Mâlik b. 'Utbe⁵⁷¹ ve

⁵⁵⁵ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 463; İbn Hacer, a.g.e., 4/439.

⁵⁵⁶ İbn Hacer, a.g.e., 6/46.

⁵⁵⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/4.

⁵⁵⁸ İbn Hacer, a.g.e., 4/624.

⁵⁵⁹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 4/272.

⁵⁶⁰ el-Vâkîdî, Târîhu Fütûhi'l-Cezîre, 31-32; Şeşen, Ramazan, "Cezîre", 7/509; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 225.

⁵⁶¹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/49; Yıldız, H.Dursun, "Dahhâk b. Kays", 8/410; Şeşen, Ramazan, "Cezîre", 7/509

⁵⁶² İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/78; İbn Hacer, a.g.e., 4/543.

⁵⁶³ İbn Sa'd, Tabakât, 7/476; İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 583; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l -Ğâbe, 5/453; İbn Hacer, a.g.e., 6/618.

⁵⁶⁴ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/453; İbn Hacer, a.g.e., 3/175.

⁵⁶⁵ İbn Hacer, a.g.e., 2/275.

⁵⁶⁶ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/105; İbn Hacer, a.g.e., 2/245.

⁵⁶⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/310.

⁵⁶⁸ a.g.e., 2/415; İbn Hacer, a.g.e., 3/138

⁵⁶⁹ el-Bekrî, Mu'cemu mesta'cem, 3/1066; Yâkut, a.g.e., 7/60.

Meysere b. Mesrûk el-Absî' nin⁵⁷² isimleri de geçmektedir. Cerîr b. Abdillâh b. Câbir el-Becelî (v. 51) fitneden sonra, "Osman kokan bir beldede oturmayız." deyip⁵⁷³, Irak'tan ayrılmıştı. Onunla Hanzala b. er-Rebî' b. Rabâh (v. 45) ve 'Adiy b. Hâtim et-Tâ'î (v. 68) de beraber Karkîsiyâ'ya taşınmışlardı⁵⁷⁴. Cerîr burada vefat etti⁵⁷⁵. Ayrıca, Abdullâh b. 'Itbân el-Ensârî ve Sehl b. 'Adî b. Mâlik buraya gelen sahâbîlerdendir⁵⁷⁶.

4.11.4. 'Aynu'l-Verde:

el-Cezîre'de yer alır⁵⁷⁷. 'Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) fethetti⁵⁷⁸. Süleymân b. Surad (v.67) orada katledildi⁵⁷⁹.

4.11.5. el-Hâbûr:

el-Cezîre'de bir yerleşimdir. Abdullâh b. 'Itbân el-Ensârî⁵⁸⁰ ve Meysere b. Mesrûk el-'Absî⁵⁸¹ buranın fethinde bulunan sahâbîlerdendir.

4.11.6. Sıffîn:

Rakkâ yakınlarında, Fırat nehri üzerinde bir yerdir⁵⁸². Tarihte, Hz. Ali ile Muâviye arasında cereyan eden savaşın yapıldığı yerdir. Hz. Ali'nin yanında Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hâşim b. 'Utbe ve 'Ammâr b. Yâsir (v. 37), Hucr b. 'Adî el-Kindî (v. 51), Kays b. Sa'd

⁵⁷⁰ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 242.

⁵⁷¹ İbn Hacer, el-İsâbe, 1/611; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 227

⁵⁷² İbn A'sem, el-Fütûh, 1/258

⁵⁷³ İbn Hibbân, Meşâhîr, 44.

⁵⁷⁴ İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 583; İbn Hibbân, Meşâhîr, 44; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 1/333; İbn Hacer, a.g.e., 1/476; Fayda, M., "Cerîr b. Abdillâh", 7/411.

⁵⁷⁵ es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 308b; Fayda, M., a.g.e., 7/411.

⁵⁷⁶ el-Vâkidî, Târîhu Fütûhi'l-Cezîre, 52.

⁵⁷⁷ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 6/258.

⁵⁷⁸ el-Vâkidî, Târîhu Fütûhi'l-Cezîre, 104.

⁵⁷⁹ İbn Hibbân, a.g.e., 47; İbn Hacer, a.g.e., 3/172; el-Hâşimî, Târîhu men Düfine fi'l-Irak, 219.

⁵⁸⁰ el-Vâkidî, a.g.e., 76.

⁵⁸¹ İbn A'sem, el-Fütûh, 1/257.

el-Ensârî gibi sahâbîler yer almıştı. Muâviye b. Ebi Süfyân tarafında ise Amr b. el-Âs, Muğîre b. Şu‘be, Habîb b. Mesleme (v. 42), Şurabhîl b. es-Simt el-Kindî ve ‘Ubeydullah b. Ömer gibi sahâbîler bulunmuşlardı⁵⁸³.

4.11.7. Kınnesrîn:

el-Cezîre’de bir şehirdir⁵⁸⁴. Hâlid b. el-Velîd (v. 21) fethetti⁵⁸⁵. Hişâm b. ‘Ukbe el-Emevî Ömer b. ‘Abdilaziz’ in Kınnesrîn üzerine âmiliydi⁵⁸⁶. ‘Ubâde b. Evfâ en-Nümeyrî buraya yerleşen sahâbîlerdendir⁵⁸⁷.

4.11.8. Ninova:

Musul yakınlarında tarihî bir şehirdir. Rib‘î b. el-Efkel burayı fetheden sahâbîdir⁵⁸⁸.

4.11.9. Menbic:

el-Cezîre’de, Kınnesrîn yakınlarındadır⁵⁸⁹. Amr b. el-Âs (v. 61) Menbic halkıyla sulh yapmıştır⁵⁹⁰.

⁵⁸² Yâkut, a.g.e., 5/370.

⁵⁸³ Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/152.

⁵⁸⁴ Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 7/168.

⁵⁸⁵ Fayda, Mustafa, Halid b. Velid, 407; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/111.

⁵⁸⁶ İbn Hacer, el-İsâbe, 6/543.

⁵⁸⁷ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 3/158.

⁵⁸⁸ a.g.e., 3/397; Ahmed Cevdet, Kıyas-ı Enbiyâ, 1/380.

⁵⁸⁹ el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 4/1265.

⁵⁹⁰ İbn Hacer, a.g.e., 4/653.

4.11.10. Sincâr:

el-Cezîre’de bir şehirdir. ‘Umeyr b. Sa’d b. ‘Ubeyd el-Ensârî tarafından fethedildi⁵⁹¹.

4.11.11. Sümeysât:

Diyâru Rebî‘a’da yer alır⁵⁹². ‘Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) tarafından fethedildi⁵⁹³.

4.12. ‘Aynu’t-Temr:

Fırat nehrinin batı tarafında, el-Enbâr’a çok uzak olmayan ve Suriye-Arabistan çölünün birleştiği yerde bulunan bir yerdir⁵⁹⁴. Hâlid b. el-Velîd (v. 21) fethetti⁵⁹⁵. Fethinde Beşîr b. Sa’d şehid düştü⁵⁹⁶.

4.13. el-Celûlâ’:

Dicle’nin doğusunda yer alır. Sevâd ile İran arasında ve Horâsân yolu üzerinde kurulmuştur⁵⁹⁷. Hâşim b. ‘Utbe komutasındaki ordu, burada Sâsânîlerle savaştı⁵⁹⁸. Savaşta bulunanlar arasında şu sahâbîler de vardı: Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî (v. 52)⁵⁹⁹, ‘Â’iz b. Sa’îd el-Muhâribî⁶⁰⁰, el-Eş‘as b. Kays (v. 42)⁶⁰¹, Hucr b. ‘Adî el-Kindî

⁵⁹¹ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 240; İbn A’sem, el-Fütûh, 1/258.

⁵⁹² el-Bekrî, a.g.e., 2/568.

⁵⁹³ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 240.

⁵⁹⁴ Fayda, Mustafa, Halid bin Velid, 344.

⁵⁹⁵ a.g.e.

⁵⁹⁶ İbn Hacer, el-İsâbe, 1/311; el-Hâşimî, Târîhu men Düfine fi’l-İrâk, 62.

⁵⁹⁷ Fayda, Mustafa, “Celûlâ”, 7/273.

⁵⁹⁸ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 5/377; Fayda, Mustafa, “Celûlâ”, 7/273; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 249.

⁵⁹⁹ ez-Zâvî, Târîhu’l-Feth, s.99.

⁶⁰⁰ İbn Hacer, a.g.e., 3/608.

⁶⁰¹ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 1/118.

(v. 51) Tuleyha b. Huveylid (v. 21) ve Amr b. Ma'dikerib (Ebû Sevr)⁶⁰². Cerîr b. Abdullah b. Câbir el-Becelî (v. 51) ise buraya yerleşen sahâbîlerdendir⁶⁰³.

4.14. el-Enbâr:

Bağdâd'ın batısında, Fırat üzerinde bir şehirdir⁶⁰⁴. Hâlid b. el-Velîd (v. 21) h. 12 yılında fethetti⁶⁰⁵. Sa'd b. Ebî Vakkâs el-Kureşî (v. 51) buraya bir cami yaptırdı⁶⁰⁶. Sa'd b. Amr b. Hırâm⁶⁰⁷ ve Süfyân b. 'Avf el-Eslemî (v. 53)⁶⁰⁸ buraya gelen sahâbîler arasında zikredilir.

4.15. en-Nehrevân:

Bağdâd'ın doğusunda, Celûla'nın güneyinde mürtedlerle meşhur savaşın yapıldığı yerdir. el-Berâ' b. 'Âzib (v. 71) Hz. Ali tarafından Nehrevan halkına gönderilmişti⁶⁰⁹. Bu savaşa katılan sahâbîlerden diğer ikisi; Abdullah b. el-'Abbâs⁶¹⁰, Ebû Sa'îd el-Hudrî (v. 74)⁶¹¹, Harkûs b. Züheyr es-Sa'dî⁶¹², Ebû Berze el-Eslemî⁶¹³, Kays b. Sa'd b. 'Ubâde⁶¹⁴ ve Nadle b. 'Ubeyd el-Eslemî' dir⁶¹⁵.

⁶⁰² el-Belâzurî, a.g.e., 369; Fayda, Mustafa, "Celûla", 7/273.

⁶⁰³ el-Belâzurî, a.g.e., 369; Fayda, Mustafa, "Cerîr b. Abdullah", 7/411

⁶⁰⁴ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 1/340

⁶⁰⁵ ed-Dürî, Abdülazîz, "Enbâr", 11/171; Fayda, Mustafa, a.g.e., 343

⁶⁰⁶ ed-Dürî, Abdülazîz, a.g.e., 11/171

⁶⁰⁷ İbn Hacer, a.g.e., 3/70

⁶⁰⁸ a.g.e., 3/126.

⁶⁰⁹ el-Hatîb, Târîhu Bağdâd, 1/177; İbn Hacer, a.g.e., 1/278.

⁶¹⁰ el-Hatîb, a.g.e., 1/173.

⁶¹¹ a.g.e., 1/180.

⁶¹² İbn Hacer, a.g.e., 2/49; el-Hâşimî, Târîhu men Düfine fi'l-İrâk, 111.

⁶¹³ el-Hatîb, Târîhu Bağdâd, 1/182.

⁶¹⁴ a.g.e., 1/178.

⁶¹⁵ İbn Hacer, el-İsâbe, 6/434.

5. ANADOLU BÖLGESİ :

5.1. İstanbul:

Târihî kaynaklarda İstanbul, el-Kunstantîniyye olarak geçer. İstanbul'a birçok sefer yapılmış, İslâm orduları tarafından uzun yıllar kuşatma altında tutulmuş fakat ele geçirilememiştir. Bu seferler sırasında buraya birçok sahâbe gelmiştir. Bunların bir kısmı kaynaklarda geçmektedir, bir kısmı ise folklorik bilgilere dayalı olarak sahâbî kabul edilmektedir. Birçoğunun adları ise bilinmemektedir.

Büsr b. Ertâh (v. 86) h. 44 yılında Anadolu'ya sefer yaptı, Üsküdar'a kadar ulaştı⁶¹⁶. h. 50 yıllarında Süfyân b. 'Avf el-Eslemî (v. 53) komutasındaki bir ordu İstanbul'u kuşattı⁶¹⁷. Birçok meşhur sahâbî Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fetih müjdesine nâil olabilmek için bu orduya katılmıştı. Bunlardan, Hâlid b. Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensârî (v. 50) İstanbul muhâsarası sırasında hastalanmış, burada vefat etmiş ve adıyla anılan semte defnedilmiştir⁶¹⁸. Bu sefere katılan diğer bazı sahâbîler şunlardır: Abdullah b. el-'Abbâs (v. 68)⁶¹⁹, Abdullah b. ez-Zubeyr b. el-'Avvâm (v. 73)⁶²⁰, Abdullah b. Ömer⁶²¹, Zürâre b. Ciz' el-Kilâbî⁶²², Ebû Sa'd el-Hayr⁶²³ ve Seleme b. 'Abdilmelik⁶²⁴. Ebû Şeybe el-Ensârî el-Hudrî Rûm diyarında yaşayan bir sahâbiydi. İslâm ordusu İstanbul'a geldiğinde onları karşılar ve onlara sahâbî olduğunu ifade eder. Orada vefat eder ve

⁶¹⁶ Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/163.

⁶¹⁷ İbn Hacer, a.g.e., 3/127; Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/615; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/163.

⁶¹⁸ Bkz. İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 2/96; es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 309b; İbn Hacer, el-İsâbe, 2/235; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/163.

⁶¹⁹ Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/615; Çakan, İ. Lütfî, "Abdullah b. el-Abbas", 1/76; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/163.

⁶²⁰ Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/615; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/163.

⁶²¹ Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/615.

⁶²² İbn Hacer, a.g.e., 2/560.

⁶²³ İbn Hacer, a.g.e., 7/171.

⁶²⁴ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/224.

defnedilir⁶²⁵. Daha sonraki yıllarda (h. 54-58), Muâviye b. Ebî Süfyân (v. 60) İstanbul boğazına kadar ulaştı. Fakat çekilmek zorunda kaldı⁶²⁶.

Bunların dışında Prof. Dr. Süheyl Ünver'in "İstanbul'da Sahâbe Kabirleri" adlı eserinde buraya geldiği ve burada medfûn kabul edilen şu sahabîlerden bahseder: Abdullahi'l-Ensârî, Abdullahi'l-Hudrî, Abdurrahmân-ı Şâmî, 'Ahmedü'l-Ensârî, 'Âmir b. Sâme, Baba Ca'fer, Câbir b. Şemre, Ca'fer b. Abdillâh el-Ensârî, Dâye Hâtun, Edhem, Ebu'd-Dürda, Ebû Sebeti'l-Hudrî, Hamdullâhi'l-Ensârî, Hüsâm b. Abdillâh, Ka'b, Muhammedü'l-Ensârî, Süfyân b. 'Uyeyne, Şa'be ve Vehb b. Hüseyre⁶²⁷. Bunların dışında başka beldelerde vefat ettikleri sabit olanları (Ebû'd-Derdâ', Ebû Sa'îd el-Hudrî gibi) buraya almadık.

Başka yerlerde gömülü olduğu halde, İstanbul'da sembolik kabirleri bulunan bazı sahabîlerin kabirlerinin, kendilerine beslenen derin sevgi ve hürmetin bir ifadesi olarak buralarda ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

5.2. Ervâd:

İstanbul yakınlarında bir adadır. Bunun dışında bu adayla ilgili bir bilgiye rastlamadık⁶²⁸. Cünâde b. Ebî Ümeyye el-Ezdî h. 54'de 4000 askerle burayı fethetti. Muâviye oraya müslümanları yerleştirdi⁶²⁹.

⁶²⁵ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 6/169; es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 313b; İbn Hacer, el-İsâbe, 7/209.

⁶²⁶ Kalkaşandî, Meâsirü'l-İnâfe, 1/96; Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/869; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/163

⁶²⁷ Ünver, Süheyl, İstanbul'da Sahabe Kabirleri, 233-272

⁶²⁸ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 330; İbn A'sem, el-Fütûh, 1/367

⁶²⁹ a.g.e.

5.3. Antakya:

Antakya ilk dönemlerde müslümanların eline birçok defa geçmiş ve çıkmıştır. Ebû ‘Ubeyde b. el-Cerrâh (v. 18) 638 yılında, şehri cizye ödemek kaydıyla teslim aldı. Ebû ‘Ubeyde ayrıldıktan sonra şehir halkı ayaklandı⁶³⁰. ‘İyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) ve Habîb b. Mesleme (v. 42) Ebû ‘Ubeyde’den sonra şehri tekrar teslim aldılar⁶³¹. Daha sonra, Ebû Abdirrahmân el-Kaynî isimli sahâbî Muâviye tarafından er-Rûm tarafına komutan tayin edildi, o da h. 45’ten 48’e kadar Antakya üzerine gazâda bulundu⁶³². Buraya kadar gelip de şehir halkıyla antlaşma yapan sahâbî komutanlar; Amr b. el-Âs (v. 61)⁶³³ ve Ebû Hâşim b. ‘Utbe el-Kureşî’dir⁶³⁴. Ayrıca, Hişâm b. el-Âs buraya elçi olarak gönderilmişti⁶³⁵.

5.4. Ankara:

Muâviye b. Ebî Süfyân (v. 60) buraya gazâda bulunmuştu⁶³⁶.

5.5. ‘Ammûriye:

İç-batı Anadolu’da, Emirdağ’ın 14 km doğusunda yer alır. Bugün harabe halindedir⁶³⁷. Oraya ilk gazada bulunan ‘Umeyr b. Sa’d b. ‘Ubeyd el-Ensârî’dir⁶³⁸. Muâviye b. Ebî Süfyân (v. 60) da h. 25 yılında gazâda bulundu⁶³⁹. Ebû Zerr el-Ğifârî (v. 31) ‘Ammûriye’ye kadar giden ordu ile Anadolu fetihlerine katılan sahâbîlerdendir⁶⁴⁰.

⁶³⁰ Sahillioğlu, Halil, “Antakya”, 3/230; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/111

⁶³¹ Sahillioğlu, Halil, a.g.e., 3/230

⁶³² İbn Hacer, el-İsâbe, 7/264

⁶³³ a.g.e., 4/653

⁶³⁴ a.g.e., 7/423

⁶³⁵ İbn A’sem, el-Fütûh, 1/104

⁶³⁶ el-Makdisî, Kitâbü’l-Bed’ ve’t-Te’rîh, 5/199

⁶³⁷ Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 6/226; DİA, “Ammuriye”, 3/79

⁶³⁸ el-Makdisî, a.g.e., 5/186

⁶³⁹ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 225; DİA, “Ammuriye”, 3/79; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/130

⁶⁴⁰ Aydınlı, Abdullah, “Ebû Zer el-Ğifârî”, 10/269

5.6. Şimşât:

Anadolu'da Erzincan yakınlarında, Fırat kenarında bir şehirdir⁶⁴¹. Şimşât, Safvân b. el-Mu'attal es-Sülemî (v. 19)⁶⁴² ve Habîb b. Mesleme'nin (v. 42)⁶⁴³ gayretleriyle fethedildi.

5.7. Kemah:

Habîb b. Mesleme (v. 42) Şimşât'tan sonra Kemah üzerine yürür fakat ele geçiremez.⁶⁴⁴ Safvân b. el-Mu'attal es-Sülemî (v. 19) de Kemah'ı kuşatır, o da fethedemez (678)⁶⁴⁵.

5.8. Erzurum (Kalîkalâ’):

Belâzurî, Erzurum bölgesine arapların Kalîkalâ’ dediklerini söyler⁶⁴⁶. Habîb b. Mesleme (v. 42) Hz. Osman zamanında Habîb b. Mesleme kumandasındaki kuvvetlerce 653'te zaptedildi⁶⁴⁷. el-Haccâc b. 'Ilât es-Sülemî burada vefat etti⁶⁴⁸. Yine burada medfûn olan Abdurrahmân Gâzî'nin sahâbî olduğu kabul edilir⁶⁴⁹.

⁶⁴¹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 5/293.

⁶⁴² el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 259; Şahin, T. Erdoğan, Erzincan Tarihi, 1/121-122.

⁶⁴³ el-Belâzurî, a.g.e., 259; İbn A'sem, el-Fütûh, 1/342; Şahin, T. Erdoğan, a.g.e., 1/121-122.

⁶⁴⁴ el-Belâzurî, a.g.e., 259; Şahin, T. Erdoğan, a.g.e., 1/121-122.

⁶⁴⁵ Şahin, T. Erdoğan, a.g.e., 1/122-123.

⁶⁴⁶ Küçük, Cevdet, "Erzurum", 11/321.

⁶⁴⁷ el-Belâzurî, a.g.e., 277; Küçük, Cevdet, "Erzurum", 11/321; Çöğenli, M. Sadi, Erzurum'da Bulunan Meşhur Ziyaretgâhlar, 4.

⁶⁴⁸ İbn Abdilberr, el-İstî'âb, 1/325; es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 309a.

⁶⁴⁹ Çöğenli, M. Sadi, Erzurum'da Bulunan Meşhur Ziyaretgâhlar, 4

5.9. Malatya:

‘Iyâd, Habîb b. Mesleme’yi (v. 42) Malatya’ya gönderdi. O da orayı fethetti⁶⁵⁰. İyâd’ın el-Cezîre fethine 2000 sahâbenin katıldığı rivâyet edilir⁶⁵¹. Ancak bunlar kollara ayrılarak, farklı sayılarda, değişik beldelerin fethine katıldığını görüyoruz⁶⁵². Bunun için Malatya’ya ve diğer Doğu ve Güneydoğu Anadolu şehirlerine çok sayıda adını bilemediğimiz sahâbenin geldiği muhakkaktır. Bundan sonraki bölgelerde göreceğimiz gibi kaynaklarda adı geçmeyen, fakat sahâbî olduğu iddia edilen kişilerin sahâbî olmaları zayıf bir ihtimal değildir. Giriş kısmında da belirttiğimiz gibi, *el-Vâkıdî*’nin *Tarihu Fütûhi’l-Cezîre*’sinde diğer kaynaklarda geçmeyen sahâbîlere rastlamamız bu ihtimali gözardı edemeyeceğimizi göstermektedir.

5.10. Adıyaman:

Safvân b. el-Mu‘attal burada gömülüdür⁶⁵³. Kaynaklarda da el-Cezîre’de vefat ettiği geçer⁶⁵⁴. Ayrıca, ‘Ubbâd b. Beşîr, Hasan Mekkî ve Mahmûd-u Ensârî adlı kimselerin türbeleri burada yer alır⁶⁵⁵. Kâhta’da ise Hz. Surâkâ adlı bir sahâbînin medfûn olduğu söyleniyor⁶⁵⁶.

5.11. Maraş:

Hâlid b. el-Velîd (v. 21) fethetti⁶⁵⁷. Sahâbe olduğu söylenen Hz. ‘Ukkâşe, Mâlik Ejder ve Osman Dede’nin türbeleri buradadır⁶⁵⁸.

⁶⁵⁰ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 261.

⁶⁵¹ el-Vâkıdî, Târihu Fütûhi’l-Cezîre, 31.

⁶⁵² Mesela, Silvan’ın fethinde 100 sahâbenin bulunduğu rivayet edilir. (el-Vâkıdî, Târihu Fütûhi’l-Cezîre, 171).

⁶⁵³ Göze, Ergun, Anadolu Sahabeleri, 73.

⁶⁵⁴ İbn Hayyât, Kitâbu’t-Tabakât, 583; el-Belâzurî, a.g.e., 237; es-Sağânî, Durru’s-Sehâbe, 310b; İbn Hacer, el-İsâbe, 3/442

⁶⁵⁵ Göze, Ergun, a.g.e., 75.

⁶⁵⁶ a.g.e., 100.

⁶⁵⁷ Fayda, Mustafa, Halid b. Velid, 411.

⁶⁵⁸ Göze, Ergun, a.g.e., 101.

5.12. Urfa:

el-Cezîre’de, Mevsîl ile Şam arasında bir şehirdir. Tarihte “er-Rûha” ismiyle meşhurdur. Şurahbîl b. Hasene (v. 18) tarafından fethedildi⁶⁵⁹. ‘Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) buraya geldi⁶⁶⁰. ‘Adiy b. ‘Amîra el-Kindî Urfa’ya yerleşti. Burada vefat etti⁶⁶¹. ‘Umeyr b. Sa’d b. ‘Ubeyd el-Ensârî buraya bir mescid yaptırdı⁶⁶².

5.13. Harrân:

‘Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) ‘Iyâd tarafından 639’da fethedildi⁶⁶³. Abdullah b. Kays Ebû Mûsâ el-Eş‘arî fethinde ‘Iyâd’la beraberdi⁶⁶⁴. Abdullah b. Itbân el-Ensârî’yi Sa’d b. Ebî Vakkâs buraya gönderdi⁶⁶⁵. Dırâr b. el-Ezûr buraya yerleşen sahâbîlerdendir. Harran’da vefat etti(?)⁶⁶⁶.

5.14. Hasankeyf:

‘Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v.20) h. 19’da fethetti⁶⁶⁷.

5.15. Bingöl:

Hz. Osman zamanında Habîb b. Mesleme (v. 42) kumandasındaki ordu ile Doğu Anadolu’nun hemen hemen tamamını fethedince Çapakçur (Bingöl) kalesi de fethedildi⁶⁶⁸.

⁶⁵⁹ el-Makdisî, Kitâbü’l-Bed’ ve’t-Te’rîh, 5/185.

⁶⁶⁰ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 236; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 225; İbn A’sem, el-Fütûh, 1/251.

⁶⁶¹ İbn Sa’d, Tabakât, 7/476; el-Hâkim, Ma’rifetu Ulûmi’l-Hadîs, s.193; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 4/14; İbn Hacer, el-İsâbe, 4/477

⁶⁶² el-Belâzurî, a.g.e., 245.

⁶⁶³ a.g.e., 240; İbn A’sem, el-Fütûh, 1/255; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 225

⁶⁶⁴ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 3/368

⁶⁶⁵ Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/384

⁶⁶⁶ İbn Hacer, a.g.e., 3/483

⁶⁶⁷ Oğuzoğlu, Yusuf, “Hasankeyf”, 16/366

5.16. 'Âmid (Diyarbakır):

'Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) savaşmadan fethetti⁶⁶⁹. Hâlid b. el-Velîd (v. 21)⁶⁷⁰, Mu'âz b. Cebel (v. 17), Sa'îd b. Zeyd el-Adevî (v. 50)⁶⁷¹ fethinde bulundular. Bir rivâyete göre Sa'sa'a b. Sûhân burada Şehid düřtü⁶⁷².

5.17. Meyyâfârîkîn (Silvan):

Diyaru Bekr bölgesinde bir Őehirdir⁶⁷³. 'Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) tarafından fethedildi. 'Iyâd' ın ordusunda Muhâcir ve Ensâr' dan 100 sahâbe vardı⁶⁷⁴. Buraya gelen sahâbîlerden biri de Hâlid b. el-Velîd (v. 21)' dir⁶⁷⁵.

5.18. Erzen:

Meyyâfârîkîn' in doğusunda, Siirt'in batısına düşer⁶⁷⁶. 'Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) fethetti⁶⁷⁷.

5.19. Batman:

'Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) fethetti⁶⁷⁸.

⁶⁶⁸ Tuncel, Metin, "Bingöl", 6/183 1945 yılına kadar burası Çapakçur olarak bilinir. İslâm kaynaklarında ise "Cebelü Cûr" olarak geçer.

⁶⁶⁹ el-Vâkîdî, Târîhu Fütûhi'l-Cezîre, 166; el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 242.

⁶⁷⁰ el-Vâkîdî, a.g.e., 166; İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 583; Göyünç, Nejat, "Diyarbakır", 7/465.

⁶⁷¹ el-Vâkîdî, a.g.e., 166.

⁶⁷² Göyünç, Nejat, "Diyarbakır", 7/465.

⁶⁷³ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 8/214.

⁶⁷⁴ el-Vâkîdî, a.g.e., 171; el-Belâzurî, a.g.e., 242.

⁶⁷⁵ Yâkut, a.g.e., 8/217.

⁶⁷⁶ Strange, Guy Le, Büldân, 144; Streck, "Erzen", 4/337.

⁶⁷⁷ Streck, "Erzen", 4/337.

5.20. Bitlis:

‘Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) 641 yılında fethetti⁶⁷⁹.

5.21. Ahlat:

Van gölünün kuzeybatısında yer alır. Cezîre fatihi ‘Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) tarafından h.20’de fethedildi⁶⁸⁰. Daha sonra h. 24 yılında Habîb b. Mesleme (v. 42) tarafından tekrar fethedildi⁶⁸¹.

5.22. Nusaybin:

‘Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) h. 19’da fethetti⁶⁸². Bazı kaynaklarda bu fetih için Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’yi gönderdiği rivayet edilir⁶⁸³. Ayrıca, Hz. Ömer Sa‘d b. Ebî Vakkas’dan Abdullah b. Abdillâh b. ‘Itbân el-Ensârî’yi Nusaybin’e göndermesini istedi, o da Nusaybinlilerle sulh yaptı⁶⁸⁴. Huzeife b. el-Yemân el-‘Absî (v. 36) el-Cezîre’nin fethinde bulundu, Nusaybin’e yerleşti ve orada evlendi⁶⁸⁵.

5.23. Dâra:

Mardin’in doğusunda bir yerleşim yeridir⁶⁸⁶. ‘Iyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) fethetti⁶⁸⁷.

⁶⁷⁸ Tuncel, Metin, “Batman”, 5/200.

⁶⁷⁹ el-Vâkıdî, Târîhu Fütûhi’l-Cezîre, 211; Tuncel, Metin, “Bitlis”, 6/226.

⁶⁸⁰ Sümer, Faruk, “Ahlat”, 2/20.

⁶⁸¹ İbn A‘sem, el-Fütûh, 1/346.

⁶⁸² el-Vâkıdî, a.g.e., 160; İbn A‘sem, el-Fütûh, 1/258.

⁶⁸³ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Gâbe, 3/368; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 225.

⁶⁸⁴ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 3/305; İbn Hacer, el-İsâbe, 4/157.

⁶⁸⁵ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 1/469.

⁶⁸⁶ Strange, G.L., Büldân, 126.

⁶⁸⁷ el-Vâkıdî, a.g.e., 158; el-Makdisî, Kitâbü’l-Bed’ ve’t-Te’rîh, 5/185; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 225.

5.24. Cizre:

h. 17'de 'İyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) tarafından fethedildi⁶⁸⁸.

5.25. Tillo:

'İyâd b. Ğanm el-Fihri (v. 20) fethetti⁶⁸⁹.

5.26. İzmir ve Ege adaları:

Muâviye'nin gönderdiği bir donanma Sakız gibi bazı Ege adalarını ve 672 yılında İzmir'i zaptetti⁶⁹⁰.

5.27. Erdek:

Seyyid Gâzi adlı bir sahâbînin burada medfûn olduğu söyleniyor⁶⁹¹.

5.28. İznik:

Abdülvehhâb Gâzi adlı bir sahâbînin burada medfûn olduğu kabul ediliyor⁶⁹².

⁶⁸⁸ Tuncel, Metin, "Cizre", 8/37..

⁶⁸⁹ el-Makdisî, Kitâbü'l-Bed' ve't-Te'rîh, 5/185

⁶⁹⁰ Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, Nuri, 1/163.

⁶⁹¹ Göze, Ergun, Anadolu Sahabeleri, 29.

⁶⁹² a.g.e., 10

5.29. Sakarya:

İstanbul seferine katılan ve burada şehid düşen, Osmân b. Zeyd adında sahâbî olduğu iddia edilen birisinin türbesi Emirdağ semtinde yer alır. Ancak bu isimde bir sahâbî kaynaklarda geçmez.

6. Akdeniz Adaları:

6.1. Kıbrıs:

Muâviye b. Ebî Süfyân (v. 60) buraya biri h. 28, diğeri h. 33'de olmak üzere iki kez gazâda bulundu. Muâviye ikinci fetihten sonra oraya 12.000 müslüman yerleştirdi ve camiler yaptırdı⁶⁹³. Amr b. Süfyân Ebu'l-'A'ver es-Sülemî h. 26 yılında Kıbrıs gazâsına çıktı⁶⁹⁴. Abdullah b. Kesîr el-Mâzinî Muâviye ile h. 33'te Kıbrıs'ın fethine katıldı⁶⁹⁵. Ümmü Harâm bint Milhân el-Ensâriyye (Enes b. Malik' in teyzesi) 'Ubâde b. es-Sâmit ile evliydi. 'Ubâde ile h. 28'de Kıbrıs seferine katıldılar. Orada vefat etti ve oraya defnedildi⁶⁹⁶. Ebu'd-Derdâ (v. 32)⁶⁹⁷ ve Cündeb b. Cünâde Ebû Zerr el-Ğifârî (v. 31)⁶⁹⁸ Kıbrıs gazâsına katıldılar. Kıbrıs gazâsında bulunan diğeri bazı sahâbîler şunlardır: 'Ubâde b. es-Sâmit (v. 36)⁶⁹⁹, Fedâle b. 'Ubeyd el-Ensârî⁷⁰⁰, Fâhite bint Karaza el-Kureşiyye (Muâviye'nin eşi)⁷⁰¹ ve Şeddâd b. Evs el-Hazrecî (v. 58)⁷⁰².

6.2. Rodos:

Batı Anadolu kıyılarına yakın bir adadır⁷⁰³. Muâviye 'Ukbe b. 'Âmir b. 'Abs el-Cühenî'ye (v. 58) Rodos'a gazâyâ çıkmasını bildirmişti⁷⁰⁴. Bizzat Muâviye b. Ebî Süfyân'ın da buraya gazâda bulunduğu rivâyet edilir. Ayrıca orada bir mescid

⁶⁹³ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 208-209; el-Makdisî, Kitâbü'l-Bed' ve't-Te'rîh, 5/199; Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 4/300; İbn Hacer, el-İsâbe, 8/190.

⁶⁹⁴ İbn Hacer, a.g.e., 4/642.

⁶⁹⁵ a.g.e., 4/217.

⁶⁹⁶ el-Belâzurî, a.g.e., 208; İbn Hacer, a.g.e., 8/190; Ahmed Cevdet, Kıyas-ı Enbiyâ, 1/439; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 327.

⁶⁹⁷ el-Belâzurî, a.g.e., 210; İbn Hacer, a.g.e., 8/190; Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/439; Aydınli, Abdullah, "Ebu'd-Derdâ", 10/311.

⁶⁹⁸ el-Belâzurî, a.g.e., 210; İbn Hacer, a.g.e., 8/190; Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/439; Aydınli, Abdullah, "Ebû Zer el-Ğifârî", 10/269; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 327.

⁶⁹⁹ el-Belâzurî, a.g.e., 208; Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/439; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 327.

⁷⁰⁰ el-Belâzurî, a.g.e., 210; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 4/363.

⁷⁰¹ el-Belâzurî, a.g.e., 208; İbn Hacer, a.g.e., 8/47.

⁷⁰² el-Belâzurî, a.g.e., 210; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 327.

⁷⁰³ Yâkut, a.g.e., 4/300.

⁷⁰⁴ İbn Hacer, el-İsâbe, 4/521.

yaptırdı⁷⁰⁵. Yine, Cünâde b. Ebî Ümeyye el-Ezdî denizden Rûm topraklarına gazâda bulundu. Rodos'u fethetti⁷⁰⁶.

6.3. Girit:

Cünâde b. Ebî Ümeyye el-Ezdî h. 53 yılında gazâda bulundu⁷⁰⁷.

6.4. Sicilya:

İtalya'nın güneyindeki meşhur adadır. Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî (v. 52) buraya ilk gazâda bulunan odur (652)⁷⁰⁸.

⁷⁰⁵ İbn A'sem, el-Fütûh, 1/353; Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 4/300.

⁷⁰⁶ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 330; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 1/353.

⁷⁰⁷ el-Belâzurî, a.g.e., 330; Tuki, Cemal, "Girit", 14/85.

⁷⁰⁸ el-Belâzurî, a.g.e., 329; İbn A'sem, el-Fütûh, 1/365; Işıltan, Fikret, "Sicilya", 10/591.

7. AZERBAJYCAN – ERMENİSTAN BÖLGESİ :

7.1. Azerbaycan:

Azerbaycan'ın sınırları, doğuda Berze'a'dan batıda Erzincân'a kadar uzanır. Kuzeydeki sınırı ise ed-Deylem ve el-Cîl'e kadardır⁷⁰⁹. İlk olarak Hz. Huzeyfe b. el-Yemân tarafından fethedildi. Daha sonra el-Velîd b. 'Ukbe el-Enevî h. 28'de tekrar itaat altına aldı⁷¹⁰. Abdullah b. Şübeyl el-Ahmesî el-Velîd' in ordusundaydı⁷¹¹. Sa'îd b. el-Âs b. Sa'îd el-Enevî (v. 53) h. 30 yılında gazâda bulundu⁷¹². Cerîr b. Abdillâh b. Câbir el-Becelî (v. 51) Sa'îd b. el-Âs kumandasında fethine katıldılar⁷¹³. eş-Şimâh b. Dirâr el-Ğatafânî⁷¹⁴ ve Simâk b. Haraşe el-Ensârî fethinde bulundular⁷¹⁵. Burada görev yapan sahâbîlerden bazıları şunlardır: 'Utbe b. Ferkad b. Yerbû' es-Sülemî Azerbaycan valisiydi⁷¹⁶. el-Muğîre b. Şu'be (v. 50) h. 22' de gazâda bulundu, daha sonra valiliğini yaptı⁷¹⁷. Yine, Habîb b. Mesleme (v. 42) Azerbaycan-Ermenistan valiliği yaptı. Bir sene kadar Azerbaycan şehirlerini dolaştı, İslâmiyet'i anlattı⁷¹⁸. Şüreyh b. Mürre el-Kindî'yi el-Eş'as b. Kays Azerbaycan'a halef bıraktı⁷¹⁹. Ayrıca, Ebû Mihcen es-Sekafî buraya yerleşen sahâbîlerden olup⁷²⁰, burada vefat etti⁷²¹.

⁷⁰⁹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 160.

⁷¹⁰ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 450; İbn Hacer, el-İsâbe, 6/618; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 328.

⁷¹¹ el-Belâzurî, a.g.e., 457; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/274; İbn Hacer, a.g.e., 4/126.

⁷¹² İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/392; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi 1/106.

⁷¹³ el-Makdisî, Kitâbü'l-Bed' ve't-Te'rîh, 5/198; Fayda, M., "Cerîr b. Abdillâh", 7/411.

⁷¹⁴ İbn Hacer, a.g.e., 3/355.

⁷¹⁵ Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/409; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 259.

⁷¹⁶ el-Belâzurî, a.g.e., 455; İbn Hacer, a.g.e., 4/440; Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/409; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 259.

⁷¹⁷ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 456; İbn A'sem, el-Fütûh, 1/346; Yâkut, a.g.e., 1/160.

⁷¹⁸ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/449; Panipeti, İslam Yayılış Tarihi. 2/871.

⁷¹⁹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/519; İbn Hacer, a.g.e. 3/338.

⁷²⁰ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 6/278; İbn Hacer, a.g.e., 7/365.

⁷²¹ es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 313b.

7.1.1. Berze‘a:

Azerbaycan’ın başşehriydi⁷²². Selmân b. Rebî‘a el-Bâhilî fethetti⁷²³. Huzeyfe b. el-Yemân el-‘Absî (v. 36) oraya kadar ilerledi.⁷²⁴ Sâlih b. el-Mütevekkil, Hz. Osman zamanında orada katledildi. Kabri oradadır.⁷²⁵ Ayrıca, Hayyân b. Damre adlı sahâbî orada oturmuştu.⁷²⁶

7.1.2. Erdebîl:

İran’da, Doğu Azerbaycan idârî bölgesinde bir şehirdir⁷²⁷. Huzeyfe b. el-Yemân el-‘Absî (v. 36) 642 yılında fethetti⁷²⁸. ‘Utbe b. Ferkad b. Yerbû‘ es-Sülemî’yi Hz. Ömer Erdebîl’de görevlendirdi⁷²⁹. el-Eş‘as b. Kays (v. 42) Hz. Ali tarafından Azerbaycan valisi yapıldı. Erdebîl’e bir cami yaptırdı⁷³⁰.

7.1.3. Mûkân:

Azerbaycan’da bir yerleşimdir⁷³¹. Abdullah b. Şübeyl el-‘Ahmesi⁷³², Huzeyfe b. el-Yemân el-‘Absî (v. 36)⁷³³ ve el-Velîd b. Ukbe el-Emevî⁷³⁴ buraya gazâda bulundular.

⁷²² Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 2/119.

⁷²³ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 285; İbn Abdilberr, el-İstî‘âb, 2/632; Yâkut, a.g.e., 2/119; Streck., “Ermeniye”, 4/318.

⁷²⁴ el-Belâzurî, a.g.e., 287.

⁷²⁵ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 3/6; İbn Hacer, el-İsâbe, 3/403.

⁷²⁶ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/77.

⁷²⁷ el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 1/137; Muhammedoğlu, A.S., “Erdebil”, 11/276.

⁷²⁸ el-Belâzurî, a.g.e., 455; Yâkut, a.g.e., 1/160; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/106; Muhammedoğlu, A.S., “Erdebil”, 11/276.

⁷²⁹ el-Belâzurî, a.g.e., 455; Yâkut, a.g.e., 1/160.

⁷³⁰ el-Belâzurî, a.g.e., 456; İbnü’l-Esîr, a.g.e., 1/118; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/106; Buniyato, Ziya Musa, “Azerbaycan”, 4/319.

⁷³¹ el-Bekrî, Mu‘cemu mesta‘cem, 4/1279.

⁷³² el-Belâzurî, a.g.e., 457; İbnü’l-Esîr, a.g.e., 3/274.

⁷³³ el-Belâzurî, a.g.e., 455

⁷³⁴ a.g.e., 450

7.1.4. Zencân:

Azerbaycan'da bir şehirdir⁷³⁵. el-Berâ' b. 'Âzib (v. 71) fethetti⁷³⁶.

7.2. Ermîniye:

Bâbü'l-Ebvâb'dan er-Rûm diyarına kadar olan bölgede yer alırdı⁷³⁷. Habîb b. Mesleme (v. 42) 6000 kişilik bir ordu ile sefere çıktı ve fethetti. Daha sonra valiliğini yaptı. Orada vefat etti⁷³⁸. el-Muğîre b. Şu'be (v. 50) Ermenistan ve Azerbaycan valiliği yaptı⁷³⁹. el-Eş'as b. Kays (v. 42) da buranın valiliğini yapanlardandır⁷⁴⁰. Hucr b. Yezîd b. Seleme Muâviye tarafından Ermenistan'da görevlendirildi⁷⁴¹. Yine, el-Hâris b. Amr et-Tâî adlı sahâbînin buraya geldiği ve vefat ettiği bilinmektedir⁷⁴².

7.2.1. Bâbü'l-Ebvâb (Derbend):

Taberistân (Hazar) denizi kıyısındadır⁷⁴³. Hz. Ömer, Abdurrahmân b. Rebî'a el-Bâhilî'yi orada görevlendirdi⁷⁴⁴. Sürâka b. Amr b. 'Atiyye, Ermenistan halkıyla barış yaptı. Derbend'te vefat etti⁷⁴⁵.

⁷³⁵ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 4/407.

⁷³⁶ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 450; Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/407.

⁷³⁷ Yâkut, a.g.e., 1/204.

⁷³⁸ Bkz. İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 551; el-Belâzurî, a.g.e., 277; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 1/449; es-Sağânî, Durru's-Sehabe, 309a; İbn Hacer, el-İsâbe, 2/24

⁷³⁹ el-Belâzurî, a.g.e., 288; İbn A'sem, el-Fütûh, 1/346.

⁷⁴⁰ el-Belâzurî, a.g.e., 288.

⁷⁴¹ İbn Hacer, a.g.e., 2/39.

⁷⁴² İbn Hacer, a.g.e., 1/588.

⁷⁴³ Yâkut, a.g.e., 2/9.

⁷⁴⁴ İbn Hacer, a.g.e., 4/304; Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/409; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 259.

⁷⁴⁵ İbn Hacer, el-İsâbe, 3/41; Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/410; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 259.

7.2.2. Belencer:

el-Hazar'da, Bâbü'l-Ebvâb'ın ardında, Ermenistan'da bir şehirdir⁷⁴⁶. Abdurrahmân b. Rebî'a el-Bâhilî⁷⁴⁷ ve Selmân b. Rebî'a el-Bâhilî⁷⁴⁸ fethinde bulunan komutanlardandı. Her ikisi de orada şehid düştüler⁷⁴⁹. Ayrıca, Karaza b. Ka'b el-Ensârî bu şehre gelen sahâbilerdendir⁷⁵⁰.

7.2.3. Tiflîs:

Habîb b. Mesleme (v. 42) buraya kadar ilerledi⁷⁵¹. Kays b. Sa'd b. 'Ubâde el-Ensârî (v. 78) Tiflîs'e yerleşti. Orada vefat etti⁷⁵².

7.2.4. el-Beylekân:

Ermîniye'de, Bâbü'l-Ebvâb (Derbend) yakınında bir şehirdir⁷⁵³. Selmân b. Rebî'a el-Bâhilî fethetti⁷⁵⁴.

⁷⁴⁶ el-Bekrî, Mu'cemu mesta'cem, 1/276; Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 2/278.

⁷⁴⁷ Yâkut, a.g.e., 2/278; İbn Hacer, a.g.e., 4/304.

⁷⁴⁸ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 287; İbn Hacer, a.g.e. 3/139; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 328.

⁷⁴⁹ Bkz. es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 310a, 310b.

⁷⁵⁰ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 287.

⁷⁵¹ Streck., "Ermeniyeye", 4/318.

⁷⁵² İbn Hibbân, Meşâhîr, 61.

⁷⁵³ Yâkut, a.g.e., 2/340.

⁷⁵⁴ el-Belâzurî, a.g.e., 285; İbn A'sem, el-Fütûh, 1/344.

8. İRAN BÖLGESİ:

8.1. Hûzistân:

İran'da; Tüster, el-Ehvâz, Cündîşâpûr gibi şehirleri kapsayan bir bölgeye verilen isimdir⁷⁵⁵. Ammâr b. Yâsir (v. 37) fethinde bulundu⁷⁵⁶. Zerr b. Abdillâh el-Fukaymî de Hûzistân'ı fetheden komutanlardandı⁷⁵⁷.

8.1.1. Tüster:

Hûzistân'ın en büyük şehridir⁷⁵⁸. Ebû Mûsâ el-Eş'arî tarafından fethedildi⁷⁵⁹. Abdullâh b. Muğaffel (v. 61) Tüster şehrinin kapısından ilk giren odur⁷⁶⁰. Tüster'in fethinde bulunan sahâbilerden bazıları şunlardır: el-Muhâcir b. Ziyâd el-Hârisî⁷⁶¹, el-Berâ' b. Âzib (v. 71)⁷⁶², Şihâb el-'Anberî⁷⁶³, Enes b. Mâlik b. en-Nadr (v. 91)⁷⁶⁴, en-Nu'man b. Mukarrin el-Mûzenî (v. 21)⁷⁶⁵ ve Ammâr b. Yâsir (v. 37)⁷⁶⁶. Burada şehid düşenlerden bazıları ise şunlardır: 'Avn b. Ca'fer b. Ebî Tâlib⁷⁶⁷, el-Berâ' b. Mâlik el-Ensârî⁷⁶⁸ ve Muhammed b. Ca'fer b. Ebî Tâlib⁷⁶⁹.

⁷⁵⁵ Strange, Guy Le, Büldân, 267.

⁷⁵⁶ Fayda, Mustafa, "Ammâr", 3/75.

⁷⁵⁷ İbn Hacer, el-İsâbe, 2/563.

⁷⁵⁸ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 2/386.

⁷⁵⁹ İbn Hacer, a.g.e., 6/229; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/105.

⁷⁶⁰ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 3/399; İbn Hacer, a.g.e., 4/243.

⁷⁶¹ İbn Hacer, a.g.e., 6/229.

⁷⁶² İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 324; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/205; İbn Hacer, a.g.e., 1/278.

⁷⁶³ İbn Hacer, a.g.e., 3/367.

⁷⁶⁴ İbn A'sem, el-Fütûh, 1/273; Canan, İbrahim, "Enes b. Mâlik", 11/235.

⁷⁶⁵ İbn A'sem, a.g.e., 1/274; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/105.

⁷⁶⁶ İbn A'sem, a.g.e., 1/274.

⁷⁶⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/314; es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 312a; İbn Hacer, a.g.e., 4/744.

⁷⁶⁸ İbn Hacer, a.g.e., 1/280.

⁷⁶⁹ İbn Hacer, a.g.e., 6/8.

8.1.2. el-Ehvâz:

Basra ve Fâris arasında bir yerdir⁷⁷⁰. Abdullah b. Kays Ebû Mûsâ el-Eş'arî tarafından fethedildi⁷⁷¹. Ayrıca, Sa'sa'a b. Muâviye zekat âmili olarak burada görev yaptı⁷⁷². Bunun dışında, buraya gelen veya burada şehid olan sahâbîler arasında; 'Ubâde b. Kurt (v. 41)⁷⁷³, Nadle b. 'Ubeyd el-Eslemî⁷⁷⁴, Harkûs b. Züheyr es-Sa'dî⁷⁷⁵, Şureyh b. 'Âmir es-Sa'dî⁷⁷⁶ ve Selmâ b. Kayn et-Temîmî'yi⁷⁷⁷ sayabiliriz.

8.1.3. Cundîşâpûr:

İran'da Hûzistan bölgesinde tarihi bir şehirdir⁷⁷⁸. 17/638 yılında Ebu Musa el-Eş'arî tarafından sulhen alındı. Hz. Ömer Bişr b. el-Muhtefez'i buraya vali tayin etti⁷⁷⁹. Zerr b. Abdillâh el-Fukaymî'nin burayı fethettiği rivâyet edilir⁷⁸⁰.

8.2. Taberistân:

Cîlân'a komşu, er-Rey, Kûmis, ed-Deylem ve Hazar denizi arasında yer alan bölgedir⁷⁸¹. Sa'îd b. el-Âs b. Sa'îd el-Emevî (v. 53) Taberistân'a gazâyâ çıktı ve orayı fethetti⁷⁸². Abdullah b. el-Abbâs (v. 68) fethinde bulundu⁷⁸³. Yine, el-Hasen b. Alî b.

⁷⁷⁰ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 1/380.

⁷⁷¹ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân 436; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/368; İbn Hacer, el-İsâbe, 4/212; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 253.

⁷⁷² İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/21.

⁷⁷³ es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 310b; İbn Hacer, a.g.e., 3/627.

⁷⁷⁴ İbn Hacer, a.g.e., 6/435.

⁷⁷⁵ İbn Hacer, a.g.e., 2/49.

⁷⁷⁶ İbn Hacer, a.g.e., 3/337.

⁷⁷⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/438.

⁷⁷⁸ Uslu, Recep, "Cundişapur", 8/118.

⁷⁷⁹ a.g.e.

⁷⁸⁰ Şâkir, Mahmud, a.g.e., 254.

⁷⁸¹ el-Bekrî, Mu'cemu mesta'cem, 3/887; Yâkut, a.g.e., 6/17.

⁷⁸² el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 467; Yâkut, a.g.e., 6/19; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/392; İbn Hacer, a.g.e., 3/107.

⁷⁸³ Çakan, İ.Lütfî, "Abdullah b. el-Abbas", 1/76.

Ebî Tâlib (v. 50)⁷⁸⁴ ve el-Huseyn b. Alî b. Ebî Tâlib (v. 61)⁷⁸⁵ buraya gazâda bulundular.

8.3. Kirmân:

Mükrân'ın batısında, Sicistân'ın güneybatısında büyük bir bölgeye verilen isimdir⁷⁸⁶. Sehl b. 'Adî b. Mâlik fethetti⁷⁸⁷. Mücâşi' b. Mes'ûd es-Sülemî valiliğini yaptı⁷⁸⁸. Yine, Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî de burada emîrlik yaptı⁷⁸⁹. Buraya gelen diğer iki sahâbî ise, er-Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî⁷⁹⁰ ve Abdullah b. Büdeyl'dir⁷⁹¹.

8.4. ed-Deylem:

Taberistan'ın batısında bir İran şehridir⁷⁹². el-Berâ' b. 'Âzib (v. 71) fethetti⁷⁹³. Sa'd b. Ebî Vakkâs el-Kureşî (v. 51)⁷⁹⁴, el-Velîd b. 'Ukbe el-Emevî, Sa'îd b. el-Âs b. Sa'îd el-Emevî (v. 53)⁷⁹⁵ buraya gazâda bulundular.

8.4.1. Taylesân:

ed-Deylem ve el-Hazer nahiyelerindedir⁷⁹⁶. el-Berâ' b. 'Âzib (v. 71) fethetti⁷⁹⁷. el-Velîd b. 'Ukbe el-Emevî gazâda bulundu⁷⁹⁸.

⁷⁸⁴ el-Makdisî, Kitâbü'l-Bed' ve't-Te'rîh, 5/198; Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/865.

⁷⁸⁵ a.g.e.

⁷⁸⁶ Strange, Guy Le, Büldân, 337.

⁷⁸⁷ İbn Hacer, el-İsâbe 3/203; Ahmed Cevdet, Kıyas-ı Enbiyâ, 1/414; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 257.

⁷⁸⁸ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 551; İbn A'sem, el-Fütûh, 1/338; Panipeti, a.g.e., 8/866.

⁷⁸⁹ Şâkir, Mahmud, a.g.e., 328.

⁷⁹⁰ el-Belâzurî, a.g.e., 551.

⁷⁹¹ a.g.e., 567.

⁷⁹² Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 4/186; Strange, G. L., a.g.e., 207.

⁷⁹³ el-Belâzurî, a.g.e., 449; Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/407.

⁷⁹⁴ el-Belâzurî, a.g.e., 445.

⁷⁹⁵ a.g.e., 450.

⁷⁹⁶ Yâkut, a.g.e., 6/81.

⁷⁹⁷ el-Belâzurî, a.g.e., 450; Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/407.

⁷⁹⁸ el-Belâzurî, a.g.e., 450; Yâkut, a.g.e., 6/81.

8.5. Isfahân:

Ünlü Fâris şehridir. Şehir, kaynaklarda daha çok Isbahân şeklinde geçer.⁷⁹⁹ Buraya değişik sebeplerle 17 sahâbenin geldiğini belirledik. Abdullah b. Kays Ebû Mûsâ el-Eş'arî h. 23' te fethetti⁸⁰⁰. Isfahânlıları eğitti⁸⁰¹. Hz. Ömer Abdullah b. Abdillâh b. 'Itbân el-Ensârî'yi Isfahân ordusunun başına geçirdi. O da burayı fethetti⁸⁰². Abdullah b. Büdeyl Isfahân'a geldi ve sulh yaptı⁸⁰³. Humeme b. Ebî Humeme ed-Devsî gazâda bulundu⁸⁰⁴. Orada vefat etti⁸⁰⁵. Burada idârî görevlerde bulunan bazı sahâbîler şunlardır: Hâlid b. Ğalâb el-Kureşî Hz. Osman zamanında İsfahân valiliği yaptı⁸⁰⁶. Yine, es-Sâib b. el-'Akra' es-Sekaffî İsfahân'da valilik yaptı, orada vefat etti⁸⁰⁷. Yine, Mihnef b. Süleym Hz. Ali tarafından buraya vali tayin edildi⁸⁰⁸. Muâviye, en-Nâbîga Kays b. Abdillâh el-Ca'dî'yi oraya gönderdi⁸⁰⁹. Orada vefat etti⁸¹⁰. el-Hasen b. Alî b. Ebî Tâlib (v. 50) Curcân'a gazâyâ giderken Isfahân'a uğradı⁸¹¹. Abdullah b. ez-Zubeyr b. el-'Avvâm (v. 73) Hz. Hasan ile oraya geldi⁸¹².

8.6. Kâşân:

Isfahân yakınlarında bir şehirdir⁸¹³. Fethinde, Abdullah b. Kays Ebû Mûsâ el-Eş'arî⁸¹⁴ ve ed-Dahhâk b. Kays el-Fihri (v. 53)'nin⁸¹⁵ adları geçer.

⁷⁹⁹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 1/229.

⁸⁰⁰ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/368; İbn Hacer, el-İsâbe, 4/212.

⁸⁰¹ Ebû Nu'aym, Târîhu Isbahân, 1/84.

⁸⁰² İbn Hacer, a.g.e., 4/158; Ebû Nu'aym, a.g.e., 1/91.

⁸⁰³ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 436; Ebû Nu'aym, a.g.e., 1/87; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/184.

⁸⁰⁴ Ebû Nu'aym, a.g.e., 1/99; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/58; İbn Hacer, a.g.e., 2/125.

⁸⁰⁵ es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 309a.

⁸⁰⁶ Ebû Nu'aym, a.g.e., 1/96; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/106

⁸⁰⁷ Ebû Nu'aym, a.g.e., 1/105; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/311; İbn Hacer, a.g.e., 3/17

⁸⁰⁸ Ebû Nu'aym, a.g.e., 1/100

⁸⁰⁹ Ebû Nu'aym, a.g.e., 1/102; İbn Hacer, a.g.e., 6/393.

⁸¹⁰ es-Sağânî, a.g.e., 313a.

⁸¹¹ Ebû Nu'aym, Târîhu Isbahân, 1/69.

⁸¹² Ebû Nu'aym, a.g.e., 1/72.

⁸¹³ Yâkut, a.g.e., 7/13.

⁸¹⁴ Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 257.

⁸¹⁵ el-Belâzurî, a.g.e., 436.

8.7. Hemezân:

Meşhur Fâris şehridir⁸¹⁶. Nu‘aym b. Mukarrin el-Müzenî h. 21’de fethetti⁸¹⁷. Yine, Muğire b. Şube, Cerîr b. Abdillâh b. Câbir el-Becelî’ yi (v. 51) oraya gönderdi. O da h. 24 yılında burayı tekrar fethetti ve valiliğini yaptı⁸¹⁸. Huzeyfe b. el-Yemân el-‘Absî (v. 36)⁸¹⁹ ve Simâk b. Haraşe el-Ensârî’ nin adları Hemezân’ın fethinde geçer⁸²⁰. Kadınlardan ise; Sümeýra el-Kureşîyye h. 21’de Hemezân’ın fethinde bulundu⁸²¹. Simâk b. Ubeyd el-Absî⁸²² ve Simâk b. Mahreme el-Esedî⁸²³ Hemezân’ın idârî işlerini ilk görenlerdir.

8.8. Kazvîn:

100 mil kadar Tahrân’ın kuzeybatısında yer alır⁸²⁴. el-Berâ’ b. ‘Âzib (v. 71) valilik yaptı⁸²⁵. Sa‘îd b. el-Âs b. Sa‘îd el-Emevî (v. 53) şehri imar etti⁸²⁶.

8.9. er-Rey:

Meşhur İran şehridir. Huzeyfe b. el-Yemân el-‘Absî (v. 36) h. 22’de fethetti⁸²⁷. Değişik zamanlarda buranın fethinde bulunan diğer sahâbîler; Sa‘d b. Ebî Vakkâs el-Kureşî (v. 51)⁸²⁸, el-Berâ’ b. ‘Âzib (v. 71)⁸²⁹, Simâk b. Haraşe el-Ensârî⁸³⁰, Karaza b. Ka‘b el-

⁸¹⁶ Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 8/471.

⁸¹⁷ et-Taberî, Târîhu’t-Taberî, 4/147; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 258.

⁸¹⁸ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 434; İbn A‘sem, el-Fütûh, 1/311; Fayda, M., “Cerîr b. Abdillâh”, 7/411.

⁸¹⁹ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 1/469.

⁸²⁰ a.g.e., 2/452; İbn Hacer, el-İsâbe 3/174.

⁸²¹ İbn Hacer, a.g.e., 7/713.

⁸²² İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/453; İbn Hacer, a.g.e., 3/175.

⁸²³ a.g.e.

⁸²⁴ Strange, G.L., Büldân, 254.

⁸²⁵ el-Belâzurî, a.g.e., 449.

⁸²⁶ el-Belâzurî, a.g.e., 450

⁸²⁷ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 1/469

⁸²⁸ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 445

⁸²⁹ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 1/205; İbn Hacer, a.g.e., 1/278

⁸³⁰ İbn Hacer, a.g.e. 3/175

Ensârî⁸³¹ ve Nu‘aym b. Mukarrin el-Müzenî’dir⁸³². Ayrıca, Kesîr b. Şihâb, Muâviye’nin Rey valisiydi⁸³³.

8.10. Kum:

Rey şehri yakınlarındadır. Abdullah b. Kays Ebû Mûsâ el-Eş‘arî fethetti.⁸³⁴

8.11. Istahr:

Fâris’de bir beldedir.⁸³⁵ Osmân b. Ebî’l-Âs (v. 50) fethetti⁸³⁶. Daha önce burayı Ebû Mûsâ el-Eş‘arî fethetmek istedi, fakat başarılı olamadı⁸³⁷. es-Sa‘b b. Cessâme fethine şahit oldu⁸³⁸. Buraya yerleşen sahâbîler arasında; Hassân b. Câbir es-Sülemî⁸³⁹ ve Ubeydullah b. Ma‘mer et-Teymî’nin adları geçer⁸⁴⁰.

8.12. ed-Dînever:

Hemezân’ın batısında bir yerleşimdir⁸⁴¹. Cerîr b. Abdillâh b. Câbir el-Becelî (v. 51) üzerine yürüdü, fakat fethedemedi⁸⁴². Daha sonra, Huzeyfe b. el-Yemân el-‘Absî (v. 36) fethetti⁸⁴³. Ayrıca, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’nin buraya kadar geldiği bilinmektedir⁸⁴⁴.

⁸³¹ İbn Abdilberr, el-İstî‘âb, 3/1306; İbn Hacer, el-İsâbe, 5/431.

⁸³² Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/407; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 259; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/106.

⁸³³ İbn Hacer, a.g.e., 5/571.

⁸³⁴ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 436; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 257.

⁸³⁵ Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 1/275.

⁸³⁶ Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/441; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 260; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/106.

⁸³⁷ İbn A‘sem, el-Fütûh, 1/318; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/106.

⁸³⁸ İbn Hacer, a.g.e., 3/426.

⁸³⁹ a.g.e., 2/65.

⁸⁴⁰ a.g.e., 5/57.

⁸⁴¹ Strange, G.L., Büldân, 224.

⁸⁴² el-Belâzurî, a.g.e., 423; Fayda, Mustafa, “Cerîr b. Abdillâh”, 7/411.

⁸⁴³ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Gâbe, 1/469.

⁸⁴⁴ el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 431; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/106.

8.13. Hulvân:

Dînever yakınlarında bir Fâris şehridir⁸⁴⁵. Cerîr b. Abdillâh b. Câbir el-Becelî (v. 51) barış yoluyla aldı. Orada valilik yaptı.⁸⁴⁶ el-Ka'kâ' b Amr et-Temîmî de buraya gelen sahâbîlerdendir⁸⁴⁷.

8.14. Nehâvend:

Hemezân'ın güneyinde yer alır. Huzeyfe b. el-Yemân el-'Absî (v. 36) h. 19'da fethetti⁸⁴⁸. el-Muğîre b. Şu'be (v. 50)⁸⁴⁹, Rib'î b. 'Âmir b. Hâlid et-Temîmî⁸⁵⁰, el-Eş'as b. Kays (v. 42)⁸⁵¹, es-Sâib b. el-'Akra' es-Sekafî⁸⁵², Cerîr b. Abdillâh b. Câbir el-Becelî (v. 51)⁸⁵³ ve Kays b. el-Mekşûh el-Murâdî⁸⁵⁴ fethine katılan bazı sahâbîlerdir. Burada, en-Nu'man b. Mukarrin el-Müzenî (v. 21)⁸⁵⁵, Tuleyha b. Huveylid (v. 21)⁸⁵⁶ ve Üseyr b. 'Urve b. Sevâd⁸⁵⁷ gibi sahâbîler şehid düştüler.

8.14.1. Rûze:

Nehâvend'in köylerindendir⁸⁵⁸. Amr b. Ma'dikerib (Ebû Sevr) burada vefat etti⁸⁵⁹.

⁸⁴⁵ Strange, Guy Le, a.g.e., 226.

⁸⁴⁶ el-Belâzurî, a.g.e., 423; İbn A'sem, el-Fütûh, 1/272; Fayda, M., "Cerîr b. Abdillâh", 7/411.

⁸⁴⁷ Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/381; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 250

⁸⁴⁸ el-Belâzurî, a.g.e., 427; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/469; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 257; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/105

⁸⁴⁹ el-Belâzurî, a.g.e., 427; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğabe, 5/248.

⁸⁵⁰ İbn Hacer, el-İsâbe, 2/455.

⁸⁵¹ el-Belâzurî, a.g.e., 427; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/118.

⁸⁵² İbnü'l-Esîr, a.g.e., 2/311; İbn Hacer, a.g.e., 3/17.

⁸⁵³ Fayda, M., "Cerîr b. Abdillâh", 7/411.

⁸⁵⁴ İbn Hacer, a.g.e., 5/502.

⁸⁵⁵ el-Belâzurî, a.g.e., 427; İbn Hibbân, Meşâhîr, 43; es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 313a; İbn Hacer, a.g.e., 6/454; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 257.

⁸⁵⁶ el-Makdisî, Kitâbü'l-Bed' ve't-Te'rîh, 5/182; İbn Hacer, a.g.e., 3/542.

⁸⁵⁷ İbn Hacer, a.g.e., 1/86.

⁸⁵⁸ el-Bekrî, Mu'cemu mesta'cem, 684.

⁸⁵⁹ İbn Hacer, a.g.e., 4/691.

8.15. Cîlân:

Taberistan'ın batısında birçok beldeyi kapsayan bölgenin ismidir⁸⁶⁰. Huzeyfe b. el-Yemân el-‘Absî (v. 36)⁸⁶¹, el-Berâ’ b. ‘Âzib (v. 71)⁸⁶² ve el-Velîd b. ‘Ukbe el-Emevî⁸⁶³ bu bölgeye gazâda bulunan sahâbîlerdir.

8.16. Şîrâz:

Fâris'in başşehridir⁸⁶⁴. Fethinde, Osmân b. Ebî’ l-Âs (v. 50) ve Ebû Mûsâ el-Eş‘arî'nin adları geçer⁸⁶⁵.

8.17. Tevvec:

Şîrâz'a 32 fersah uzaklıkta bir Fâris şehridir⁸⁶⁶. Osmân b. Ebî’ l-Âs (v. 50) h. 23'de fethetti. Mescidler inşa etti. Şehri imar etti⁸⁶⁷. Mücâşi‘ b. Mes‘ûd es-Sülemî fethinde bulundu⁸⁶⁸.

8.18. Erracân:

Şiraz ile arasında 60 fersah vardır. Yine, el-Ehvâz ile arasında 60 fersah vardır⁸⁶⁹. Osmân b. Ebî’ l-Âs (v. 50) Erracân'ı, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî ile fethetti⁸⁷⁰.

⁸⁶⁰ Yâkut, Mu‘cemu'l-Büldân, 3/194; Strange, G.L., Büldân, 206 .

⁸⁶¹ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 455.

⁸⁶² a.g.e., 449.

⁸⁶³ a.g.e., 450.

⁸⁶⁴ Yâkut, a.g.e., 5/320.

⁸⁶⁵ el-Belâzurî, a.g.e., 546; Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/413.

⁸⁶⁶ Yâkut, a.g.e., 2/426.

⁸⁶⁷ el-Belâzurî, a.g.e., 544; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 3/580.

⁸⁶⁸ Ebû Nu‘aym, Târîhu Isbahân, 1/98; Yâkut, a.g.e., 2/426; Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/413.

⁸⁶⁹ Yâkut, a.g.e., 1/180.

⁸⁷⁰ el-Belâzurî, a.g.e., 546.

8.19. Kûmis:

Taberistân dağlarının devamında yer alan, şehir ve köylere şamil olan büyük bir yerleşimdir. Meşhur şehirlerinden biri Bistâm'dır⁸⁷¹. Sevâd (Süveyd(?)) b. Mukarrin el-Müzenî Kûmis'e gönderildi. O da burayı h. 22'de sulh ile fethetti⁸⁷².

⁸⁷¹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 7/185.

⁸⁷² et-Taberî, Târihu't-Taberî, 4/151; İbn Hacer, el-İsâbe, 3/221; Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/408.

9. HORASÂN VE MAVERAÜNNEHR BÖLGESİ:

9.1. Horâsân:

Batıda sınırı, İran'ın doğu sınırını teşkil eden Cürcân ile başlayan Horasan, güneyde İran ve Horasan çölü, kuzeyde Harzem, doğuda Sind ve Sicistân, kuzeydoğuda ise Mâveraünnehr'e kadar uzanır⁸⁷³. Buraya gelen 15 sahâbe belirledik. Bunlardan bazıları şunlardır: Abdurrahmân b. Semüre (v. 50) Horasan'a gazâyâ çıktı ve bazı fetihlerde bulundu⁸⁷⁴. Abdullah b. Âmir, el-'Akra' b. el-Hâbis'i, Horasan'a yolladığı askerlerin başına verdi⁸⁷⁵. Hz. Peygamber Abdurrahmân b. Ebzâ'yı Horasan' da görevlendirdi⁸⁷⁶. Yine, Hayde b. Muâviye el-Kayserî burada görevliydi⁸⁷⁷. Ğâlib b. Abdillâh el-Leysî, Muâviye zamanında Horasan valiliği yaptı⁸⁷⁸. Kays b. el-Heysem es-Sülemî de Muâviye tarafından Horasan'da görevlendirildi⁸⁷⁹. Buraya yerleşen sahâbîlerden bazıları ise şunlardır: Ebû Berze el-Eslemî⁸⁸⁰, Muâviye b. Hayde el-Kuşeyrî⁸⁸¹, Enes b. Züneym el-Kenânî (v. 60)⁸⁸², Abdurrahmân b. Ya'mer⁸⁸³ ve Abdullah b. Hâzım el-Eslemî (v. 71)⁸⁸⁴.

9.1.1. Merv:

Horasan'ın başşehridir⁸⁸⁵. Büreyde b. el-Husayb el-Eslemî (v. 63) Hz. Osman zamanında Horasan'a gazâda bulundu. Sonra Merv'e gitti. Vefat edinceye kadar orada

⁸⁷³ Sandıkçı, Kemal, İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs, 383.

⁸⁷⁴ İbn Sa'd, Tabakât, 7/366; İbn Hacer, el-İsâbe, 4/311.

⁸⁷⁵ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 1/130; İbn Hacer, a.g.e., 1/103.

⁸⁷⁶ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 575; İbn Hacer, a.g.e., 4/282.

⁸⁷⁷ İbn Hacer, a.g.e., 2/148.

⁸⁷⁸ İbn Hacer, a.g.e., 5/317; Algül, Hüseyin, "Ğalib b. Abdillâh", 13/327.

⁸⁷⁹ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 575; el-Makdisî, Kitâbü'l-Bed' ve't-Te'rîh, 5/198.

⁸⁸⁰ İbn Sa'd, a.g.e., 7/366; el-Belâzurî, a.g.e., 577; İbn Hacer, a.g.e., 7/38.

⁸⁸¹ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 5/208; İbn Hacer, a.g.e., 6/149.

⁸⁸² Kandemir, Yaşar, "Enes b. Züneym", 11/236.

⁸⁸³ İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 593; İbn Sa'd, a.g.e., 7/367; İbn Hacer, a.g.e., 4/368.

⁸⁸⁴ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/220; İbn Hacer, a.g.e., 4/70; Accâc, es-Sünne kable't-Tedvîn, 174.

⁸⁸⁵ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 8/33.

oturdu. Neysâbur'da gömülüdür⁸⁸⁶. Burme b. Muâviye el-Esedî (v. 63) Hz. Osman zamanında Horasan'a gazâyâ çıktı. Sonra Merv'e yerleşti ve orada vefat etti⁸⁸⁷. Abdullah b. Ebî 'Ukayl es-Sekafî Hz. Ömer tarafından el-'Ahnef'e yardım maksadıyla gönderilen dört komutandan biridir⁸⁸⁸. el-Hakem b. Amr b. Mücedda' el-Ğifârî (v. 50) Ziyâd tarafından Horasan'a vali tayin edildi. Merv'de vefat etti⁸⁸⁹. el-Hâris b. en-Nu'mân el-Ensârî burada görev yaptı⁸⁹⁰. Buraya yerleşen bazı sahâbîler şunlardır: Muhammed mevlâ Rasûlullah (s.a.s.)⁸⁹¹, el-Muhtefir b. Evs el-Müzeni⁸⁹². Ğâlib b. Abdillâh el-Leysi⁸⁹³, Ümeyye b. Es'ad el-Huzâî⁸⁹⁴ ve Nadle b. 'Ubeyd el-Eslemî⁸⁹⁵. Kurayt b. Ebî Rimse Merv'i vatan edindi, orada vefat etti. Nesli burada devam edegelmiştir⁸⁹⁶. Ümeyye b. Sa'd el-Kureşî'yi Muhammed b. Handeviyye Tarihu Merv'de, Merv'e gelen sahâbeler arasında zikreder⁸⁹⁷. İbn Hacer bu son iki kişiyi sahâbî kabul etmez.

9.1.1.1. Mihrecân:

Merv'de bir köydür⁸⁹⁸. es-Sâ'ib b. el-'Akra' es-Sekafî fethetti⁸⁹⁹.

⁸⁸⁶ İbn Sa'd, Tabakât, 7/365; İbn Hayyât, Kitâbu't-Tabakât, 593; el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 577; İbn Hibbân, Meşâhîr, 60; el-Hâkim, Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs, s.194; İbn Hacer, el-İsâbe, 1/286.

⁸⁸⁷ İbn Hacer, a.g.e., 1/286.

⁸⁸⁸ İbn Hacer, a.g.e., 4/180.

⁸⁸⁹ Bkz. İbn Sa'd, a.g.e., 7/366; İbn Hayyât, a.g.e., 593; el-Belâzurî, a.g.e., 576; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/40; es-Sağânî, Durru's-Schâbe, 309a; İbn Hacer, a.g.e., 2/107.

⁸⁹⁰ et-Taberî, Târîhu't-Taberî, 4/167; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 259.

⁸⁹¹ İbn Hacer, a.g.e., 6/38.

⁸⁹² İbn Hacer, a.g.e., 5/778.

⁸⁹³ İbn Hacer, a.g.e., 5/317.

⁸⁹⁴ İbn Hacer, a.g.e., 1/114.

⁸⁹⁵ İbn Sa'd, a.g.e., 7/366; İbn Hacer, a.g.e., 6/434.

⁸⁹⁶ İbn Hibbân, a.g.e., 61; İbn Hacer, a.g.e., 5/519.

⁸⁹⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/140.

⁸⁹⁸ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 8/211.

⁸⁹⁹ el-Belâzurî, a.g.e., 431; İbn Hacer, a.g.e., 3/17; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/106.

9.1.2. Sicistân:

Afganistan sınırları içerisinde, Herat'ın güneyinde bulunan bir bölgedir⁹⁰⁰. er-Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî h. 29' da fethetti.⁹⁰¹ Abdurrahmân b. Semüre (v. 50) h. 33'de fethetti. Abdullah b. 'Âmir tarafından Sicistan'da görevlendirildi⁹⁰². el-Mühelleb b. Ebî Safra el-Ezdî (v. 44) Abdurrahman ile Sicistan'ın fethinde bulundu⁹⁰³. Hz. Ali, Abdullah b. el-Abbâs'ı (v. 68) buraya vali yaptı⁹⁰⁴. Kabîsa b. el-Muhârik valiliğini yaptı⁹⁰⁵. Büreyde b. el-Husayb el-Eslemî (v. 63) Sicistan'a gitti. Orada bir süre kaldı⁹⁰⁶.

9.1.2.1.Zerenc:

Sicistan'ın başşehridir⁹⁰⁷. Abdurrahmân b. Semüre (v. 50) fethetti⁹⁰⁸. 'Âsım b. 'Amr et-Temîmî'nin de şehri Abdullah b. 'Umeyr el-Leysî ile kuşattıkları ve halkıyla sulh yaptıkları rivâyet edilir⁹⁰⁹.

9.1.2.2.Kâbil:

Hindistan'ın kuzeyinde, Tuhâristan'ın güneyinde yer alır⁹¹⁰. Abdurrahmân b. Semüre (v. 50) fethetti⁹¹¹. Mücâşi' b. Mes'ûd es-Sülemî Kâbil'e gazâda bulundu⁹¹². Abdullah b.

⁹⁰⁰ Yâkut, a.g.e., 5/37.

⁹⁰¹ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 553-556; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/207; İbn Hacer, el-İsâbe, 2/457.

⁹⁰² el-Belâzurî, a.g.e., 557; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 1/256; İbn Hacer, a.g.e., 4/311.

⁹⁰³ el-Belâzurî, a.g.e., 608; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/455; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/162.

⁹⁰⁴ el-Belâzurî, a.g.e., 557.

⁹⁰⁵ İbn Hacer, a.g.e., 5/411.

⁹⁰⁶ İbn Hibbân, Meşâhîr, 60.

⁹⁰⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/455 dipnotta.

⁹⁰⁸ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/455; Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/868; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/161.

⁹⁰⁹ et-Taberî, Târihu't-Taberî, 4/180; Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/414; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 261.

⁹¹⁰ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 7/201.

⁹¹¹ İbn A'sem, el-Fütûh, 1/340; Panipeti, a.g.e., 2/868; Ünlü, Nuri, a.g.e., 1/161.

⁹¹² İbn Hacer, a.g.e., 5/767.

el-Hâris b. ‘Abdilhâris burada şehid düştü⁹¹³. Yine, Ebû Rifâ‘a el-‘Adevî (v. 44) Sicistân’a gazâda bulundu. h. 44’de Kâbil’de katledildi. Kabri Beyhak’tadır⁹¹⁴.

9.1.2.3.er-Rahhac:

Sicistân’da Kâbil yakınlarında bir yerleşimdir⁹¹⁵. Abdurrahmân b. Semüre (v. 50) h. 40’da fethedip, bir antlaşma yapmıştır. Hz. Osman’ın şehadetine kadar orada kalmıştır⁹¹⁶.

9.1.2.4.Büst:

Afganistan’ın Sicistân bölgesinde bir şehirdir. Kâbil yakınlarındadır⁹¹⁷. Abdurrahmân b. Semüre (v. 50), Hz. Osman zamanında h. 29’da, kumandasındaki ordularla burayı fethetmişti, h. 41 de tekrar fethetti⁹¹⁸.

9.1.2.5.Herât:

Herât’a gelen sahâbîlerden bazıları şunlardır: el-Hakem b. Amr b. Mücedda‘ el-Ğifârî (v. 50)⁹¹⁹, ‘Imrân b. el-Fasîl⁹²⁰, Sufra Ebû Ma‘dân⁹²¹ ve Muhammed b. Yefdidûye el-Herevî⁹²².

⁹¹³ es-Sağânî, Durru’s-Sehâbe, 311a.

⁹¹⁴ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 1/256; İbn Hacer, a.g.e., 7/140; Koçkuzu, A. Osman, “Ebû Rifâa”, 10/217.

⁹¹⁵ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Ğâbe, 3/455 dipnotta.

⁹¹⁶ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 3/455.

⁹¹⁷ Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 2/170; Yazıcı, Tahsin, “Büst”, 6/495 .

⁹¹⁸ Yazıcı, Tahsin, “Büst”, 6/495; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/161.

⁹¹⁹ Sönmez, M. Ali, "el-Hakem b. Amr", 15/175.

⁹²⁰ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 4/283; İbn Hacer, el-İsâbe, 4/710.

⁹²¹ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 3/23.

⁹²² İbnü’l-Esîr, a.g.e., 5/115.

9.1.3. Zâbülistân:

Belh ve Tuhâristan'ın güneyinde büyük bir bölgeye verilen isimdir. Başşehri Gazne'dir⁹²³. Burayı Abdurrahmân b. Semüre (v. 50) fethetti⁹²⁴.

9.1.4. Belh:

Horasan'da ünlü bir şehirdir⁹²⁵. er-Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî gazâda bulundu.⁹²⁶ Kays b. Yezîd⁹²⁷, Kays b. Ebî Vedî'a el-Ensârî⁹²⁸, Rib'î b. 'Âmir b. Hâlid et-Temîmî⁹²⁹ ve Kays b. el-Heysen es-Sülemî⁹³⁰ Belh'e yerleşen sahâbîlerdir.

9.1.5. Tuhâristân:

Horasan sınırları içinde, Ceyhun'un batısında yer alan büyük bir vilayettir⁹³¹. el-Hakem b. Amr b. Mücedda' el-Ğifârî (v. 50) buraya iki sefer düzenledi⁹³². Rib'î b. 'Âmir b. Hâlid et-Temîmî el-'Ahnef tarafından Tuhâristan valiliğine getirildi⁹³³.

9.1.5.1. Cûzcân:

Afganistan'da Tuhâristan'a bağlı bir bölgedir. Hz. Osman zamanında el-'Akra' b. el-Hâbis tarafından fethedildi (31/652)⁹³⁴.

⁹²³ Yâkut, a.g.e., 4/365; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/455.

⁹²⁴ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 557-559; İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/455; Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/868

⁹²⁵ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 2/263.

⁹²⁶ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/207.

⁹²⁷ İbn Hacer, el-İsâbe, 5/509.

⁹²⁸ İbn Hacer, a.g.e., 5/509.

⁹²⁹ et-Taberî, Târîhu't-Taberî, 4/167.

⁹³⁰ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 576.

⁹³¹ Yâkut, a.g.e., 6/17.

⁹³² Sönmez, M. Ali, "el-Hakem b. Amr", 15/175.

⁹³³ İbn Hacer, a.g.e., 2/455; Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/412; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 260

9.1.6. es-Sûs:

Horasan'da bir şehirdir⁹³⁵. Ebû Sebre el-Cu'fi fethetti.⁹³⁶ Abdullah b. Kays Ebû Mûsâ el-Eş'arî gitti⁹³⁷.

9.1.7. Neysâbûr:

Buraya gelen bazı sahâbîler şunlardır: Hemmâm b. Zeyd el-Vâbisî burayı vatan edindi. Orada vefat etti. Soyu burada devam edegelmiştir⁹³⁸. el-'Ahnef b. Kays, Mutarrif b. Abdillâh'ı Neysâbûr'a gönderdi⁹³⁹. 'Affân b. Hubeyb Neysâbûr'a yerleşti⁹⁴⁰. 'Âmir b. Süleym el-Eslemî burada vefat etti ve defnedildi⁹⁴¹. el-Mühelleb b. Ebî Safra el-Ezdî (v. 44)⁹⁴², Ka'b b. Uyeyne et-Temîmî⁹⁴³ ve Evs b. Sa'lebe buraya gelen diğer sahâbîlerdir⁹⁴⁴.

9.1.8. Cürcân:

Taberistân ve Horasan arasında, Hazar denizinin güneydoğusunda meşhur ve büyük bir şehirdir⁹⁴⁵. Buraya gelen sahâbîler arasında şunlar vardır: Abdullah b. Ömer, Huzeyfe b. el-Yemân el-'Absî (v. 36), Abdullah b. Ebî Evfâ (v. 87), Ebû Hureyre (v. 58), Abdullah b. ez-Zubeyr b. el-'Avvâm (v. 73), el-Hasen b. Alî b. Ebî Tâlib (v. 50), el-Huseyn b. Alî

⁹³⁴ Yazıcı, Tahsin, "Cûzcân", 8/96; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 331; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, 1/107.

⁹³⁵ Yâkut, a.g.e., 5/171.

⁹³⁶ Ahmed Cevdet, a.g.e., 1/389.

⁹³⁷ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 532; İbn A'sem, el-Fütûh, 1/269; el-Makdisî, Kitâbü'l-Bed' ve't-Te'rîh, 5/187.

⁹³⁸ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 5/415; İbn Hacer, el-İsâbe, 6/553.

⁹³⁹ et-Taberî, Târîhu't-Taberî, 4/167; Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/411; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 260.

⁹⁴⁰ İbn Hacer, a.g.e., 4/514.

⁹⁴¹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 3/124; İbn Hacer, a.g.e., 3/582.

⁹⁴² İbn Hacer, a.g.e., 6/386.

⁹⁴³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., 4/486.

⁹⁴⁴ a.g.e., 1/166.

⁹⁴⁵ Yâkut, Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 3/75.

b. Ebî Tâlib (v. 61)⁹⁴⁶, Süveyd b. Mukarrin⁹⁴⁷, Simâk b. Mahreme el-Esedî⁹⁴⁸, Sa‘îd b. el-Âs b. Sa‘îd el-Emevî (v. 53)⁹⁴⁹, Süveyd b. Kutbe el-Vâilî⁹⁵⁰.

9.1.9. Serhas:

Neysâbur ve Merv arasında yer alır⁹⁵¹. Abdullah b. Hâzim el-Eslemî (v. 71) fethetti.⁹⁵² el-Hâris b. Hassân el-Ahnef Horasan’ı fethettiğinde onu Serhas’a göndermiştir.⁹⁵³

9.2. Mâverâünnehr:

Ceyhun (Amu Derya) nehrinin doğusuna bu ad verilir. Ceyhun nehrinin batısındaki bölgeye Horasan denir. Kuzeyde Türkistân, güneybatısında Horasan, kuzeybatısında Harzem, güneyde Tuhâristân ve doğuda Çin hududundaki Taşkent ile sınırlıdır⁹⁵⁴.

9.2.1. Buhârâ:

Mâveraünnehr’in en büyük şehirlerindendir⁹⁵⁵. Sa‘îd b. Osmân el-Ensârî Horasan valisi oldu, Buhârâ’ya geldi⁹⁵⁶. Kusem b. el-‘Abbâs b. ‘Abdilmuttalib Buhârâ’ya gelen sahâbîler arasındadır⁹⁵⁷. el-Esved b. Hâzim b. Safvân ise Buhârâ’da bir köyün müezziniydi⁹⁵⁸.

⁹⁴⁶ es-Sehmî, Târîhu Cürcân, 46; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 328.

⁹⁴⁷ es-Sehmî, a.g.e., 46; Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi 1/106.

⁹⁴⁸ es-Sehmî, a.g.e., 46; İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/453; İbn Hacer, a.g.e., 3/175.

⁹⁴⁹ es-Sehmî, a.g.e., s.46; İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/392; İbn Hacer, a.g.e., 3/107; Şâkir, Mahmud, a.g.e., 328.

⁹⁵⁰ es-Sehmî, a.g.e., s.46; İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/485; İbn Hacer, a.g.e., 3/221.

⁹⁵¹ Yâkut, Mu‘cemu’l-Büldân, 5/65.

⁹⁵² el-Belâzurî, Fütûhu’l-Büldân, 569; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Gâbe, 3/220; Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/868

⁹⁵³ İbn Hacer, el-İsâbe, 1/570; Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/411; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 260.

⁹⁵⁴ Yâkut, a.g.e., 7/370; Sandıkçı, Kemal, İlk Üç Asır İslâm Coğrafyasında Hadis, s.383.

⁹⁵⁵ Yâkut, a.g.e., 2/81.

⁹⁵⁶ Narşahî, Târîhu Buhârâ, 62; İbn Hibbân, Meşâhîr, 61; el-Makdisî, Kitâbü’l-Bed’ ve’t-Te’rîh, 6/4.

⁹⁵⁷ Narşahî, a.g.e., 64.

9.2.2. Semerkand:

Mâverâünnehr'de yer alır⁹⁵⁹. Kusem b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib Semerkand'a gazâ etti. Orada şehid düştü. Kabri Semerkand'dadır⁹⁶⁰. Yine, Sa'îd b. Osmân el-Ensârî Kusem ile buraya gelenlerdendir⁹⁶¹.

⁹⁵⁸ İbn Hacer, a.g.e., 1/70.

⁹⁵⁹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 5/121.

⁹⁶⁰ Bkz. İbn Sa'd, Tabakât, 7/367; İbn Hibbân, Meşâhîr, s.61; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l -Ğâbe, 4/393; es-Sağânî, Durru's-Sehâbe, 312b; İbn Hacer, el-İsâbe, 5/421.

⁹⁶¹ el-Makdisî, Kitâbü'l-Bed' ve't-Te'rîh, 6/4; Kalkaşandî, Meâsirü'l-Înâfe, 1/113.

10. HİNDİSTAN ve SİND BÖLGESİ:

10.1. el-Hind:

Arapların Hindistan ile İslâm'dan önce ticârî ilişkileri vardı. İslâm sonrası Hindistan ile ticaret yapan müslümanların, İslâm'ın Hindistan'da yayılmasında büyük rolü olmuştu. Daha fetihler gerçekleşmeden önce bu kişiler İslâm'ı yaymışlardı⁹⁶². Bunların çoğunun sahâbî olmaları gerekir. Bazı sahâbenin daha Hz. Ömer zamanında bu bölgeye ulaştığına dair rivayetler vardır⁹⁶³.

Sevvâr b. Hemmâm, Muâviye tarafından Hindistan'ın bazı bölgelerine memur edildi. Orada şehid düştü⁹⁶⁴. Sinân b. Seleme el-Hüzelî ise h. 50' de Ziyâd b. Ebîhi tarafından Hind gazâsında görevlendirildi⁹⁶⁵.

10.1.1. Tihâne:

Hindistan'da, Bombay'a 32 mil uzaklıkta bir yerdir⁹⁶⁶. el-Hakem b. Ebî'l-Âs, Osmân b. Ebî'l-Âs tarafından Hindistan'a a sefere görevlendirildi. Emrindeki orduyla Tihâne şehrine gitti, zaferle döndü⁹⁶⁷. Yine, Osmân b. Ebî'l-Âs (v. 50) buranın fethinde bulundu⁹⁶⁸.

⁹⁶² et-Tarârî, Mevsûatü't-Târîhi'l-İslâmî, 1/343; Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 3/1125.

⁹⁶³ Mübârekpûrî, el-Arab ve'l-Hind, 127.

⁹⁶⁴ İbn Hacer, el-İsâbe, 3/222.

⁹⁶⁵ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 2/460.

⁹⁶⁶ Mübârekpûrî, a.g.e., 132 dipnotta.

⁹⁶⁷ Mübârekpûrî, a.g.e., 132.

⁹⁶⁸ et-Tarârî, a.g.e., 2/357.

10.1.2. Behrûc:

Hindistan'da, Ahmedâbâd'a yakın ünlü bir şehirdir⁹⁶⁹. el-Hakem b. Ebî'l-Âs Hindistan'a yapılan seferde görevlendirildi. Emrindeki orduyla Tihâne ve Behrûc şehirlerine girdi ve zaferle döndü⁹⁷⁰.

10.2. es-Sind:

Hind, Kirmân ve Sicistân arasında bir ülkedir⁹⁷¹. Müslümanlar daha Hz. Ömer zamanında karadan bu bölgeye ulaşmışlardı⁹⁷².

10.2.1. Mükrân:

Sind bölgesindedir. Batısında Kirmân, kuzeyinde Sicistân ve doğusunda el-Hind yer alır⁹⁷³. el-Hakem b. Amr es-Sa'lebî fethetti⁹⁷⁴. el-Hâris b. Mürre (v. 42) fethinde bulundu ve orada vefat etti⁹⁷⁵. Abdullah b. el-Mu'temer⁹⁷⁶ ve Suhâr b. el-'Abbâs⁹⁷⁷ fethinde bulunan diğer iki sahâbedir. Sinân b. Seleme el-Hüzelî oraya yerleşti⁹⁷⁸. Buraya gelen diğer sahâbîler Süheyl b. 'Adiy ve Abdullah b. 'Itbân el-Ensârî' dir⁹⁷⁹.

⁹⁶⁹ Mübârekpûrî, el-Arab ve'l-Hind, 131 dipnotta.

⁹⁷⁰ Mübârekpûrî, a.g.e., 132; et-Tarârî, Mevsûatü't-Târîhi'l-İslâmî, 2/357.

⁹⁷¹ Yâkut, Mu'cemu'l-Büldân, 5/151.

⁹⁷² Mübârekpûrî, a.g.e., 137.

⁹⁷³ Yâkut, a.g.e., 8/130.

⁹⁷⁴ Yâkut, a.g.e., 8/130; İbn Hacer, el-İsâbe, 2/108; et-Tarârî, a.g.e., 2/357; Şâkir, Mahmud, Dört Halife, 261.

⁹⁷⁵ el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 607; et-Tarârî, a.g.e., 2/357.

⁹⁷⁶ et-Tarârî, a.g.e., 2/357.

⁹⁷⁷ İbn Hacer, a.g.e., 3/411.

⁹⁷⁸ el-Belâzurî, a.g.e., 609.

⁹⁷⁹ Ahmed Cevdet, Kısas-ı Enbiyâ, 1/414.

11. Çin:

Çin'e kadar gitmiş bir sahâbîden kaynaklarımızda bahsedilmez. Ancak, Çin'deki belgelere dayanarak buraya İslâm'ı yaymak üzere bir elçinin geldiği rivayet edilir⁹⁸⁰. Bu elçinin geldiği yıl, ismi ve görevi tam bilinmemektedir. Cemil Hee; 651 yılında Hz. Osman tarafından buraya gönderildiği ve isminin Sa'd b. Ebî Vakkâs olduğunu söyler⁹⁸¹. Diğer bir kaynakta ise bu kişinin Vehhâb b. Ebî Kebşe olduğu ve 628 yılında Çin hükümdarının sarayına geldiği bildirilir⁹⁸².

⁹⁸⁰ Arnold, T.W., İntişâr-ı İslâm Tarihi, 298.

⁹⁸¹ Hee, Cemil ve Soo, "Çin", 8/323.

⁹⁸² Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 3/1058.

SONUÇ:

Çalışmamızın önsözünde de belirttiğimiz gibi, kaynaklarda sahâbe ile ilgili bilgiler değişik sebeplerden dolayı kısıtlıdır. Buna rağmen, mevcut kaynaklarımız ile yaptığımız bu çalışmamız ile sahâbenin değişik coğrafyalardaki dağılımı konusunda bir çerçeve çizmeyi, bir fikir vermeyi amaçladık.

Araştırmamız sonunda gördük ki, bu alanda geniş kapsamlı bir eser yazılmamıştır. Elimizdeki mevcut eserlerden bazılarını değerlendirirsek şunları görüyoruz: Sahâbe ricâli daha çok, sahâbenin sahâbî olup olmadığı, nesebi, kendisinden rivâyette bulunulup bulunulmadığı gibi konularda bilgiler vermekle birlikte sahâbenin yerleştiği yerler hakkında verdiği bilgiler yetersizdir. Bunun, sahâbenin birçoğunun bedevî olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Tabakât kitaplarında da sınırlı bilgiler verilmiştir. Mesela, İbn Sa'd'ın et-Tabakât adlı eserinde sahâbîleri, Kûfe, Basra, Şam gibi önemli merkezlere göre taksim ettiğini görüyoruz. Fakat, bu başlıklar altında tanıttığı sahâbîlerin sayısı çok sınırlıdır. Çalışmamızda hepsini verememekle birlikte, biz bu eserlerde verilmeyen isimlere, diğer kaynaklardan yararlanarak yeni isimler ekledik. Böylece bu alanda, muhtasar olsa da bir çalışma ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızda vardığımız önemli neticelerden birisi de şudur: Sahâbîlerin, doğuda Çin'e, batıda Atlas Okyanusu'na, kuzeyde Kafkaslar'a, güneyde Sûdan'a ulaştıklarına dair haberler muvacehesinde denilebilir ki, müstakbel İslâm dünyasının sınırlarını adeta onlar çizmişlerdir.

Bu konuda daha başka çalışmaların yapılabileceğine inanıyoruz. Araştırmamızda, sahâbîler hakkındaki bilgilerin dağınık olduğunu müşâhede ettik. Bunların bir araya getirilip bir sahâbe ansiklopedisinin yazılmasının uygun olacağı kanısındayız. Ayrıca, bu çalışmamıza benzer bir çalışma esas alınıp, sahâbîlerin yerleştikleri yerler tespit edilip, bu sahâbîlerin değişik beldelerdeki hadislerinin yaygınlığı, bilinip bilinmemesi gibi konuların da araştırması yapılabilir.

KAYNAKLAR:

- ‘Accâc, Muhammed el-Hatîb, es-Sünne Kable’-t-Tedvîn, Beyrut, 1981, 5. baskı.
- Afzalu’r-Rahmân, Sîret Ansiklopedisi, I-VI, İstanbul, t.y.
- Ahmed Cevdet Paşa, Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ, İstanbul, 1986.
- Algül, Hüseyin, “Ğalib b. Abdullah”, TDV İA., 13/327, İstanbul, 1996.
- Armağan, Mustafa, “Debâ”, TDV İA., 9/61, İstanbul, 1994.
- Arnold, T. W., İntişar-ı İslâm Tarihi, trc. Hasan Gündüzler, Ankara, 1982, 2. baskı.
- Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilâtı, Ankara, 1991, 3. baskı.
- Aydınli, Abdullah, “Ebû Zer el-Ğifârî”, TDV İA., 10/269, İstanbul, 1994.
- Aydınli, Abdullah, “Ebu’d-Derdâ”, TDV İA., 10/311, İstanbul, 1994.
- Başaran, Selman – Sönmez, M. Ali, Hadis Usûlü ve Tarihi, Uludağ Ü. Basımevi, 1993.
- el-Bekrî, Abdullah b. Abdilazîz el-Bekrî (v. 487), Mu’cemu mesta’cem min Esmâi’l-Bilâd ve’l-Mevâdi’, I-IV, Beyrut, 1983.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ (v. 279), Fütûhu’l-Büldân, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ’a, Beyrut, 1987.
- Bilge, Mustafa, “Arîş”, TDV İA., 3/279, İstanbul, 1991.
- Bostan, İdris, “Balbek”, TDV İA., 5/10, İstanbul, 1991.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, el-Câmiu’s-Sahîh, I-VIII, İstanbul, 1979.
- Buniyato, Ziya Musa, “Azerbaycan”, TDV İA., 4/319, İstanbul, 1991.
- Canan, İbrahim, “Enes b. Mâlik”, TDV İA., 11/235, İstanbul, 1995.
- Çakan, İsmail Lütfî, “Abdullah b. el-Abbâs”, TDV İA., 1/76, İstanbul, 1988.
- Çetin, Atilla, “Dimyat”, TDV İA., 9/309, İstanbul, 1994.
- Çöğenli, M. Sadi – Ali Bayram, Erzurum’da Bulunan Meşhur Ziyaretgâhlar ve Kabir Ziyaretinin Âdabı, Ankara, 1973.
- Çubuk, Vâhid, “Ürdün”, MEB İA., 13/113, İstanbul, 1993.
- Çubukçu, Asri, “Furât b. Hayyân”, TDV İA., 13/218, İstanbul, 1996.
- DİA, “Ammuriye”, TDV İA., 3/79, İstanbul, 1991.

- Ebû Nu‘aym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî (v. 430), Kitâbu Târîhi İsbahân, thk. Seyyid Kesravî Hasen, I-II, Beyrut, 1990.
- ed-Dûrî, Abdülazîz, “Enbâr”, TDV İA., 11/171, İstanbul, 1995.
- Emecan, Feridun, “Akka”, TDV İA., 2/265, İstanbul, 1989.
- el-Emînî, Halîl, es-Sahâbe ve Mekânâtühüm fi’l-İslâm, Kâhire, 1989.
- Ergin, A. Şakir, “el-Hansâ”, TDV İA., 16/46, İstanbul, 1997.
- Erkal, Mehmet, “Âmil”, TDV İA., 3/58, İstanbul, 1991.
- Fayda, Mustafa, “Ammâr b. Yâsir”, TDV İA., 3/75, İstanbul, 1991.
- Fayda, Mustafa, “Askalân”, TDV İA., 3/487, İstanbul, 1991.
- Fayda, Mustafa, “Bey‘atü’r-ırdvân”, TDV İA., 6/39, İstanbul, 1992.
- Fayda, Mustafa, “Celûlâ”, TDV İA., 7/273, İstanbul, 1993.
- Fayda, Mustafa, “Cerîr b. Abdullâh”, TDV İA., 7/41, İstanbul, 1993.
- Fayda, Mustafa, “Fetih”, TDV İA., 12/469, İstanbul, 1995.
- Fayda, Mustafa, Allah’ ın Kılıcı Halid bin Velid, İstanbul, 1992.
- Goldziher, Ignaz, “Eshâb”, MEB İA., 4/370, İstanbul, 1993.
- Göyünç, Nejat, “Diyarbakır”, TDV İA., 7/465, İstanbul, 1993.
- Göze, Ergun, Anadolu Sahâbeleri, İstanbul, 1968.
- Güner, Ahmet, “Dumetülcendel”, TDV İA., 10/1, İstanbul, 1994.
- el-Hâkim, Ebû Abdillâh en-Neysâbûrî (v. 405), Kitâbu Ma‘rifeti Ulûmi’l-Hadîs, Kâhire, t.y., Haydarâbâd baskısından ofset.
- Hamdunallah, Mustafa Hasan, “Dongola”, TDV İA., 9/509, İstanbul, 1994.
- Harekât, İbrâhim, “Bâce”, TDV İA., 4/413, 1991.
- Harekât, İbrâhim, “Benzert”, TDV İA., 5/467, İstanbul, 1992.
- el-Hâşimî, Alî b. el-Huseyn, Târîhu men Düfine fi’l-İrâk, Beyrut, 1974.
- el-Hatîb, Ahmed b. ‘Alî Ebû Bekr el-Bağdâdî (v. 463), Kitâbu’l-Kifâye fi ‘İlmi’r-Rivâye, Medine, t.y.
- el-Hatîb, Ahmed b. ‘Alî Ebû Bekr el-Bağdâdî (v. 463), Târîhu Bağdâd, I-XX, Kâhire, 1931 (ofset).
- el-Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Bağdâdî , er-Rihle fi Talebi’l-Hadîs, thk. Nasr b. Atâyâ, Riyâd, 1994.
- Hee, Cemil – Soo Lee, “Çin”, TDV İA., 8/323, İstanbul, 1993.
- Hireysât, Muhammed Abdülkâdir, “Belka”, TDV İA., 5/419, İstanbul, 1991.

- Hodgson, Marshall G. S., İslâm'ın Serüveni, I-III, İstanbul, 1993.
- Işıltan, Fikret, "Sicilya", MEB İA., 10/591, İstanbul, 1993.
- İbn 'Abdilberr (v. 463), el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Kurtubî, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Kâhire, t.y.
- İbn 'A'sem, Ebû Muhammed el-Kûfî (v. 314), Kitâbü'l-Fütûh, I-III, Beyrut, 1986.
- İbn Hacer, el-Askalânî (v. 852), el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, thk. Alî Muhammed el-Becâvî, I-VIII, Kâhire, t.y.
- İbn Hayyât, Halîfe Ebû Amr (v. 240), Kitâbu't-Tabakât, thk. Süheyl ez-Zekkâr, Beyrut, 1993.
- İbn Hibbân, Muhammed el-Büstî (v. 354), Kitâbu Meşâhîri Ulemâi'l-Emsâr, tsh. Manfred Fleischhammer, Kâhire, t.y.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, Sîretu'n-Nebî, thk. Muhammed Muhyî'd-Dîn el-Humeydî, I-IV, Kâhire, t.y.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' (v. 774), el-Bidâye ve'n-Nihâye, thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetîh, I-XIV, Kâhire, 1992.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Manzûr el-İfrîkî el-Mısırî (v. 711), Lisânu'l-Arab, I-XV, Beyrut, 1990.
- İbn Sa'd, Muhammed (v. 230), et-Tabakâtu'l-Kübrâ, I-IX, Beyrut, t.y.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî (v. 630), el-Kâmil fî't-Târîh, I-XII, Beyrut, 1979.
- İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî (v. 630), thk. Mahmud Abdülvehhâb Fâyid – Muhammed Ahmed 'Aşûr, I-VII, Mısır, 1970-1973.
- el-Kalkaşandî (v. 820), Me'âsirü'l-'Înâfe fî Me'âlimi'l-Hilâfe, thk. Abdü's-Settâr Ahmed Firâc, I-III, Beyrut, 1980.
- el-Kandehlevî, Muhammed Yusuf, Hayâtü's-Sahâbe, trc. Ahmet Meylânî, Konya, I-IV, t.y.
- Kandemir, Yaşar, "Abdullah b. Amr", TDV İA., 1/85, İstanbul, 1988.
- Kandemir, Yaşar, "Enes b. Züneym", TDV İA., 11/236, İstanbul, 1995.
- Karasapan, Celal Tevfik, Libya (Trablusgarp, Bingazi, Fizân), Ankara, 1960, Resimli Posta Matbaası.

- el-Kayravânî, Muhammed b. Ahmed b. Temîm (v. 333), Tabakâtu ‘Ulemâi İfrîkiyye ve Tûnus, thk. Alî eş-Şâ‘bî, Tunus, 1985, 2. baskı.
- Koçkuzu, A. Osman, “Ebû Rifâa”, TDV İA., 10/217, İstanbul, 1994.
- Koçyiğit, Talat, Hadis Tarihi, Ankara, 1997.
- Köksal, M. Asım, İslâm Tarihi, I-XVIII, İstanbul, t.y., 2. baskı.
- Köprülü, Fuad – W. Barthold, İslâm Medeniyeti Tarihi, Ankara, 1984.
- Küçük, Cevdet, “Erzurum”, TDV İA., 11/321, İstanbul, 1995.
- el-Makdisî, Mutahhir b. Tâhir (v. 355), Kitâbü’l-Bed’i ve’t-Te’rîh, I-VI, Paris, 1899 baskısından ofset.
- Muhammedoğlu, Aliyev Salih, “Erdebil”, TDV İA., 11/276, İstanbul, 1995.
- Mustafa, “Amevas”, TDV İA., 3/100, İstanbul, 1991.
- Mübârekpûrî, ‘Ather el-Hindî, el-Arab ve’l-Hind fi Ahdi’r-Risâle, Urduca’dan Arapça’ ya trc. Abdülazîz İzzet Abdülcelîl, 1973, y.y.
- Müslim, Ebu’l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, Sahîhu Müslim, thk. Muhammed Fuâd ‘Abdülbâkî, I-V, Beyrut, ts.
- en-Narşahî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca‘fer (v. 348), Târîhu Buhârâ, Farsçadan Arapçaya çeviren: Emîn Abdülmecîd Bedevî – Nasrullah Mübeşşir et-Tarâzî, Kâhire, 1965.
- Nû‘mânî, Şiblî, Bütün Yönleriyle Hiz. Ömer ve Devlet İdâresi, trc. Talip Yaşar Alp, I-II, İstanbul, 1986.
- Oğuzoğlu, Yusuf, “Hasankeyf”, TDV İA., 16/366, İstanbul, 1997.
- Okiç, M. Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler, İstanbul, 1959.
- Önkâl, Ahmet, “Amr b. el-Âs”, TDV İA., 3/80, İstanbul, 1991.
- Önkâl, Ahmet, “Ebu Ubeyde”, TDV İA., 10/250, İstanbul, 1994.
- Özcan, Abdülkadir, “Cerbe”, TDV İA., 7/391, İstanbul, 1993.
- Özel, Ahmet, “Abdullah b. Sa‘d”, TDV İA., 1/436, İstanbul, 1988.
- Panipeti, Muhammed İsmâîl, İslâm Yayılış Tarihi, trc. Ali Genceli, I-III, İstanbul, 1971.
- er-Rafîk, İbrahim b. el-Kâsım Ebû İshâk, Târîhu İfrîkiyye ve’l-Mağrib, thk. A. A. Zeydân – İzzeddîn Umer Mûsâ, Beyrut, 1990.

- es-Sağâni, el-Hasen b. Muhammed (v. 650), Durru's-Sehâbe fî Beyâni Mevâdi' ve Vefeyyâti's-Sahâbe, Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye bölümünde 1042/57 yazma, 308a – 313b no' lu varaklarda.
- Sahillioğlu, Halil, “Antakya”, TDV İA., 3/230, İstanbul, 1991.
- Sandıkçı, Kemal, İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs, Ankara, 1991.
- es-Sehâvî (v. 902), Muhammed b. Abdurrahmân, Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-Hadîs li'l-İrâkî, thk. Abdurrahmân Muhammed Usmân, I-III, Medine, 1969.
- es-Sehmî (v. 427), Târîhu Cürcân, neşre hazırlayan Muhammed Abdü'l-Mu'îd Hân, Beyrut, 1987.
- Sönmez, M. Ali, "el-Hakem b. Amr", TDV İA., 15/175, İstanbul, 1997.
- Strange, Guy Le, Büldânü'l-Hilâfeti's-Şarkiyye, thk. Beşîr Feransîs – Kurkîs Avvâd, Beyrut, 1985.
- Streck, “Erzen”, MEB İA., 4/337, İstanbul, 1993.
- es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v. 911), Hüsnu'l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l-Kâhira, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim, I-II, 1967.
- Sümer, Faruk, “Ahlat”, TDV İA., 2/20, İstanbul, 1989.
- Şahin, T. Erdoğan, Erzincan Tarihi, I-II, Erzincan, 1985.
- Şâkir, A. Muhammed, el-Bâ'isu'l-Hasîs şerhu İhtisâri 'Ulûmi'l-Hadîs, Beyrut, 1994.
- Şâkir, Mahmûd, Dört Halife, trc. Ferit Aydın, İstanbul, 1994.
- Şeşen, Ramazan, “Cezîre”, TDV İA., 7/509, İstanbul, 1993.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr (v. 310), Târîhu't-Taberî, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, I-XI (son cildi zeyl), Kâhire, t.y., 4. baskı.
- et-Tarârî, Abdullah Mübeşşir, Mevsûatu't-Târîhi'l-İslâmî ve'l-Hadâratî'l-İslâmiyye li Bilâdi's-Sind ve'l-Bencâb fî ahdi'l- Arab, I-II, Cidde, 1983.
- Tükin, Cemal, “Girit”, TDV İA., 14/85, İstanbul, 1996.
- Tuncel, Metin, “Batman”, TDV İA., 5/200, İstanbul, 1991.
- Tuncel, Metin, “Bingöl”, TDV İA., 6/183, İstanbul, 1992.
- Tuncel, Metin, “Bitlis”, TDV İA., 6/226, İstanbul, 1992.
- Tuncel, Metin, “Cizre”, TDV İA., 8/37, İstanbul, 1993.
- Uğur, Mücteba, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1992.
- Uslu, Recep, “Cerîd”, TDV İA., 7/403, İstanbul, 1993.

- Uslu, Recep, “Cundişapur”, TDV İA., 8/118, İstanbul, 1993.
- Ünlü, Nuri, İslâm Tarihi, I-III, İstanbul, 1992.
- Ünver, Süheyl, İstanbul’da Sahâbe Kabirleri, İstanbul Fetih Derneği Yayınları, İstanbul, 1953.
- el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer (v. 130), Tarihu Fütûhi’l-Cezîre ve’l-Hâbûr ve Diyârı Bekr ve’l-İrâk, thk. Abdülazîz Febbâd Harfûş, Dımaşk, 1996.
- Watt, W. Montgomery, İslam Nedir, trc. Elif Rıza, İstanbul, 1993.
- Yâkut, Ebû Abdillâh b. Abdillâh el-Hamevî (v. 626), Mu’cemu’l-Büldân, tsh. Muhammed Emîn el-Hancî, Matbaatu’s-Saâde, I-X, Mısır, 1906.
- Yazıcı, Tahsin, “Büst”, TDV İA., 6/495, İstanbul, 1992.
- Yazıcı, Tahsin, “Cûzcân”, TDV İA., 8/96, İstanbul, 1993.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Dahhâk b. Kays”, TDV İA., 8/410, İstanbul, 1993.
- ez-Zâvî, et-Tâhir Ahmed, Târîhu’l-Fethi’l-Arabî fi Libyâ, Libya, t.y.

EK-1 HARİTA

- Aden, 21
Adıyaman, 65
Afganistan, 10, 88, 89, 90
Ahlât, 68
Akkâ, 42
Amevâs, 42
Ammân, 43,44
Ammûriye, 63
Anadolu, 2, 9, 19, 61, 63, 64, 65, 66, 69, 71
Ankara, 9, 63
Antakya, 18, 63
Arîş, 48
Askalân, 17, 29
Atrâbüüs, 35
Aynu'l-Verde, 57
Aynu't-Temr, 59
Azerbaycân, 15, 73, 74, 75
Ba'lbek, 47
Bâbü'l-Ebvâb (Derbend), 75, 76
Bâce, 35
Bâdiye, 27
Bahreyn, 15, 16, 25
Basra, 8, 10, 14, 15, 16, 17, 25, 49, 50, 51, 54, 78, 97
Batman, 67, 68
Behrûc, 95
Belencer, 76
Belh, 10, 90
Belkâ, 44
Benzert, 34, 35
Berellüs, 31
Berka, 8, 10, 33, 35
Berze'a, 73, 74
Beyhak, 89
Beylekân, 76
Beytü Cibrîn, 42
Beytü'l-Makdis (Kudüs), 41, 42
Bingöl, 66, 67
Bistâm, 85
Bitlis, 9, 68
Buhârâ, 3, 10, 15, 92
Busrâ, 18, 44, 46
Büst, 89
Câbiye, 38
Celûla, 10, 59, 60
Cened, 21
Cerbe, 35
Cerîd, 35, 36
Ceyhun, 10, 90, 92
Cîl, 73
Cîlân, 78, 84
Cizre, 55, 69
Cundîşâpûr, 78
Cureş, 22
Cûzcân, 90, 91
Cündîşâpûr, 77
Cürcân, 3, 86, 91, 92
Çin, 25, 92, 96
Dârâ, 55, 68
Dâriyya, 47
Debâ, 25
Derbend, 75, 76
Deylem, 73, 78, 79
Dımaşk, 15, 17, 37, 38, 39, 44, 47
Dimyât, 30
Dînever, 82, 83
Diyarbakır (Âmid), 9, 55, 67
Diyâru Bekr, 55
Diyâru Mudar, 55
Diyâru Rebîa, 55

Dongola, 32
 Dûmetü'l-Cendel, 47
 Ecnâdeyn, 45
 Ehvâz, 77, 78, 84
 el-Cezîre, 2, 8, 9, 15, 19, 54, 56, 57, 58, 65, 66,
 68
 el-Hazer, 79
 Enbâr, 59, 60
 Endelüs, 36
 Erdebîl, 10, 74
 Erdek, 69
 Ermenistan, 2, 9, 19, 73, 75, 76
 Erracân, 84
 Errân, 10
 Ervâd, 62
 Erzincân, 73
 Erzurum, 64
 Esâvid, 32
 Fedek, 27
 Feramâ, 30
 Fihl, 44, 45
 Filistin, 16, 40, 41, 42, 43
 Fustât, 30, 31
 Gazze, 42
 Habeşistân, 31
 Hâbûr, 55, 56, 57
 Hadramût, 22
 Haleb, 39, 46
 Harrân, 9, 55, 56, 66
 Harzem, 86, 92
 Hasankeyf, 55, 66
 Havlân, 23
 Havrân, 38
 Hemdân, 22
 Hemezân, 10, 81, 82, 83
 Herât, 10, 88, 89
 Hims, 15, 39
 Hicâz, 1, 27
 Hier, 27
 Hind, 25, 45, 94, 95
 Hindistan, 10, 16, 25, 49, 88, 94, 95
 Hîre, 52
 Hît, 54
 Horâsân, 15, 49, 86, 90, 91, 92
 Hulvân, 83
 Hûzistân, 10, 77, 78
 Irâk, 2, 3, 14, 17, 18, 19, 49, 50, 51, 53, 54, 57,
 59, 60
 Isfahân, 3, 10, 80, 84
 Istahr, 82
 İfrîkiyye, 3, 33, 34, 35, 36
 İskenderiye, 10, 15, 18, 29, 31, 33
 İstanbul, 13, 14, 61, 62, 70
 İzmir, 69
 İznik, 69
 Kâbil, 88, 89
 Kâdisiye, 10, 52
 Karkîsiyâ, 17, 56, 57
 Kâşân, 80
 Kayrevân, 34
 Kaysâriye, 46
 Kazvîn, 81
 Kemah, 64
 Kerbelâ, 51
 Kıbrıs, 10, 43, 71
 Kınnesrîn, 58
 Kirmân, 10, 79, 95
 Kûfe, 8, 10, 14, 15, 16, 49, 50, 51, 52, 54, 97
 Kum, 82
 Kûmis, 78, 85
 Libya, 15, 33, 34
 Mağrib, 36
 Malatya, 65
 Maraş, 65
 Mardin, 9, 55, 68
 Mâverâünnehr, 86, 92, 93
 Me'rib, 23
 Medâin, 10, 53

Medine, 1, 8, 16, 17, 20, 24, 45, 47, 49
 Mekke, 8, 19
 Menbic, 58
 Mercu's-Suffar, 39
 Mercü Râhit, 39
 Merv, 10, 86, 87, 92
 Meysân, 54
 Meyyâfârikîn (Silvan), 67
 Mısır, 8, 10, 13, 15, 16, 17, 28, 30, 31, 32, 48
 Mihrecân, 87
 Mizze, 38
 Mu'te, 43, 44
 Mûkân, 74
 Musul, 9, 10, 16, 55, 58
 Mûkrân, 79, 95
 Necd, 26
 Nocrân, 14, 16, 21
 Nihâvend, 10, 83
 Nehrevân, 60
 Neysâbûr, 10, 87, 91, 92
 Ninova, 55, 58
 Nûbe, 10, 32
 Nusaybîn, 55, 68
 Rahhac, 89
 Rakka, 9, 17, 55, 56, 57
 Râviye, 38
 Re'sûlayn, 55
 Rebeze, 17
 Remle, 41, 42
 Rey, 10, 78, 81, 82
 Rodos, 10, 71
 Rûm, 61, 63, 72, 75
 Rûze, 83
 Sa'îd, 31
 Sabrâte, 35
 Sakarya, 70
 San'â (Yemen), 23
 San'â (Şam), 48
 Semerkand, 10, 93
 Serhas, 92
 Sıffîn, 57
 Sicilya, 10, 72
 Sicistân, 15, 79, 86, 88, 89, 95
 Siirt, 67
 Sincâr, 58
 Sind, 86, 95
 Sudan, 32
 Suriye, 9, 54, 56, 59
 Sûs, 10, 91
 Sûmeysât, 55, 59
 Şam, 8, 9, 12, 14, 15, 18, 27, 37, 43, 45, 46, 47,
 48, 66, 97
 Şimşât, 64
 Şîrâz, 84
 Taberistân, 75, 78, 79, 84, 85, 91
 Taberiyye, 44
 Tahâ, 31
 Tâif, 8, 24
 Taylesân, 79
 Tebûk, 27, 45
 Tekrît, 54
 Tevvec, 84
 Tiflîs, 10, 76
 Tihâne, 94, 95
 Tillo, 69
 Tinnîs, 30
 Trablusgarb, 10, 15, 34
 Tuhâristân, 90, 92
 Tûs, 10
 Tûster, 77
 Umân, 14, 15, 16, 24, 25
 Urfa, 9, 55, 66
 Übülle, 51
 Ürdün, 43, 45
 Üsküdar, 61
 Yemâme, 26, 27
 Yemen, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23
 Yermûk, 44

Zâbülistân, 90

Zebîd, 23

Zencân, 75

Zerenc, 88

ÖZGEÇMİŞ:

1971 yılında Almanya'nın Krefeld şehrinde doğdu. İlköğreniminin altı yılını burada tamamladıktan sonra orta ve lise öğrenimini İstanbul'daki değişik okullarda tamamladı. Yüksek öğrenimini 1991-1996 yılları arasında Marmara Üniversitesi İlahiyat fakültesinde tamamladı. 1996 yılından beri Din Kültürü ve Ahlâk bilgisi öğretmenliği yapmaktadır. Halen bu görevi sürdürmektedir. Arapça ve Almanca bilmektedir.